॥ अथ श्रीमद्भागवते अष्टमःस्कंधः प्रारभ्यते ॥

श्रीवेदव्यासायनमः । अस्तावि श्रुतिमस्तकेनमनुनास्वायंभुवेनापियोयेनं रक्षिजगत्त्रयंचमुनिभिःस्वात्मानुविद्धात्मभिः ॥ येनामोचिगजाधिपःक्रकचवच्चक्रेणनक्रान्नतात्क्षीरांभोधिरमंथियेनधृतभूःसोयंहरिःपातुनः ॥ १ ॥ येनाधारिगिरिःपपेचविबुधैर्येनामृतंप्रेरितैर्येनातापिसुरद्विषांचहृदयंशर्वोप्यमोहिस्त्रिया ॥ येनामायिजगंत्यबंधिचबलिर्येनाप्यदायिश्रुतिधात्रेयेनानिहत्यमत्स्यवपुषादैत्यंतमीडेहरिम् ॥ २ ॥ सप्तमस्कंधवाराशौनिमज्योन्मज्यशुद्धधीः ॥ अष्टमस्कंधसद्यागंग्यामृतंपातुमुपक्रमे ॥ ३ ॥ अत्रापिहरिभक्तिरेवभगवन्मनःकर्षणनिपुणेतिविधातुमनंतोपनिषदर्थभूतस्यहरेर्जगद्रक्षणादिमाहात्म्यंनिरूप्यते तत्रापिविमलतरमुरुमथनदुरितहरचरितामृतपानाप्यायितप्राणोविस्मृतानशनक्लेशःपरीक्षिच्छुकमच्युतकथानुवादपूर्वकमभिलषितास्यंतश्रोतव्यकथांप्रार्थयते । राजेति । अन्यान् स्वायंभुवव्यतिरिक्तान् १ तत्रापितत्प्रसंगेविशेषकथापिवक्तव्येत्याह यत्रेति महीयसःमहत्तमस्यहरेः २ ३ अस्मिन्वैवस्वतांतरेस्वायंभुवप्रभृतिवैवस्वतांताःसप्तमनवोव्यतीतप्रायाउच्यंते अत्रसप्तसुआद्यःकथितइत्यन्वयः ४ अत्रापिशतरूपापतिपालनादिविषयमनुदितंयज्ञमूर्तिचरितंवक्तुमाह आकूत्यामिति ५ कपिलस्यहरेःकृतंचरितं पुरातृतीयस्कंधे ६ ७ सुनंदायांत्रिधाभिन्नायांविष्णुपद्यांएतस्यांअन्वाहस्तुतिरूपामुपनिषदमाह ८ कीदृशीत्यतोर्थतस्तामुपलक्षयति येनेति अयमादित्योयेनहारिणाप्रेरितोविश्वंतपतेप्रकाशयति विश्वस्यवीर्यंवी

राजोवाच ॥ स्वायंभुवस्येहमनोर्वंशोयंविस्तराच्छ्रुतः ॥ यत्रविश्वसृजांसर्गोमनूनन्यान्वदस्वनः १ यत्रधर्माहिविविधाश्चतुर्वर्णाश्रिताःशुभाः ॥ मन्वंतरेहरेर्जन्मकर्माणिचमहीयसः २ गृणंतिकवयोब्रह्मन्तानिनोवदशृण्वताम् ॥ यद्यस्मिन्नंतरेब्रह्मन्भगवान्विश्वभावनः ॥ कृतवान्कुरुतेकर्ताह्यतीतेऽनागतेद्यवा ३ ऋषिरुवाच ॥ मनवोऽस्मिन्व्यतीताःषट्कल्पेस्वायंभुवादयः ॥ आद्यस्तेकथितोयत्रदेवादीनांचसंभवः ४ आकूत्यांदेवहूत्यांचदुहित्रोस्तस्यवैमनोः ॥ धर्मज्ञानोपदेशार्थंभगवान्पुत्रतांगतः ५ कृतंपुराभगवतःकपिलस्यानुवर्णितम् ॥ आख्यास्येभगवान्यज्ञोयच्चकारकुरूद्वह ६ विरक्तःकामभोगेषुशतरूपापतिःप्रभुः ॥ विसृज्यराज्यंतपसेसभार्योवनमाविशत् ७ सुनंदायांवर्षशतंपदैकेनभुवंस्पृशन् ॥ तप्यमानस्तपोघोरमिदमाहसभारत ८ मनुरुवाच ॥ येनायंतपतेविश्वंविश्वर्वीर्ययतस्तपः ॥ योजागर्तिशयानेस्मिन्नायंतंवेदवेदसः ९ आत्मावास्यमिदंविश्वंयत्किंचजगत्यांजगन्मनः ॥ तेनत्यक्तेनभुंजीथामागृधःकस्यचिद्धनम् १०

र्यप्रदंतपोयतोभवति अस्मिन्सूर्येशयानेनिद्रामाचरतिसतियोहरिर्जागर्तिअयंसूर्यस्तंहरिंनवेदस हरिस्तमादित्यंवेदेत्यन्वयः भयात्तपतिसूर्यःभीषोदेतिसूर्यइतिश्रुतेः योनवेदेतिवेदेतिच अनेन आप्राद्यावापृथिवीअंतरिक्षंइत्यादिश्रुतिप्रतीतसर्वाधिपत्यादित्यस्यश्रीहर्यधीनत्ववर्णनेननिरतिशयमाहात्म्यंयुक्तंहरेरितिज्ञातव्यं अयंजीवोयेननिपतोविश्वंसुखदुःखादिकंतपतेअनुभवति तपआलोचनइतिधातुःआलोचनंज्ञानंसएवानुभवः स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीतीतिश्रुतेः । हरिनियतअनुभवतीतिकुतइतितत्राह विश्ववीर्यमिति विश्वस्यवीर्यभूतंतपोनुभवोयस्माद्भवति एषह्येवआनंदयतीतिश्रुतेः आनंदयतिसुखयतिजीवमितिशेषः तस्मादित्यर्थः अस्मिन्जीवेशयानेसति सतासौम्येतिश्रुतेः योजागर्ति ननिद्रांनैवचस्वप्नंतुयेपश्यंतिनिश्चिताइतिश्रुतेः तस्मादेनंस्वपितीत्याचक्षतइतिच अयंजीवस्तंनवेदनतत्रचक्षुर्गच्छतिनवाक्गच्छतिनमनोनविद्मनविजानीमइतिश्रुतेः सहरिःसर्वंवेद यःसर्वज्ञइतिश्रुतेः इतिवा ९ नराजादिवत्सूर्यप्रेरकत्वंहरेःकिंतु तदंतःस्थितत्वेनापीत्यभिप्रेत्याह आत्मेति इदंसूर्यादिविश्वंआत्मनईशस्यावास्यंआवासयोग्यंस्वसृष्टत्वात् इदमित्यनेनकिंपरकवलीक्रियतइतितत्राह यत्जगत्यामिति जगत्यांप्रकृतौयत्जगत्स्थावरजंगमलक्षणं प्रकृतावित्युक्तस्योपभ्रमनु

त्पन्नंचयत्सर्वंस्वव्यतिरिक्तंकवलीक्रियते प्रकृतिरावासयोग्येतिकैमुत्यन्यायेनसिद्धा प्रकृतिंपुरुषंचेतिवचनाच्च अस्त्वावासयोग्यस्त्वंततःकिंतत्राह मनइति हेमनःयतइदमीशस्यविद्यमानंतेनकारणेनतेनेशे
नत्यक्तेनदत्तेनधनेनभुंजीथाःस्वीकुरुशरीरयात्रामितिशेषःयतस्त्वंतदधीनसत्ताकअतएवंनकुर्वित्याह मागृधइति कस्यपरमानंदरूपस्यहरेश्चिदानंदस्वरूपज्ञानलक्षणंधनंमागृधः तेनैक्यमाप्नवानीत्याकांक्षां
नकुर्वतोनर्थहेतुत्वादित्यर्थःभगवतादत्तंकस्याचिद्धनंमदीयमितिश्रद्धांनकुर्वितिवा ईशावास्यमितिश्रुतिः १० ननुकिमस्यलक्षणंयेनतत्सद्भावेनेदंतदावास्यंस्यादितितत्राह यन्नेतिस्वप्रसादमंतरेणाज्ञे
यत्वंसर्वज्ञत्वंनित्याविनष्टचक्षुष्ट्वंचतस्यैवलक्षणंमुख्यं अदृश्येनात्म्येनिरुक्तेनिलयनेप्रतिष्ठांविंदते यच्चक्षुर्नपश्यातियेनचक्षूंषिपश्यतीतिश्रुतेः नारिष्यातिननश्याति सुपर्णंपूर्णानंदंउपधावतभजत
११ लक्षणांतरमाह यस्येति परइत्युपलक्षणं अपरोपिपरोपिचअत्रपरापरवस्तुनोःस्वातंत्र्यंनिषिद्ध्यते नतुशून्यत्वंतदृतंमहद्ब्रह्मेत्यर्थः । तदेवर्ततदुसत्यमाहुःइतिश्रुतिः १२ इदंचब्रह्मलक्षण
मित्याह सविश्वेति आत्मशक्त्याआत्मभार्ययाप्रकृत्यास्यजगतोजन्मादिधत्ते पश्चतांप्रकृतिंविचयोदस्यानिरस्यनिरीहःसृष्ट्यादिशून्यआस्तेसब्रह्मनामापरमात्मेत्यन्वयःप्रलयेविश्वंकायेयस्यविश्व
कायःउदरांतर्गतप्रपंचइत्यर्थः सृष्टौविश्वमेवकायःशरीरंयस्यसतथाप्रतिमास्थानीयप्रपंचइत्यर्थः अतःपुरुहूतःपुरूणिबहूनिहुतानिनामानियस्यसतथासर्वनामासर्वकर्मेतिश्रुतिः सर्वनामवाच्यत्वेहेतुरी
शइति तत्तच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तसामर्थ्योपेतइत्यर्थः नैतदौपचारिकमित्यभिप्रेत्याह सत्यमिति तत्तन्नामवाच्यतत्तत्साधुगुणसद्भावेसामर्थ्यमिदमस्तीतिवक्तुमुचितंसएवकथमित्यतोवाह सत्यमिति साधु

यन्नपश्यंतिपश्यंतंचक्षुर्यस्यनारिष्यति ॥ तंभूतनिलयंदेवंसुपर्णमुपधावत ११ यस्याद्यंतौनमध्यंचस्वःपरोनांतरंबहिः ॥ विश्वस्यामूनियद्यस्माद्विश्वं
चतदृतंमहत् १२ सविश्वकायःपुरुहूतईशःसत्यंपरंज्योतिरजःपुराणः ॥ धत्तेऽस्यजन्माद्यजयात्मशक्त्यातांविद्ययोदस्यनिरीहआस्ते १३ अथाग्र
ऋषयःकर्माणीहंतेकर्महेतवे ॥ ईहमानोहिपुरुषःप्रायोनीहांप्रपद्यते १४ ईहतेभगवानीशोनहितत्रविषज्जते ॥ आत्मलाभेनपूर्णार्थोनावसीदंतियेनुत
म् १५ तमीहमानंनिरहंकृतंबुधैर्निराशिषंपूर्णमनन्यचोदितम् ॥ तच्छिक्षयंतंनिजवर्त्ममूढान्प्रभुंप्रपद्येखिलधर्मभावनम् १६ श्रीशुकउवाच ॥ इतिमं
त्रोपनिषदंव्याहरंतंसमाहितम् ॥ दृष्ट्वासुरायातुधानाजग्धुमभ्यद्रवन्क्रुधा १७ तांस्तथावसितान्वीक्ष्ययज्ञःसर्वगतोहरिः ॥ यामैःपरिवृतोदेवैर्हत्वा
शासत्त्रिविष्टपम् १८ स्वारोचिषोद्वितीयस्तुमनुरग्नेःसुतोभवत् ॥ द्युमत्सुषेणरोचिष्मत्प्रमुखास्तस्यचात्मजाः १९

गुणपुर्णइदंचलक्षणांतरंपरंज्योतिरिति । परंज्योतीरूपंसंपद्यतेइतिश्रुत्यामुक्तप्राप्यत्वमुच्यतेतदेवानेनोच्यतेइति परंज्योतिः सूर्याद्यन्यतमःकिंनस्यादित्यतोजःपुराणइति १३ एवंसिद्धेवस्तुनि
तत्साधनज्ञानेसाधनमाह अथेति यतोज्ञानप्रतिबंधकेदुष्कर्माणिसतिसर्वदुःसाधनंस्यात् इत्यथलोकसंग्रहार्थंऋषयोग्रेकर्महेतवेदुष्कर्मपरिहारायपयागादिकर्माणीहंतेकुर्वंतीतिविज्ञायज्ञानार्थीपुरुषईह
मानः कर्मकुर्वाणोविधूतदुष्कर्मानीहांनिवृत्तिपदवींप्राप्यप्रायोबहुलंज्ञानंप्रपद्यतइत्यन्वयः कश्चित्फलार्थीअन्यथापिभवतीतिप्रायइत्युक्तंअनेनकुर्वन्नेवेहकर्माणीतिश्रुतिर्गृहीताआचार्यकुलाद्वेदमधीत्ययथावि
धानंगुरोःकर्माणिरतिविशेषेणसमावृत्य कुटुंबीशुचौदेशेस्वाध्यायमधीयानोधार्मिकोविदधदात्मानिसर्वेंद्रियाणिसंप्रतिष्ठाप्याहिंसन्सर्वभूतान्यन्यत्तीर्थेभ्यःसखल्वेवंवर्तयन्यावदायुषमिति श्रुति
र्हिशब्देनगृहीता ॥ १४ ॥ नकेवलमृषयएवलोकसंग्रहार्थंकर्माण्याचरंति अपितुश्रीहरिरपीतिभावेनआह ईहतेइति कर्मानभिषंगेकैमुत्यन्यायमाह नावसीदंतीति येतमनुवर्ततेतेपिनावसीदंती
तिकिमुतश्रीहरिरित्यन्वयः १५ पुरुषेणफलानिच्छताकर्मकर्तव्यमात्मविदेतिभावेनस्तौतीत्याह तमीहमानमिति बुधैरीहमानंनिजवर्त्ममूढांस्तत्कर्मशिक्षयंतंप्रभुंप्रपद्यइत्यन्वयः १६ मंत्रवर्णेनपु
क्तोपनिषदम् १७ १८ तस्यस्वारोचिषस्य १९

नाम्नारोचनः २० नाम्नाविभुः २१ तस्यविभोः २२ २३ २४ २५ सत्यजितेंद्रेणस्तुतः २६ २७ २८ २९ आहुतः आहूतः ३० ३१ ३२ हेविप्राःइतिसूतःशौनकादीन्संबोधयति ३३ इतिश्रीमहाभागवतेअष्टमस्कंधेवि०क्र०टी०प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ ॥ अत्रशरण्येपुशश्वदप्रतिहतशरण्यःश्रीभगवानेवेतिदर्शनायगजेंद्रविषयइतिहासःकथ्यते । क्षीरोदन क्षीरसमुद्रेण पर्यक्परिवृतः १ रौप्यायसहिरण्मयैःरजतायोहेममयैस्त्रिभिःशृंगैःपयोनिधिंदिशश्चरोचयन्विद्योतयन् २ अन्यैर्नानाधातुमयैःशृंगैश्चरोचयाश्रितिशेषः ३ निर्णिज्यमानांघ्रिःप्रक्षाल्यमानप्रत्यंतपर्वतःशुभ्रैरन्याश्मनाविद्धै

तत्रेंद्रोरोचनश्चासीद्देवाश्चतुषितादयः ॥ ओजस्तंभादयःसप्तऋषयोब्रह्मवादिनः २० ऋषेस्तुवेदशिरसस्तुषितानामपत्न्यभूत् ॥ तस्यांजज्ञेततोदेवोविभुरित्यभिविश्रुतः २१ अष्टाशीतिसहस्राणिमुनयोयेधृतव्रताः ॥ अन्वशिक्षन्व्रतंतस्यकौमारब्रह्मचारिणः २२ तृतीयउत्तमोनामप्रियव्रतसुतोमनुः ॥ पवनःसृंजयोयज्ञहोत्राद्यास्तत्सुतानृप २३ वसिष्ठतनयाःसप्तऋषयःप्रमदादयः ॥ सत्यावेदश्रुताभद्रादेवाइंद्रस्तुसत्यजित् २४ धर्मस्यसूनृतायांतुभगवान्पुरुषोत्तमः ॥ सत्यसेनइतिख्यातोजातःसत्यव्रतैःसह २५ सोनृतव्रतदुःशीलानसतोयक्षराक्षसान् ॥ भूतद्रुहोभूतगणांस्त्ववधीत्सत्यजित्सुतः २६ चतुर्थउत्तमभ्राताम नुर्नाम्नाचतापसः ॥ वृषःख्यातिर्नरःकेतुरित्याद्यादशतत्सुताः २७ सत्यकाहरयोवीरादेवास्त्रिशिखईश्वरः ॥ ज्योतिर्धामादयःसप्तऋषयस्तापसेंतरे २८ देवावैधृतयोनामविधृतेस्तनयानृप ॥ नष्टाःकालेनयैर्वेदाविधृताःस्वेनतेजसा २९ तत्रापिजज्ञेभगवान्हरिण्यांहारिमेधसः ॥ हरिरित्याहृतोयेनगजेंद्रोमोचितोग्रहात् ३० ॥ राजोवाच ॥ बादरायणएतत्तेश्रोतुमिच्छामहेवयम् ॥ हरिर्यथागजपतिंग्राहग्रस्तममूमुचत् ३१ तत्कथाःसुमहापुण्याधन्याःस्वस्त्ययनःशुभाः ॥ यत्रयत्रोत्तमश्लोकोभगवान्गीयतेहरिः ३२ ॥ सूतउवाच ॥ परीक्षितैवंसतुबादरायणिःप्रायोपविष्टेनकथासुचोदितः ॥ उवाचविप्राःप्रतिनंद्यपार्थिवंमुदामुनीनांसदसिस्मशृण्वताम् ३३ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ आसीद्गिरिवरोराजन्त्रिकूटइतिविश्रुतः ॥ क्षीरोदेनावृतःश्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः १ तावताविस्तृतःपर्यक्त्रिभिःशृंगैःपयोनिधिम् ॥ दिशश्चरोचयन्नास्तेरौप्यायसहिरण्मयैः २ अन्यैश्चककुभःसर्वारत्नधातुविचित्रितैः ॥ नानाद्रुमलतागुल्मैर्निर्घोषैर्निर्झरांभसाम् ३ सदानिर्णिज्यमानांघ्रिःसमंतात्पयऊर्मिभिः ॥ करोतिश्यामलांभूमिंशुभ्रैर्मरकताश्मभिः ४ सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरमहोरगैः ॥ किन्नरैरप्सरोभिश्चक्रीडद्भिर्जुष्टकंदरः ५ यत्रसंगीतसन्नादैर्नदद्गुहममर्षया ॥ अभिगर्जंतिहरयःश्लाघिनःपरशंकया ६ नानारण्यपशुव्रातसंकुलद्रोण्यलंकृतः ॥ चित्रद्रुमसुरोद्यानकलकंठविहंगमः ७ सरित्सरोभिरच्छोदैःपुलिनैर्मणिवालुकैः ॥ देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभांब्वनिलैर्युतः ८

मरकताश्मभिरिंद्रनीलरत्नैर्भूमिंश्यामलांनीलांकरोतीति ४ यश्चसिद्धादिभिर्नित्यनिषेविततगुहः ५ किन्नरादिसंगीतसन्नादैःनदद्गुहंप्रतिध्वनितगुहंस्थलमभ्युदिश्यप्रतिगजशंकयामर्षयाभसह्यमानबुद्ध्याश्लाघिनःप्रशस्याहरयः सिंहाः गर्जंति ६ चित्राद्रुमायेषुतथातानिचसुराणामुद्यानानिचित्रद्रुमसुरोद्यानानितेषु कलकंठाख्याःविहंगमापत्रसतथा ७ अच्छोदैर्निर्मलजलैर्मणिलक्षणानिवालुकानियेषुतानितथातैः । देवस्त्रीणांमज्जनादुत्पन्नोयआमोदःतस्माद्भूतंयत्सौरभंपरिमलस्तत्संतनाकांभाविताअनिलायैस्ते । आमोदोत्थःपरिमलइत्यमरः ८

आक्रीडंक्रीडारंगम् ९ चूतोंगनाप्रियः । प्रियालःस्फुटोनामवृक्षः । द्रुमिलदेशभवःचूतोवाआम्रःपिकोदरोमाकंदनामासचूतः । आम्रातकःआम्रवृक्षः । सालःसर्जविशेषः । अरिष्टोबृहत्पत्रः पिचुमंदाविशेषः । किंशुकःपलाशः १० ११ १२ पिचुमंदःन्हस्वपत्रःरोमशनामावा । सरलःजीरवृक्षःगुग्गुलुर्वा १३ १४ १५ १६ १७ अशोकःसितरक्तपुष्पभेदेनाद्विविधः । कुरबकःकुटजः । कुब्जकंभ्रमरीपुष्पंस्वर्णःकृतमालः१८ कमलात्पृथक् शतपत्रं जालकंमुकुलिकालता अलंद्रुमःसाविज्ञेयोनित्यपुष्पफलोद्रुमइत्यभिधानं। तस्मिन्नुद्यानेसरोवरोस्तीत्यन्वयःतत्रोद्यानेतत्सरोवराभ्याशमाद्रवादित्यन्वयः

तस्यद्रोण्यांभगवतोवरुणस्यमहात्मनः ॥ उद्यानमृतुमन्नामआक्रीडंसुरयोषिताम् ९ सर्वतोलंकृतंदिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः ॥ मंदारैःपारिजातैश्चपाटलाशोकचंपकैः १० चूतैःप्रियालैःपनसैराम्रैराम्रातकैरपि ॥ क्रमुकैर्नारिकेलैश्चखर्जूरैर्बीजपूरकैः ११ मधुकैःसालतालैश्चतमालैरसनार्जुनैः ॥ अरिष्टोदुंबरप्लक्षैर्वटैःकिंशुकचंदनैः १२ पिचुमंदैःकोविदारैःसरलैःसुरदारुभिः ॥ द्राक्षेक्षुरंभाजंबूभिर्बदर्यक्षाभयामलैः १३ बिल्वैःकपित्थैर्जंबीरैर्वृतोभल्लातकादिभिः॥ तस्मिन्सरःसुविपुलंलसत्कांचनपंकजम् १४ कुमुदोत्पलकल्हारशतपत्रश्रियोर्जितम् ॥ मत्तषट्पदनिर्घुष्टंशकुंतैःकलनिस्वनैः १५ हंसकारंडवाकीर्णंचक्राह्वैःसारसैरपि ॥ जलकुक्कुटकोयष्टिदात्यूहकुलकूजितम् १६ मत्स्यकच्छपसंचारचलत्पद्मरजःपयः ॥ कदंबवेतसरलनीपवंजुलकैर्वृतम् १७ कुंदैःकुरबकाशोकैःशिरीषैःकुटजेंगुदैः ॥ कुब्जकैःस्वर्णयूथीभिर्नागपुन्नागजातिभिः १८ मल्लिकाशतपत्रैश्चमाधवीजालकादिभिः ॥ शोभितंतीरजैश्चान्यैर्नित्यर्तुभिरलंद्रुमैः १९ तत्रैकदातद्गिरिकाननाश्रयःकरेणुभिर्वारणयूथपश्चरन् ॥ सकंटकंकीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मंप्ररुजन्वनस्पतीन् २० यद्गंधमात्राद्धरयोगजेंद्राव्याघ्रादयोव्यालमृगाःसखड्गाः॥ महोरगाश्चापिभयाद्द्रवंतिसगौरकृष्णाःशलभाश्चमर्यः २१ वृषावराहामाहिषर्क्षशल्यागोपुच्छशालावृकमर्कटाश्च ॥ अन्येचक्षुद्राहरिणाःशशादयश्चरंत्यभीतायदनुग्रहेण २२ सघर्मतप्तःकरिभिःकरेणुभिर्वृतोमदच्युत्कलभैरनुद्रुतः ॥ गिरिंगरिम्णापरितःप्रकंपयन्निषेव्यमाणोलिकुलैर्मदाशनैः २३ सरोनिलंपंकजरेणुरूषितंजिघ्रन्दूरान्मदविह्वलेक्षणः ॥ वृतःस्वयूथेनतृषार्दितेनतत्सरोवराभ्याशमथागमद्द्रुतम् २४ विगाह्यतस्मिन्नमृतांबुनिर्मलंहेमारविंदोत्पलरेणुवासितम् ॥ पपौनिकामंनिजपुष्करोद्धृतमात्मानमद्भिःस्नपयन्गतक्लमः २५ तंतत्रकश्चिन्नृपदैवचोदितोग्राहोबलीयांश्चरणेरुषाग्रहीत् ॥ यदृच्छयैवंव्यसनंगतोगजोयथाबलंसोतिबलोविचक्रमे २६ तथातुरंयूथपतिंकरेणवोविकृष्यमाणंतरसाबलीयसा ॥ विचुक्रुशुर्दीनधियोपरेगजाःपार्ष्णिग्रहास्तारयितुंनचाशकन् २७ नियुध्यतोरेवमिभेंद्रनक्रयोर्विकर्षतोरंतरतोबहिर्मिथः ॥ समाःसहस्रंव्यगमन्महीपतेसप्राणयोश्चित्रममंसतामराः २८

१९ सकंटकंविशालगुल्मं वनस्पतींश्चप्ररुजन् २० हरिप्रभृतिमर्कटांताःयस्यगंधमात्रात्अद्भुतभयात्द्रवंतीत्यन्वयःखड्गोमृगविशेषःव्यालमृगःसर्पाकारोमृगः । उक्तेभ्योन्येन्हस्वक्षुद्राहरिणादयोमृगविशेषायदनुग्रहेणाभीताश्चरंतिसिंहादिभयराहित्यात् २१ २२ २३ सरःसंबंधिवायुं २४ २५ हेनृप पादाक्रांतिनिमित्तरुषायथाबलंयथाशक्ति विचक्रमेविक्रमंकृतवान् २६ २७ २८

३ इंद्रियादीनामवसादनप्राप्तावुत्तंभनशक्तिःसहः प्राणशक्तिर्बलं शरीरसामर्थ्यमोजः २९ अपारयन्पारंगंतुमशक्तः ३० कर्मलक्षणपाशेनग्राहेणरुद्धः उपद्रवंप्राप्तःविधातुर्दैवान्मोक्षितुम् ३१कश्च
नलोकविलक्षणः यईशः बलिनोंतकाख्यसर्पाद्भीतंप्रपन्नंप्रपाति यस्यभयान्मृत्युरंतकोदुर्गावाप्रधावति । मृत्युर्धावतिपंचमइतिश्रुतेःतमीशमरणंशरणमीमहिप्राप्नुमइत्यन्वयः ३२ ॥ ॥ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि०क्र०टी०द्वितीयोध्यायः ॥२॥ ध्यानपूर्वकस्तुत्याप्रसन्नाद्धरेर्गजेंद्रस्यग्राहापदोमोक्षोयथाभूत्तथासंसारग्राहादपिमोक्षोभगवत्प्रसादेनस्यादितिप्रदर्शनायतन्मोक्षप्रकारो
निरूप्यतेस्मिन्नध्याये । किंप्रकारोगजेंद्रःशरणमयासीदितितंप्रकारंदर्शयितुमाह एवमिति । जाप्यंमंत्रंतिर्यग्योनेरनधिकारिणएतदसंभावितमितितत्राह प्रागिति १ एतच्चिदानंदात्मकंचेतनजातंयतो २
यस्मादेवाप्ताभीष्टंतस्माइति हिशब्देनपुरुषादिविशेषणानांपरात्परंपुरुशयंपुरुषमीक्षतइतिश्रुतिसिद्धंदर्शयाति २ मंत्रोक्तविशेषणविवरणपूर्वकंध्यानमाह यस्मिन्निति ।इदंजगद्यस्मिन्हरौप्रतीयतेयत्प्रयंतीति
श्रुतेः । इदंयतोयस्माच्चैवजायतेयतोवाइमानिभूतानीतिश्रुतेः । चशब्देनान्यस्मादुत्पादंनिवारयाति । इदंयेनब्रह्मणाप्रवर्ततेयेनजातंजीवतीतिश्रुतेः ।इदंविश्वंयःस्वयंप्राप्तसत्तादिकः सर्वंखल्विदमितिश्रु
तेःननुयःस्वयमित्यनेनतादात्म्यंकिंनस्यादितितत्राह अस्मादिति । अस्मात्प्रत्यक्षप्रपंचात्परस्मात्परोक्षान्मुक्तप्रपंचाच्चपरउत्तमोयस्तंस्वयंभुवंस्वतएवप्राप्तसत्ताकंशरणंप्रपद्यइत्यन्वयः । उत्पन्नस्या

ततोगजेंद्रस्यसहोबलौजसांकालेनदीर्घेणमहानभूद्व्ययः ॥ विकृष्यमाणस्यजलेऽवसीदतोविपर्ययोभूत्सकलंजलौकसाम् २९ इत्थंगजेंद्रःसयदापसंकटं
प्राणस्यदेहीविवशोयदृच्छया ॥ अपारयन्नात्मविमोक्षणेचिरंदध्याविमांबुद्धिमथाभ्यपद्यत ३० नमामिमेज्ञातयआतुरंगजाःकुतःकरिण्यःप्रभवंतिमो
चितुम् ॥ ग्राहेणपाशेनविधातुरावृतोप्यहंचतंयामिपरंपरायणम् ३१ यःकश्चनेशोबलिनोंतकोरगात्प्रचंडवेगादभिधावतोभृशम् ॥ भीतंप्रपन्नंपरिपा
तियद्भयान्मृत्युःप्रधावत्यरणंतमीमहि ३२ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेद्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवंव्यवसितोबुद्ध्यासमाधायमनोहृ
दि ॥ जजापपरमंजाप्यंप्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् १ ॥ गजेंद्रउवाच ॥ ॐनमोभगवतेतस्मैयतएतच्चिदात्मकम् ॥ पुरुषायादिबीजायपरेशायचधीमहि २
यस्मिन्निदंयतश्चेदंयेनेदंयइदंस्वयम् ॥ योस्मात्परस्माच्चपरस्तंप्रपद्येस्वयंभुवम् ३ यःस्वात्मनीदंनिजमाययार्पितंक्वचिद्विभातंक्वचतत्तिरोहितम् ॥ अवि
द्धदृक्साक्ष्युभयंतदीक्षतेसआत्ममूलोऽवतुमांपरात्परः ४ कालेनपंचत्वमितेषुकृत्स्नशोलोकेषुलीनेषुचसर्वहेतुषु ॥ तमस्तदासीद्गहनंगभीरंयस्तस्यपारेऽ
भिविराजतेविभुः ५

पियत्सत्ताहरेस्तत्सइतीर्यते । हरेर्विश्वंभिन्नमपिपरमोसौयतोविभुरितिवचनान्नतादात्म्यमत्रोच्यते । किमुततःप्राप्तसत्ताकंजगादिति ३ पूर्वोक्तार्थभेदस्पष्टीकरणायविवृणोति यःस्वात्मनीति । योभवा
न्क्वचिज्जाग्रतिविभातंक्वचसुषुप्तौतिरोहितंअप्रकाशितंतदुभयंतादिदंजगत्निजमाययास्वेच्छयास्वात्मनिस्वोदरेअर्पितमीक्षतइत्यन्वयः । ननुशरीरेस्थित्वाईक्षतेचेज्जीववल्लुप्तज्ञानत्वेनेक्षणायोगःस्यादि
तितत्राह अविद्धदृगिति । तर्हिकथमीक्षतइतितत्राह साक्षीति । समामवत्वित्यन्वयः ।आत्मास्वयमेवमूलंकारणंप्रतिष्ठाचसत्तावांस्तथाअनेनस्वयंभूशब्दोविवृतः स्वेमहिम्नीतिश्रुतेःअक्षरात्परतःपरइति
चक्वचिच्चतुर्मुखादौविभातंक्वचास्मदादौतिरोहितंइतिवा ४ परात्परत्वंस्पष्टयन्दुर्ज्ञेयत्वमाह कालेनेत्यादिश्लोकद्वयेन लोकेषुपृथिव्यादिभूतकार्येषुसाकल्येनपंचत्वंपृथिव्यादिपंचभूतात्मतामितेषुसर्वहे ३
तुषुपृथिव्यादिसर्वकारणेषुचशब्दान्महदादिषुलीनेषुस्वस्वकारणतामाप्तेषुसत्सुयत्तद्गहनंदुर्ज्ञेयंगंभीरंअतएवागाधंतमआसीत्योविभुःतस्यतमसः पारेतमःसंपर्करहितदेशेऽभिविराजते स्वतोनेत्याह
कालेनेति कालनाम्नाहरिणा ५

देवादयोयस्यपदंनविदुरितियदतः पुनःकोजंतुःतत्पदंगंतुंईरितुंवक्तुर्महतीत्यन्वयः । हनुमदाद्याकृतिभिः तत्तदाकारानुसारेणविचेष्टमानस्यनटस्यस्वरूपंयथानज्ञायतेतथेति सदुरत्ययानुक्रमणोदुर्ज्ञेयप
रिक्रमणोहरिर्मामवत्वित्यन्वयः ६ हरेरेवंविधस्वरूपसद्भावेमानमाह दिदृक्षवइतिअव्रणमक्ष तंअलोकव्रतंलोकैःकर्तुमशक्यंसृष्ट्यादिव्रतंयस्यसतथातम् ७ देवदत्तवज्जन्माद्यभावाद्दुर्ज्ञेयत्वंयुक्त
मित्यभिप्रेत्याह नविद्यतइति । आमघटादिश्यामादिगुणवन्नश्वरगुणोनास्तिदोषःकुतएव । शब्देननिरनिष्ठोनिरवद्यइतिश्रुतिंसूचयति । सत्वादिनिमित्तदोषश्चनास्तीतित्रादोषोनास्त्येव गुणयुक्तदोषश्च
नास्तीतिवा । यद्यपिदेवदत्तस्येवहरेर्जन्मादिकंनास्तितथापिस्वमाययास्वमहिम्नास्वेच्छयावालोकस्यतदाश्रयप्राणिनांचसंभवायसुखादिप्राप्तिलक्षणजननायतानिजन्मादीनिसर्जनादिकालमनुसृत्यऋ
च्छतिप्राप्नोतीत्यन्वयः । लोकत्रयसंभवायेतिकेचित्पठंति ८ अनंतरातीतश्लोकोक्तार्थविवरणपूर्वकंयच्छब्दविशिष्टंतच्छब्दावच्छिन्नंचनमति तस्माइति ९ अरूपायेत्युक्तंविवृणोति नमआत्मेति
आत्मप्रदीपायस्वतःप्रकाशाय आत्मनःजीवस्यस्वरूपज्ञापनप्रकाशायवा १० अरूपप्राप्तिसाधनज्ञानंतरसद्भावेज्ञानिप्राप्यत्वलक्षणंमानमित्यभिप्रायेणनमति सत्वेनेति । विपश्चितांसत्वेनज्ञाने

नयस्यदेवाऋषयःपदंविदुर्जंतुःपुनःकोर्हतिगंतुमीरितुम् ॥ यथानटस्याकृतिभिर्विचेष्टतोदुरत्ययानुक्रमणःसमावतु ६ दिदृक्षवोयस्यपदंसुमंगलंविमुक्त
संगामुनयःसुसाधवः ॥ चरंत्यलोकव्रतमव्रणंवनेसर्वात्मभूतःसुहृदःसमेगतिः ७ नविद्यतेयस्यचजन्मकर्मवानन्नामरूपेगुणदोषएववा ॥ तथापिलोकस्यच
संभवाययःस्वमाययातान्यनुकालमृच्छति ८ तस्मैनमःपरेशायब्रह्मणेनंतशक्तये ॥ अरूपायोरुरूपायनमआश्चर्यकर्मणे ९ नमआत्मप्रदीपायसाक्षिणेपर
मात्मने ॥ नमोगिरांविदूरायमनसश्चेतसामपि १० सत्वेनप्रतिलभ्यायनैष्कर्म्येणविपश्चिताम् ॥ नमःकैवल्यनाथायनिर्वाणसुखसंविदे ११ नमःशांताय
घोरायमूढायगुणकर्मणे ॥ निर्विशेषायसाम्यायनमोज्ञानघनायच १२ क्षेत्रज्ञायनमस्तुभ्यंसर्वाध्यक्षायसाक्षिणे ॥ पुरुषायात्ममूलायमूलप्रकृतयेनमः १३
सर्वेंद्रियगुणद्रष्ट्रेसर्वप्रत्ययहेतवे ॥ असत्याच्चविमुक्तायसदाभासायतेनमः १४ नमोनमस्तेखिलकारणायनारायणायार्तिविनाशनाय ॥ सर्वागमाम्ना
यमहार्णवायनमोपवर्गायपरायणाय १५ गुणारणिच्छन्नचिदुष्मपायतत्क्षोभविस्फूर्जितमानसाय ॥ युक्तात्मभिःस्वहृदयेपरिभावितायज्ञानात्म
नेभगवतेनमईश्वराय १६ ॥

नप्रतिलभ्यायप्राप्याय बलज्ञानसमाहारः सत्वंकेवलमेवचेत्यभिधानम् नैष्कर्म्येणनिवृत्तिधर्मलब्धेन ११ उरुरूपायेत्युक्तरूपविशिष्टंतात्पर्यादरूपाविशिष्टं
चनमति शांतायेत्यनेनसत्त्वप्रवर्तकवासुदेवादिरूपंलक्षयतिघोरायेत्यनेनरजःप्रवर्तकजामदग्न्यादिरूपम् । मूढायेत्यनेनतमःप्रवर्तकवराहादिरूपम् । गुणकर्मणइत्यनेनतत्तद्योनिविशिष्टगुणकर्मवते । ज्ञानघ
नायेत्यनेनारूपस्यशून्यत्वंनिवारयति सत्वेनेत्याद्युक्तविशेषणसमुच्चयार्थश्चकारः ॥ १२ ॥ रूप्यरूपित्वेननिरूप्यमाणस्यहरेर्मिथोनकोपिविशेषोस्तीतिज्ञापयितुमुभययोग्यविशेषणविशिष्टत्वेननमति
क्षेत्रज्ञायेति सर्वाध्यक्षायसर्वस्वामिने आत्मैवमूलंयस्यतथातस्मैआत्मनांमूलायवा १३ साक्षिशब्दविवरणपूर्वकमस्मदादिज्ञानेहेतुत्वेनास्मदादिप्रपंचाद्भिन्नंनमति सर्वेति । असत्यादस्वतंत्रात्प्रपं
चाद्विमुक्तायसन्निर्दोषोआभासोदेहोयस्यसतथातस्मै । सत्देहःसुखगंधश्चेत्यादेःअतेनप्राकृतरूपंनास्तीत्युक्तंभवति । सत्राभासःप्रकाशोयस्यसतथातस्माइतिवा परंज्योतिरुपसंपद्यतेइतिश्रुतेः १४
अखिलकारणत्वादिविशिष्टत्वेनोक्तःकइत्याशंक्यश्रीनारायणएवनान्यइतितन्नामनिर्देशपूर्वकंपूर्वोक्तानुक्तविशेषणविशिष्टत्वेननमति नमोनमइति । सर्वैरागमैः पंचरात्रादिभिः आम्नायैर्ऋगादि
भिर्वेदैश्चसमुद्राय १५ सर्वमत्यप्रहेतवइत्येतद्विशेषणंविवृण्वन्नाह गुणेति । गुणारणिच्छन्नंसत्वादिगुणलक्षणकाष्ठेच्छन्नंचिदुष्मज्ञानाख्यंज्योतिर्यत्तत्पातिरक्षतीतिसः तस्मै । बलमानंदओजश्चेत्यादेः

अन्यथातद्रक्षणकथनंव्यर्थंस्यात् । शांतायइत्यादिनायद्गुणलुब्धत्वंतत्विडंबनमात्रमित्यभिप्रेत्याह तत्क्षोभेति । तत्क्षोभेगुणविक्षोभेपि विस्फूर्जितंसमुच्छ्वसितंमानसंयस्यसतथातस्मै । गुणशक्त्युद्रे कावस्थायामपिमनोविकाररहितायेत्यर्थःस्वतंत्रोपिभक्तवश्योभवतीत्याह युक्तात्मभिरिति । वशीकृतमनआदींद्रियैःपुरुषैः । ज्ञानघनायेत्यनेनज्ञानंकिंस्वरूपमुतभिन्नमुच्यतइतिविकल्पावकाशोनास्ती त्याह ज्ञानेति । नकेवलंज्ञानंगुणोस्यअन्येपिसंतीत्याशेनाह भगवतइति । गुणानांगुणिनोभेदेविज्ञानमानंदंब्रह्मेतिव्यवहारानुपपत्तिरित्याशंक्योभयविधव्यवहारघटकत्वशक्तियोगोस्यास्तीत्याशयेनाह ईश्वरायेति १६ मोक्षादिसर्वपुरुषार्थवाप्तिरप्यस्मादेवस्यात्तदर्थमन्यसेवानकार्येत्याशयेनाह यमिति । यंभजंतेतत्प्रसादादादिष्टांगतिमाप्नुवंतीत्यन्वयः । नन्ववांतरपुत्राद्याशाप्राप्तयेन्यसेवापेक्षितेतितत्रा ह किंचेति । पुत्राद्याशिषोपिप्राप्नुवंतीतिशेषः । मोक्षंददातीतिननिराकारलक्षणंकिंत्वनाद्यंतकालीनंसाकारंददातीत्याह रातीति । रातिददाति । मयोक्तस्वाशीष्वियमेवाशीःप्रार्थ्यतइत्याह करोत्विति १७ आशीःप्रार्थनंअल्पभक्तलक्षणंयतएकांतभक्तैस्तन्नक्रियतइत्याह एकांतिनइति । येएकांतिनस्तेयस्यसकाशात्कंचनपदार्थंनवांछंतितंपरेशंईडइत्यन्वयः । एकांतिनइत्यस्यविवरणंभगवत्प्रधानाइति अनाकांक्षणेनिमित्तमाह यच्चरितमिति १८ अक्षरात्संभवतीहविश्वं एतस्यवाअक्षरस्यब्रह्मविदाप्नोति । परंपरात्परंपरमः पराद्धर्यः । अव्यक्तमचलंशांतम् । अध्यात्मयोगेनसुनिष्ठितेनमत्वादेवंशोकमो हौजहाति विमेकर्णापतयतः । सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरंप्रपद्येतद्दूरेतद्वदंतिकेइत्याद्युपनिषत्प्रतिपाद्यंमयास्तूयतइतिद्योतनायाक्षरादिशब्दप्रयोगइत्यनेननपुनरुक्तिःपदानामितिज्ञायते । नक्षरतीत्यक्षरंजीव

यंधर्मकामार्थविमुक्तकामाभजंतइष्टांगतिमाप्नुवंति ॥ किंचाशिषोरात्यपिदेहमव्ययंकरोतुमेऽदभ्रदयोविमोक्षणम् १७ एकांतिनोयस्यनकिंचनार्थंवांछंति येवैभगवत्प्रधानाः ॥ अत्यद्भुतंयच्चरितंसुमंगलंगायंतआनंदसमुद्रमग्नाः १८ तमक्षरंब्रह्मपरंपरेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् ॥ अतींद्रियंसूक्ष्ममिवा तिदूरमनंतमाद्यंपरिपूर्णमीडे १९ यस्यब्रह्मादयोदेवावेदालोकाश्चराचराः ॥ नामरूपविभेदेनजल्प्याचकलयाकृताः २० यथार्चिषोग्नेःसवितुर्ग भस्तयोनिर्यांतिसंयात्यसकृत्स्वरोचिषः ॥ तथायतोयंगुणसंप्रवाहोबुद्धिर्मनःखानिशरीरसर्गः २१ सवैनदेवासुरमर्त्यतिर्यङ्नस्त्रीनषंढोनपुमान्नजंतुः नायंगुणःकर्मनसन्नचासन्निषेधशेषोजयतादशेषः २२

व्यावृत्त्यर्थंपरंब्रह्मेति । ब्रह्मणिमुक्तव्यावृत्त्यर्थंपरेशमितिआराधनेप्यनुग्रहमंतरेणनव्यज्यतइति । अव्यक्तंप्रसादेसतिज्ञायतइत्यध्यात्मयोगगम्यमितिवागादींद्रियमतीत्यवर्तमानत्वादतींद्रियम् । यतोवा चोनिवर्तंतइतिश्रुतेः । यथासूक्ष्मंतथामहांतमितिसूचनायइवशब्दः । अणोरणीयानितिश्रुतेः । आनंत्यघटनायपरिपूर्णमिति १९ ब्रह्मादिस्थावरांतंजगद्यस्यभिन्नांशोनतुस्वरूपांशोइतिज्ञानंमुक्तिसाध नंनान्यदित्याशयेनाह यस्येति । यस्यकलयाजल्प्यावचसावाचेतिपाठेप्ययमेवार्थः । गीर्वाग्वाणीभारतीचब्राह्मीलागौःसरस्वतीत्यभिधानम् २० गुणसंप्रवाहइत्यस्यविवरणंबुद्धिरित्यादि । अनेनजग त्प्रवाहस्यनित्यत्वंज्ञापितमितिज्ञातव्यम् २१ अधुनाश्रीनारायणसद्भावेप्रमाणदर्शनपूर्वकंस्तौति सइति । यस्माद्गुणसंप्रवाहःसःदेवासुरमर्त्यतिर्यक्जातिर्नैवयस्मादित्यन्वयः । यतोबहुव्यक्त्यभावात् विशेषतोनिषेधति नस्त्रीति । नियतस्त्रियाद्याकाराभावान्नजंतुःकृमिलक्षणः । अमूर्ताकारोपिनास्तीत्याह नायमिति । देवादिशरीरकारणपृथिव्याद्यन्यतमोपिनस्यादित्याह नसन्निति । इतिमूर्तामूर्तनि षेधनशेषोयस्यसनिषेधशेषः ततोविलक्षत्वेनपरिशेषप्रमाणासिद्धः । सजयतान्ममानर्थभूतसंसारमभिभूयवर्ततामित्यन्वयःतत्स्वरूपमाह अशेषइति । परिपूर्णत्वेनसिद्धः । निषेधशिष्टश्चेदुच्छिष्टवत्त्यागयो ग्यइत्यतोवाह अशेषइति । परिपूर्णत्वेनसिद्धःसएषआत्मानेतिनेतीत्यादिश्रुतेः २२

४

ज्ञानसाधनमंतरेणानेनशरीरेणचिरंरक्षितेनाकिंप्रयोजनमित्याशयेनाह जिजीविषइति । अहंशरीरेंतर्बहिश्चावृतयामुयेभयोन्याप्रकृत्याकिं नाकिमपि इतियस्मात्तस्मादिह तन्निर्मितेशरीरेचिरंनजिजीवि
षेनजीवितुमिच्छामीत्यन्वयः । स्वारंभककर्मक्षयेस्वयंनाशात्किमर्थंनजिजीविषइत्यर्थतइत्यतोलिंगशरीरनाशएवप्रार्थ्यतइत्याह इच्छामीति । तस्यात्मलोकावरणस्यस्वज्ञानावरकस्यालिंगशरीरस्य
मोक्षणंनाशमिच्छामीत्यन्वयः । अस्यापिकालेननाशःकिंनस्यादत्राह कालेनेति । विप्लुवोनाशःअनेनात्मज्ञानमंतरेणालिंगशरीरस्यनाशोनास्ति । सतितस्मिन्तत्स्यादित्युक्तंभवति तस्मिन्दृष्टेप
रावरइतिश्रुतेः २३ ननुगुणोपसंहारलक्षणोपासनावेदांतज्ञानेनसंभवेत्तिर्यग्योनित्वेनतदनधिकारादात्मज्ञानासंभवाल्लिंगशरीरनाशेआशामात्रंतवस्यादित्याशंक्यास्मज्जातिविहितप्रणामेनापिप्रसन्ने
श्वरप्रसादादुत्पन्नज्ञानेनतत्स्यादित्यतस्तमाचरति सोहमिति । योहंलिंगशरीरमोक्षमाकांक्षेसोहंपरंपदंप्राप्तव्योत्तमंप्रणतोस्मीत्यन्वयःसर्वस्मादस्योत्तमत्वंकुतइत्यतस्तदुपपादकविशेषणैःसिद्धमित्याह
विश्वसृजमित्यादिना । विश्वसृजत्वाद्विश्वं तर्हिमृद्धटवत्तदात्मकत्वमापन्नमितिनेत्याह । अविश्वमिति जगतोविलक्षणं स्वसृष्टपदार्थप्रविष्टत्वाद्विश्वंबहिष्ठत्वादविश्वमितिवा । दुर्भगशरीरस्थत्वेपिज्ञानलो
पोनेत्याह विश्ववेदसमिति विश्वंवेत्तीतिसर्वज्ञमित्यर्थः । सर्वज्ञत्वंचास्यैवसुलभमित्याह विश्वेति । विश्वंव्याप्यवर्तमानंविश्वंआदत्तइतिवा विश्वस्यस्वामीतिवाविश्वात्मानं जगत्स्रष्टुरस्यजगदाकारेणप
रिणामःकिंनेत्याह अजमिति । अहंकारात्मारुद्रोप्युच्यतइतिनेत्याह ब्रह्मेति । वेदोनेत्याह परमिति मुक्तोनेत्याह । पदमिति २४ ज्ञानप्रत्यक्षमीश्वरसद्भावेप्रमाणमित्याशयेननमति योगेति । योगे

जिजीविषेनाहमिहामुयाकिमंतर्बहिश्चावृतयेभयोन्या ॥ इच्छामिकालेननयस्यविप्लवस्तस्यात्मलोकावरणस्यमोक्षणम् २३ सोहंविश्वसृजंविश्वमवि
श्वंविश्ववेदसम् ॥ विश्वात्मानमजंब्रह्मप्रणतोस्मिपरंपदम् २४ योगरंधितकर्माणोहृदियोगविभाविते ॥ योगिनोयंप्रपश्यंतियोगेशंतंनतोस्म्यहम् २५
नमोनमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय ॥ प्रपन्नपालायदुरंतशक्तयेबुद्धींद्रियाणामनवाप्यवर्त्मने २६ नायंवेदस्वमात्मानंयच्छक्त्याहंधि
याहतः ॥ तंदुरत्ययमाहात्म्यंभगवंतंनतोस्म्यहम् २७ श्रीशुकउवाच ॥ एवंगजेंद्रमुपवर्णितनिर्विशेषंब्रह्मादयोविविधलिंगभिदाभिमानाः ॥ नैतेयदो
पससृपुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलामरवरोहरिराविरासीत् २८ तंतद्वदार्तमुपलभ्यजगन्निवासःस्तोत्रंनिशम्यदिविजैःसहसंस्तुवद्भिः ॥ छंदोमयेनगरुडे
नसमुह्यमानश्चक्रायुधोभ्यगमदाशुयतोगजेंद्रः २९

नरंधितानिदग्धानिकर्माणियेषांतेतथा २५ ननुतत्तच्छक्तिमतस्तत्तत्कर्मदृष्टं हरेस्तुसृष्ट्यादिकर्मकथमित्याशंक्यतत्तच्छक्तिविशिष्टत्वेनतंनमति नमइति । असह्योवेगोयासांताः तथाताहशीनांशक्तीनां
उत्पत्तिस्थितिसंहारविषयाणांउत्साहमंत्रप्रभुविषयाणांवात्रयंयस्यसतथा तस्मै उत्पत्त्यादिशक्तयश्चज्ञानवतएवयुक्ताइत्याह अखिलेति । नचैताःशक्तयोदेवदत्तशक्तिवत्परिमिताइत्याशयवानाह
दुरंतेति । परिच्छिन्नत्वमनुमानेनसाध्यतइतिचेत्तत्राह बुद्धीति । हेतोराश्रयासिद्धत्वेनानुमानानुदयात् २६ हरेःस्तुतिफलंदर्शयति नायमिति । यःस्वमात्मानंनवेद नजानातिपूर्वमितिशेषः ।
२७ अनंतरंकिमभूदत्राह एवमिति उपवर्णितंनिर्विशेषंसमंब्रह्मयेनसतथातंपृथिव्यादिविलक्षणंब्रह्मयेनसतथातमितिवा अवतारमूलरूपयोर्विशेषोमास्त्वीतिवानिर्विशेषंतदितिवा । पूर्णमदःपूर्ण
मिदमितिश्रुतेःविविधानिलिंगानिपद्मवज्रादीनिवाहंसवृषभादीनिवा । एवंभिदयाभेदेनजातोभिमानोहंपद्मपाणिरहंवज्रपाणिरित्यादिलक्षणोयेषांतथास्रष्टृत्वसंहर्तृत्वादिलक्षणोवायेब्रह्मादयएतेयदागजेंद्रं
नोपससृपुःतदासकलदेवनाथोहरिःयत्रगजेंद्रस्तत्राविरासीत्तत्स्थएवतत्रप्रत्यक्षीभूतोनतुदूरादागत्य कुतइतितत्राह निखिलेति सर्वव्यापकत्वात् निखिलगुरोःनहिपरिच्छिन्नस्यसर्वगुरुत्वंघटते इत्यादि
हेतुगर्भविशेषणं नहिगुरोराज्ञामंतरेणगच्छंतिसंतः यद्वा ब्रह्मादीनामनागमेनिमित्तमाह निखिलेति हरेःसर्वस्वामित्वाद्धरेःपूर्वमागमनेप्रयोजनासिद्धेरित्यर्थः २८ तद्वद्यथादर्शनेरूपोदेतितथातम् २९

आखिलगुरो नहिपरिच्छिन्नस्यसर्वगुरुत्वंघटतइतिनारायणेत्यादिहेतुगर्भविशेषणम् ३० ततःफलितमाह तंवीक्ष्येति उस्रियाणांदेवानाम् उस्रियाविजयादेवाआदित्याअमराःसुराइत्यभिधानम् ३१
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि०क०टी०तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ प्रनष्टदुरितस्यहरौनिरतिशयभक्तिःस्यादितितन्नाशसाधनादिनिरूप्यतेस्मिन्नध्याये तत्रप्रथमंदेवादीनांपुष्पवर्षादिकंभगवत्प्रीति
साधनमाह तदेति यदागजेंद्रममूमुचत्तदा १ २ सपश्चात्पूर्वचीर्णपुण्योदयेनाविर्भूतज्ञानोहरिंस्तुत्वातत्प्रसादेनदेवलशापेन तृतीयापंचम्यर्थे तस्माच्छापान्मुक्तःपरमाश्चर्यरूपधृक्हरिंशि
५ रसाप्रणम्ययशोधामागायतेत्यन्वयः कीर्तनीयागुणरूपाःसत्यःकथायस्यसतथातंयस्मिंस्तथेतिवा अनेनहरिगुणकीर्तनरूपंगानंगायकशापादिमोक्षसमर्थमित्युक्तंभवति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ४

सोंतःसरस्युरुबलेनगृहीतआर्तोदृष्ट्वागरुत्मतिहरिंखउपात्तचक्रम् ॥ उत्क्षिप्यसांबुजकरंगिरमाहकृच्छ्रान्नारायणाखिलगुरोभगवन्नमस्ते ३० तंवीक्ष्यपी
डितमजःसहसावतीर्यसग्राहमाशुसरसःकृपयोज्जहार ॥ ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणागजेंद्रंसंपश्यतांहरिरमूमुचदुस्रियानाम् ३१ ॥ इतिश्रीभा० अ० तृ
तीयोध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ तदादेवर्षिगंधर्वाब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ मुमुचुःकुसुमासारंशंसंतःकर्मतद्धरेः १ नेदुर्दुंदुभयोदिव्यागंधर्वानदृतुर्जगुः
ऋषयश्चारणाःसिद्धास्तुष्टुवुःपुरुषोत्तमम् २ योसौग्राहःसवैसद्यःपरमाश्चर्यरूपधृक् ॥ मुक्तोदेवलशापेनहूहूर्गंधर्वसत्तमः ३ प्रणम्यशिरसाधीशमुत्त
मश्लोकमव्ययम् ॥ अगायतयशोधामकीर्तन्यगुणसत्कथम् ४ सोनुकंपितईशेनपरिक्रम्यप्रणम्यतम् ॥ लोकस्यपश्यतोलोकंस्वमगान्मुक्तकिल्बिषः ५
गजेंद्रोभगवत्स्पर्शाद्विमुक्तोऽज्ञानबंधनात् ॥ प्राप्तोभगवतोरूपंपीतवासाश्चतुर्भुजः ६ सवैपूर्वमभूद्राजापांड्योद्रविडसत्तमः ॥ इंद्रद्युम्नइतिख्यातोविष्णु
व्रतपरायणः ७ सएकदाराधनकालआत्मवान्गृहीतमौनव्रतईश्वरंहरिम् ॥ जटाधरस्तापसआप्लुतोच्युतंसमर्चयामासकुलाचलाश्रयः ८ यदृच्छयात
त्रमहायशामुनिःसमागमच्छिष्यगणैःपरिश्रितः ॥ तंवीक्ष्यतुष्णीमकृतार्हणादिकंरहस्युपासीनमृषिश्चुकोपह ९ तस्माइमंशापमदादसाधुरयंदुरात्माऽ
कृतबुद्धिरद्य ॥ मद्धेलनात्प्राविशतांतमिस्रंयथागजःस्तब्धमतिःसदोषः १० ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवंशप्त्वागतोगस्त्योभगवान्नृपसानुगः ॥ इंद्रद्युम्नो
पिराजर्षिर्दिष्टंतदुपधारयत् ११ आपन्नःकौंजरींयोनिमात्मस्मृतिविनाशिनीम् ॥ हर्यर्चनानुभावेनयद्गजत्वेप्यनुस्मृतिः १२ एवंविमोक्ष्यगजयू
थपमब्जनाभस्तेनापिपार्षदगतिंगमितेनयुक्तः ॥ गंधर्वसिद्धविबुधैरुपगीयमानकर्माद्भुतंस्वभुवनंगरुडासनोगात् १३ एवंमहाराजतवेरितोमयाकृष्णानुभा
वोगजराजमोक्षणम् ॥ स्वर्ग्यंयशस्यंकलिकल्मषापहंदुःस्वप्ननाशंकुरुवर्यशृण्वताम् १४ अथानुकीर्तयंत्येतच्छ्रेयस्कामाद्विजातयः ॥ शुचयःप्रातरुत्थाय
दुःस्वप्नाद्युपशांतये १५ इदमाहहरिःप्रीतोगजेंद्रंकुरुसत्तम ॥ शृण्वतांसर्वभूतानांसर्वभूतमयोविभुः १६

ननु किमनेनान्यगुणकीर्तनेनइदानींगजेंद्रस्यभगवत्स्तुत्याकिमभूदित्याशंक्यस्तुत्याप्रसन्नस्यहरेर्दर्शनेनमुक्तकिल्बिषस्यतत्सारूप्यंफलमभूदित्याह गजेंद्रइति ६ हरेर्नामिमात्रतोवाप्तविष्णुप्रसादः ५
पूर्वंकइतितत्राह सवाइति ७ गजेंद्रयोनिप्राप्तिनिमित्तंवक्तुमुपोद्घातंरचयति सएकदेति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ उपगीयमानानिकर्माणियस्यसतथा अगात्स्वलोकदद्दशातु तत्रैवां
तर्दधेइत्यर्थः १३ दुःस्वप्नस्यनाशोयस्मात्तद्गजेंद्रमोक्षणाख्यचरितम् ॥ १४ ॥ १५ १६ ॥

१७ १८ १९ २० २१ २२ २३ अपररात्रांतेअरुणोदयप्रारंभेउत्थायत्वांमांचेत्यादिकंस्मरंतितेसर्वस्मादंहसोमुच्यंतइत्यन्वयः २४ मन्वस्तुपापक्षयोस्मात्तद्विषयज्ञानंकस्मादित्यतस्तत्साधनमाह
येमामिति प्राणात्ययेदेहोत्क्रमणे २५ जलजोत्तमंशंखोत्तमम् ॥ २६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि० कृ० टीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भक्त्यास्तुवतःपुरुषस्यापिप्रसन्नोभ
वतिहरिरित्ययमर्थः प्रतिपाद्यतेस्मिन्नध्याये तत्रादौक्रमप्राप्तमन्वंतराधिपकथांप्रसंजयति राजन्निति रेवतस्यविद्यमानंरैवतम् १ बलिविंध्यावादीयेषांतेतथाअर्जुनपूर्वःप्रधानोयेषांतेतथा २ वि

श्रीभगवानुवाच ॥ येमांत्वांचसरश्चेदंगिरिकंदरकाननम्॥ वेत्रकीचकवेणूनांगुल्मानिसुरपादपान् १७ शृंगाणीमानिधिष्ण्यानिब्रह्मणोमेशिवस्यच ॥
क्षीरोदंमेप्रियंधामश्वेतद्वीपंचभास्वरम् १८ श्रीवत्संकौस्तुभंमालांगदांकौमोदकींमम ॥ सुदर्शनंपांचजन्यंसुपर्णंपतगेश्वरम् १९ शेषंचमत्कलांसूक्ष्मां
श्रियंदेवींमदाश्रयाम् ॥ ब्रह्माणंनारदमृषिंभवंप्रह्लादमेवच २० मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारैःकृतानिमे ॥ कर्माण्यनंतपुण्यानिसूर्यंसोमंहुताशनम् २१
प्रणवंसत्यमव्यक्तंगोविप्रान्धर्ममक्षयम् ॥ दाक्षायणीर्धर्मपत्नीःसोमकश्यपयोरपि २२ गंगांसरस्वतींनंदांकालिंदींसितवारणम् ॥ ध्रुवंब्रह्मऋषीन्सप्त
पुण्यश्लोकांश्चमानवान् २३ उत्थायापररात्रांतेप्रयताःसुसमाहिताः ॥ स्मरंतिममरूपाणिमुच्यंतेतेंऽहसोखिलात् २४ येमांस्तुवंत्यनेनांगप्रति
बुद्ध्यनिशात्यये ॥ तेषांप्राणात्ययेचाहंददामिविमलांगतिम् २५ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्यादिश्यहृषीकेशःप्राध्मायजलजोत्तमम्॥ हर्षयन्विबुधानी
कमारुरोहखगाधिपम् ॥ २६ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ राजन्नुदितमेतत्तेहरेः
कर्माघनाशनम् ॥ गजेंद्रमोक्षणंपुण्यंरैवतंत्वंतरंशृणु १ पंचमोरैवतोनाममनुस्तापससोदरः ॥ बलिविंध्यादयस्तस्यसुताअर्जुनपूर्वकाः २ विभुरिंद्रः
सुरगणाराजन्भूतरयादयः ॥ हिरण्यरोमावेदशिराऊर्ध्वबाह्वादयोद्विजाः ३ पत्नीविकुंठाशुभ्रस्यवैकुंठैःसुरसत्तमैः ॥ तयोःस्वकलयाजज्ञेवैकुंठोभगवा
न्स्वयम् ४ वैकुंठःकल्पितोयेनलोकोलोकनमस्कृतः ॥ रमयाप्रार्थ्यमानेनदेव्यातत्प्रियकाम्यया ५ तस्यानुभावःकथितोगुणाश्चपरमोदयाः ॥ भौमा
न्रेणून्सविममेयोविष्णोर्वर्णयेद्गुणान् ६ षष्ठश्चचक्षुषःपुत्रश्चाक्षुषोनामवैमनुः ॥ पुत्राःपुरुषसुद्युम्नप्रमुखाश्चाक्षुषात्मजाः ७ इंद्रोमंत्रद्रुमस्तत्रदेवा
आप्यादयोगणाः ॥ मुनयस्तत्रवैराजन्हविष्मद्वीरकादयः ८ तत्रापिदेवःसंभूत्यांवैराजस्याभवत्सुतः ॥ अजितोनामभगवानंशेनजगतःपतिः ९ प
योऽब्धियेननिर्मथ्यसुराणांसाधितासुधा ॥ भ्रममाणोंभसिधृतःकूर्मरूपेणमंदरः १० राजोवाच ॥ यथाभगवताब्रह्मन्मथितःक्षीरसागरः ॥ यदर्थंवाय
तश्चाद्रिंदधारांबुचरात्मना ११ यथामृतंसुरैःप्राप्तंकिमन्यदभवत्ततः ॥ एतद्भगवतःकर्मवदस्वपरमाद्भुतम् १२

भुर्विभुनामाहरिः । द्विजाःसप्तर्षयः ३ विकुंठायाःपुत्रोवैकुंठः तयोर्विकुंठाशुभ्रयोः कलयांशेन ४ ५ भौमान्रेणून्पृथ्वीरजांसिविममे मानंसंख्यांकरोति ६ पुत्राउच्यंतेइतिशेषः चाक्षुषात्मजाःपुरुषाद
यइत्यन्वयः ७ अत्रादिशब्दार्थोग्रंथांतरादवगंतव्यः ८ ९ १० यथाकथं यतःकुतःअंबुचरात्मनाकूर्मरूपेण ११ १२

तापैराध्यात्मिकादिदुखैःतापितंक्लेशितम् १३ सूतःशौनकादिसंवादाविस्मरणार्थंराज्ञापृष्टः । श्रीशुकस्तस्यचोद्यंपरिहर्तुमुपक्रमतइत्याह सूतइति १४ कथमुपक्रांतवानितितत्राह यदेति गता
सवः प्राणबलरहिताः यदाचनोत्तिष्ठेरन्यदाचानिःश्रीकाअभवन्तत्रतदाइज्यादयःक्रियानेशुरित्यन्वयः १५ १६ यदादेवानिश्चयंनाध्यगच्छन्ततस्तदाब्रह्मसभांजग्मुरित्यन्वयः १७ १८
१९ परं पूरकंस्रष्टव्येतिशेषः २० घर्मजातयःस्वेदजाः २१ यस्यवध्यादयोनसंति २२ तस्यहरेरयंकालःस्थितिपालनावसरःधास्यतिददाति शंसुखम् २३ अजितस्यहरेः २४
नित्यत्वेनाद्भुताभिः देवस्यहरेःविद्यमानाभिर्हरिगुणगणान्प्रतिपादिकाभिःनन्वादरणीयपक्षोनास्तीतिकथंसंगच्छते परापूर्वेषांइतिश्रुतेः देवानांभगवत्पक्षत्वावगमादत्रापिदेवार्थममृतमथनादितिचेन्न
भक्तिवशःपुरुषःयमेवैषवृणुतेतेनलभ्यइत्यादिश्रुतेः देवानामनुग्राह्यत्वात्तत्पक्षत्वंस्वार्थनेतिविवेकात् अनुग्राह्यतयापक्षादेवानात्मार्थतोहरेरितिवचनात् २५ वेदशिरोविशारदानामस्मिंस्तोत्रेधिका

त्वयेत्थंकथ्यमानेनमहिम्नासात्वतांपतेः ॥ नातितृप्यतिमेचित्तंसुचिरंतापतापितम् १३ सूतउवाच ॥ संपृष्टोभगवानेवंद्वैपायनसुतोद्विजाः ॥ अभिनंद्य
हरेर्वीर्यमभ्याचष्टुंप्रचक्रमे १४ श्रीशुकउवाच ॥ यदायुद्धेऽसुरैर्देवाबाध्यमानाःसितायुधैः ॥ गतासवोनिपतितानोत्तिष्ठेरन्स्मभूयशः १५ यदादुर्वास
शापेनसेंद्रालोकास्त्रयोनृप ॥ निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्रनेशुरिज्यादयःक्रियाः १६ निशाम्यैतत्सुरगणामहेंद्रवरुणादयः ॥ नाध्यगच्छन्स्वयंमंत्रैर्मंत्रयंतोवि
निश्चयम् १७ ततोब्रह्मसभांजग्मुर्मेरोर्मूर्धनिसर्वशः ॥ सर्वंविज्ञापयांचक्रुःप्रणताःपरमेष्ठिने १८ सविलोक्येंद्रवाय्वादीन्निःसत्वान्विगतप्रभान् ॥ लो
कानमंगलप्रायान्सुरांश्चैवयथाविभुः १९ समाहितेनमनसासंस्मरन्पुरुषंपरम् ॥ उवाचोत्फुल्लवदनोदेवान्सभगवान्परः २० अहंभवोयूयमथा
सुरादयोमनुष्यतिर्यक्द्रुमघर्मजातयः ॥ यस्यावतारांशकलाविसर्जितावजामसर्वेशरणंतमव्ययम् २१ नयस्यवध्योनचरक्षणीयोनोपेक्षणीयादरणीयपक्षः ॥
अथापिसर्गस्थितिसंयमार्थंधत्तेरजःसत्वतमांसिकाले २२ अयंतुतस्यस्थितिपालनक्षणःसत्वंजुषाणस्यभवायदेहिनाम् ॥ तस्माद्व्रजामःशरणंजगद्गुरुंस्वा
नांसनोधास्यतिशंसुरप्रियः २३ श्रीशुकउवाच ॥ इत्याभाष्यसुरान्वेधाःसहदेवैरिरिंदम ॥ अजितस्यपदंसाक्षाज्जगामतमसःपरम् २४ तत्रादृष्टस्वरूपायश्रुत
पूर्वायचाभ्यधात् ॥ स्तुतिमब्रुतदैवीभिर्गीर्भिस्त्ववहितेंद्रियः २५ ब्रह्मोवाच ॥ अविक्रियंसत्यमनंतमाद्यंगुहाशयंनिष्कलमप्रतर्क्यम् ॥ मनोग्रयाणंवचसा
निरुक्तंनमामहेदेववरंवरेण्यम् २६ विपश्चितंप्राणमनोधियात्मनामर्थेंद्रियाभासमनिद्रमव्रणम् ॥ छायातपौयत्रनगृध्रपक्षौतमक्षरंखंत्रियुगंव्रजामहे २७

रइतिज्ञापयन् ब्रह्मावेदांतोक्तविशेषणविशिष्टत्वेनस्तौतीत्याह ब्रह्मेति निष्कलंनिष्क्रियंशांतंसत्यंज्ञानमनंतं आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीत्हृदयआहितंपश्यैषातर्केणमतिरापनेयानाहिसुज्ञेयमणुरेषध
र्मः महद्भूतस्यनिःश्वसितमेतदृग्वेदः विद्यानांप्रथमोवक्तायद्वाचानभ्युदितंयोदेवानांनामधाएकएव तत्सवितुर्वरेण्यमित्यादिश्रुतयःप्रतीकतोग्राह्याः बहुश्रुतिसंग्रहरूपत्वात्पूर्वोत्तरसंबंधोत्रनान्वेषणीयः
२६ प्राणमनोधियात्मनांविपश्चितंवेदितारंयःप्राणेतिष्ठन्प्राणस्यप्राणमुतचक्षुषश्चक्षुरित्यादयआत्मनितिष्ठन्नित्यादिअर्थानींद्रियाणिचाभासयातिदीपयतीत्यर्थेंद्रियाभासःअर्थेंद्रियाणांसन्निकर्षउत्पाद्यत
द्विषयंज्ञानंजनयतीत्यर्थः यस्यभासासर्वमिदंविभातियस्ततोभयविच्छेदःएवमस्यामेतंदिवि अनिद्रंअस्वप्नमव्रणंअकायांलिंगशरीररहितंअक्षतंवा । यत्रयस्मिन्हरौगृध्रस्यसर्वकांक्षमाणस्यजीव
स्यपक्षौपतत्रवद्वर्तमानौपृथक्अधोर्ध्वमार्गहेतू छायातपौअविद्याशास्त्रजन्यविद्यालक्षणौनस्तः छायात्वविद्यासंप्रोक्ताजन्यविद्यातपःस्मृतं जीवगृध्रस्यतौपक्षावधऔर्ध्वपथोःपृथक् तौविष्णोस्तुनविद्येते

नित्यविद्यास्वरूपिणइतिवचनादुक्तएवार्थइति तंत्रियुगंव्रजामहइत्यन्वयः त्रीणियुगानियस्यसतथातंतेष्ववतारादिति स्वयंभूस्त्रियुगःकृष्णःशार्ङ्गीदामोदरस्तथेत्यभिधानं अक्षात्संभवतीहविश्वंए
तद्ध्येवाक्षरंब्रह्मखंसुखरूपंज्ञानरूपंवा कंब्रह्मखंब्रह्म २७ अजस्यविष्णोरधीनंचक्रंपुनःप्रवाहरूपेणपरिवर्तमानत्वाच्चक्रसंज्ञंजगत् यःकेशवोक्षमक्षस्थानीयोयस्यतत्यदक्षमाहुः तमृतंप्रपद्यइत्यन्वयः
चक्रंनवृत्तंतदेवर्तमित्यादि । चक्रंचेत्केनचिदीर्यमाणंपरिवर्ततेअस्यकिंप्रेरकमित्यतउक्तं अजयेति कार्यतेह्यवशःकर्मसर्वःप्रकृतिजैर्गुणैरिति अस्यवैलक्षण्यमाह मनोमयमिति कान्यस्याराणीत्य
त्राह पंचदशारमिति श्रोत्रादीनिदश शब्दादयःपंच पृथिव्यादीनिवा प्राणादयोवापंच एतएवाराणिदलानियस्यतत्तथातत् आशुशीघ्रभ्रमंव्याप्तंवात्रिणाभित्रयोगुणाःसत्वादयोनाभिर्यस्यतत्तथा य
दक्षमित्यनेनोक्तंकेशवाधारत्वंस्पष्टयति विद्युद्वलमित्यादिना । विद्युद्विशेषेणद्योतमानत्वात् ब्रह्मवलमाधारोयस्यतत्तथा विद्युद्ब्रह्मेत्युपासीत जगच्चक्रस्याक्षभूतोबलरूपश्चकेशवइतिचदेवासु
रमनुष्यादयोष्टौनेमिर्यस्यतत्तथातत् २८ इदानींतुरीयमूर्तिंनमति यदिति एकोवर्णोयस्यतदेकवर्णं स्वरव्यंजनविभागविवक्षामंतरेणव्यक्तेरेकत्वं अन्यथाषोडशस्वराइतिसंख्यानुपपत्तिःओमित्ये
तदक्षरमिदंसर्वं प्रणवंहीश्वरंविद्यात्सर्वस्यहृदयेस्थितं सर्वव्यापिनमोंकारं तमसोज्ञानात्परंतद्रहितमित्यर्थः तुरीयंतत्सर्वदृक् सदाप्रकृतेःपरंवा अक्षरात्परतःपरःकूटस्थोक्षरउच्यतेउत्तमपुरुषः सत्स
त्यंज्ञानंअवसादयतिनाशयत्यज्ञानं नानिद्रांनैवचस्वप्नंतुर्येपश्यंतिनिश्चिताः निर्दोषज्ञानंवाऐकात्म्यप्रत्ययसारं षद्लृगतावितिधातुः अलोकंलोकव्यवहाराविषयं अदृष्टमव्यवहार्यमलक्षणमचिंत्यमव्यपदे
श्यंअतएवाव्यक्तंअनंतपारंअंतपारवर्जितं पारंपूरणंसमुदायोमात्राणामितिशेषः अनंतमात्रमित्यर्थइतिवा अमात्रोनंतमात्रश्च धीरायोगरथेनभक्तिपूर्वकध्यानलक्षणरथेनयदुपासतेभजंति ओंकारं

अजस्यचक्रंत्वजयेर्यमाणंमनोमयंपंचदशारमाशु ॥ त्रिणाभिविद्युद्वलमष्टनेमिंयदक्षमाहुस्तमृतंप्रपद्ये २८ यदेकवर्णंतमसःपरंसदलोकमव्यक्तमनं
तपारम् ॥ आसांचकारोपसुपर्णपत्रमुपासतेयोगरथेनधीराः २९ नयस्यकश्चातितिपर्तिमायांययाजनोमुह्यतिवेदनार्थम् ॥ तंनिर्जितात्मात्मगुणंपरे
शंनमामिभूतेषुसमंचरंतम् ३० इमेवयंयत्कृपयैवतन्वासत्वेनसृष्टाबहिरंतरंविभो ॥ गतिंनसूक्ष्मामृषयश्चविद्महेकुतोऽसुराद्याइतरप्रधानाः ३१
पादौमहीयंस्वकृतैवयस्यचतुर्विधोयत्रहिभूतसर्गः ॥ सवैमहापूरुषआत्मतंत्रःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभूतिः ३२

आत्मैवसंविशत्यात्मनात्मानंयएवंवेद यश्चोपसुपर्णपत्रंसुपर्णपक्षसमीपेजीवाख्यवाहनपृष्ठेआसांचकारउपाविवेश सर्वस्यहृदयास्थितः यआत्मनितिष्ठन्द्वासुपर्णासयुजा २९ जनोयया
माययावेदनार्थज्ञानविषयंहरिंप्रतिज्ञानाख्यपुरुषार्थंवामुह्यतिअनीशयाशोचतिमुह्यमानः कश्चनतामसप्रकृतिर्यस्यतांमायांनातिपिपर्तिनातिक्रमति अत्येतुंसमर्थोनभवति सात्विकश्चेदस्यप्रसादे
नजानाति अनादिमाययासुप्तोयदाजीवःप्रबुद्ध्यते यमेवैषवृणुतेतंनमामीत्यन्वयः नितरांजितआत्माआत्मगुणाश्चयेनसतथातं निवृत्तेःसर्वदुःखानामीशानःप्रभुरव्ययः एकोदेवःसर्वदेवेषुगू
ढः सएषसर्वेश्वरः एषसर्वएषोंतर्याम्येवयोनिःसर्वस्य ३० सात्विकानामपिभगवत्कटाक्षवीक्षामंतरेणतज्ज्ञानंदुरापमित्यर्थादुक्तंतत्स्पष्टमाह इमइति विभोयत्कृपयैवयेनसत्वेनगुणे
नसृष्टायेनबहिरंतरंचसृष्टाश्चेमेवयंयस्यतवसूक्ष्मांगतिंविश्वव्यापिनींसच्चिदानंदाकृतिंनविद्महेयदनुग्रहमंतरेणेतिशेषः नचज्ञानाभावात्तज्ज्ञानाभावइत्याह ऋषयश्चज्ञानिनोपि अन्यथाब्रह्मादीनांप्र
प्राधान्यंस्यात्कैमुत्यन्यायमाह कुतइति हेतुगर्भविशेषणमाह इतरेति इतरस्तमोगुणःप्रधानोयेषांतेतथा ३१ स्वकृतेयंमहीयस्यपादाविवनस्वरूपपादौयत्रयस्यांमह्यांजरायुजादिचतुर्विधोभूतस
र्गःसवैसएवप्रसीदतामित्यन्वयः महापुरुषःपुरुषोत्तमः महाद्विविधंभवनंयस्यसतथा विविधभवनमेकस्यकथमुपपद्यतइतितत्राह ब्रह्मअपिरिच्छिन्नगुणपूर्णत्वात् अथकस्मादुच्यतेब्रह्मेतिबृहंतोह्यस्मिन्
गुणाइतिश्रुतेः पादावित्यनेनपादोस्यविश्वाभूतानीतिश्रुत्युक्तार्थः पाताललमेतस्यहिपादमूलमितिस्मृत्युक्तार्थश्चेत्युभयंवक्ष्यतइतिविज्ञातव्यं ३२

इदंचैकंमहाविभूतिस्त्वंहरेर्युक्तमित्याह अंभइति अपोलोकाअथाखिललोकपालाश्चोदारवीर्यउत्कृष्टबलंयदंभोयस्यरेतोभवतितेनवर्धमानः सिद्ध्यंतिसिद्धाअवाप्तफलाभवंति जीवंत्युतअंतरमपित्रिक्षिलक्षणंजीवनमाप्नुवंत्यपिसोर्चतपरंतस्यार्चतआपोजायंत आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः यच्चप्रथममममृतंतद्वसवउपजीवंतीत्यादिसूर्यसोमयमेंद्रादीन्वासोममहेंद्रादीन्विनान्येखिललोकपालाअद्भिर्जीवंति किंचापांसोमस्यचजीवनप्रदाइंद्राद्याइतीमंविशेषंतुशब्दोज्ञापयाति इममेवविशेषंतुशब्दोज्ञापयतीतिकुतःअन्यत्किंनस्यादितीयंशंका सूर्यसोमयमेंद्रादीनृतेन्येलोकपाअपि अद्भिर्जीवंतिसोमाच्चमहेंद्रादीनृतेखिलाः अपांसोमस्यचेंद्राद्याःसर्वेवैजीवनप्रदाइत्यनयापरित्तहतेतिज्ञायतेमहतीविभूतिः सूर्यसोमविधिविशेषकल्पकैश्वर्यलक्षणायस्यसतथा एवंविधःकइतितत्राह ब्रह्मेति ३३ योदिवौकसांबलमंधआयुर्वैबलाद्यभिवृद्धिहेतुः यश्चनगानांवृक्षाणांअंकुरजननसामर्थ्यप्रदत्वेनेशः यश्चप्रजानांप्रजनःसुरतानंदगर्भलक्षणहेतुस्तंसोमं यस्यमनःसमामनंतीत्यन्वयःतंदेवानामन्नामिंद्रादीन्नृतइतिशेषःअथयच्चतुर्थममृतंतन्मरुतःउपजीवंतिसोमेनसुखेनइति सोमंयस्यमनःसमामनंतियोदेवानांबलादिहेतुः यश्चनगानामीशोयश्चप्रजानांप्रजनःसहरिःप्रसीदतांइतिवा सोमेनदेवादिबलप्रदत्वेनमहाविभूतिः सोमोददद्गंधर्वाय सोमःप्रथमः ब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनामृषिर्विप्राणांमहिषोमृगाणां श्येनोगृध्राणांस्वधितिर्वनानांसोमःपवित्रमत्येतिरेभन् अथवादेवादिबलप्रदमहाविभूतिः ३४ अग्निर्यस्यमुखंमुखाज्जातः सप्तसुप्रथमेतिपंचम्यर्थेप्रथमा मुखमाश्रित्यवर्ततेच अग्रणीत्वादग्निरित्यग्निशब्दस्यान्यत्रप्रवृत्तिसंभवात्कथंनिर्णयःस्यादितितत्राह जातवेदाइति अ

अंभस्तुयद्रेतउदारवीर्यंसिद्ध्यंतिजीवंत्युतवर्द्धमानाः ॥ लोकास्त्रयोथाखिललोकपालाःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभूतिः ३३ सोमंमनोयस्यसमामनंतिदिवौकसांवैबलमंधआयुः ॥ ईशोनगानांप्रजनःप्रजानांप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ३४ अग्निर्मुखंयस्यतुजातवेदाजातःक्रियाकांडनिमित्तजन्मा ॥ अंतःसमुद्रेपचतःस्वधातून्प्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ३५ ॥ यच्चक्षुरासीत्तरणिर्देवयानंत्रयीमयोब्रह्मणएषधिष्ण्यम् ॥ द्वारंचमुक्तेरमृतस्यमृत्योःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ३६

ग्निर्वाअहमस्मीत्यब्रवीज्जातवेदावाअहमस्मीति जातंसर्वंवेत्तीतिजातवेदश्शब्दस्यापिसावकाशत्वेनपूर्वोक्तसंशयानिस्तारःस्यादितितत्राह क्रियाकांडमवेनिमित्तंतत्तथातेनजन्मयस्यसतथा अग्निर्वैदेवानांमुखंहृदयतमइतिश्रुतेःअग्निमुखेनेंद्रादिदेवानां स्वहाविर्भागप्राप्त्यर्थमग्निहोत्रादौमथनादिनाअग्नेःप्रसिद्धस्यजन्मोपपत्तिरितितद्वसवउपजीवंति अग्निनैवमुखेनेतिच अग्नेःपाचकत्वशक्तिरपिश्रीहरिनिपतेत्यभिप्रायेणाह अंतःसमुद्रेउदरांतःस्थित्वास्वधातून्स्वाधीनानिचतुर्विधान्यन्नानिपचतःजरयतः अन्नमशितंत्रेधाविधीयतेतस्ययःस्थविष्ठोधातुः तत्पुरीषंभवतियोमध्यमस्तन्मांसंयोणुस्तन्मनइति पचाम्यन्नंचतुर्विधमितिसर्वोपकारकाग्निजनकत्वलक्षणमहाविभूतिः तुनावाचोपिहरेर्मुखंक्षेत्रमितिसूचयति वाचोवह्नेर्मुखंक्षेत्रमितिस्वोक्तेः ३५ तरणिःसूर्यःयस्यचक्षुःआसीदित्यन्वयःचक्षोःसूर्योअजायत तरंत्यनेनसंसारंपुरुषाइतितरणिरितिनामसूचितमर्थंस्पष्टमाह देवेति देवानांसंसारंमुक्तागतानांयानंमार्गउत्तरायणमार्गदेवतेत्यर्थः अथोत्तरेणतपसाब्रह्मचर्येणश्रद्धयाविद्ययात्मानमन्विष्यादित्यमभिजायते । त्रय्यामीयतइतित्रयीमयःवेदप्रतिपाद्येषुप्रधानंवा त्रयीमयायत्रिगुणात्मधारिणेएषतरणिर्ब्रह्मणःपरमात्मनोधिष्ण्यमभिव्यक्तिस्थानंयश्चासावादित्येध्येयःसदासवितृमंडलमध्यवर्ती । मृत्योःसंसारान्मुक्तेर्द्वारं द्वयोः मुक्तयोःकस्याइतितत्राह अमृतस्येति विदुषांविषयस्येत्यर्थः सयावत्क्षिप्येन्मनस्तावदादित्यंगच्छत्येतद्वैखलुलोकद्वारंविदुषांप्रपदनंनिरोधोविदुषांश्चामृतस्यमुक्तेर्मृत्योश्चप्राप्तिहेतुरितिवा एवंविधमाहात्म्योपेतसूर्यजनकमहाविभूतिः ३६

चराचराणांसहोबलौजोहेतुःस्वयंचताहग्गुणः आधिभौतिकंवायुरध्यात्मंप्राणोयस्यहरेःप्राणात्सहः आदिगुणवदात्मनोभूत् आत्मनएषप्राणोजायतेतान्वरिष्ठप्राणउवाचमामोहमापद्यथअहमेवैतत्पंच
विधमात्मानंविभज्यैतद्बाणमवष्टभ्यविधारयामीतितेप्रीताः प्राणंस्तुवंत्येषोग्निस्तपत्येषसूर्यःप्राणैकऋषिरत्रविश्वस्यसत्पातिः वयमासाद्यदातारःपितात्वंमातरिश्वनः वयंयंचसंम्राजमन्वास्मवयंप्राणनामानं
चक्रवर्तिनमनुवार्तिमाइवइव प्राणचतुर्मुखयोरेकत्वादिवेत्यन्यत्रावधारणार्थंयथासम्राडेवाधिकृतान्नियुंक्तएतान्ग्रामानधितिष्ठस्वैतान्ग्रामानाधितिष्ठस्वेत्येवमेवैषप्राणइतरान्प्राणान्पृथगेवसन्निधत्ते । पायू
पस्थेपानंचक्षुःश्रोत्रेमुखनासिकाभ्यांप्राणःस्वयंप्रतिष्ठितइतिशेषः संम्राजंयंभगवंतमन्वास्मैवेतिवा सर्वोत्तमप्राणजनकमहाविभूतिःप्राणस्यप्राणमुतचक्षुषश्चक्षुः ३७ यस्यश्रोत्राद्दिशोयस्यहृदयाच्च
खानींद्रियाणियस्यपुरुषस्यनाभेश्चखमाकाशइत्येतेप्रजज्ञिरेइत्यन्वयः अत्रचंद्रमामनसोजातइत्यारभ्यदिशःश्रोत्रादित्यंतंवाक्यंप्रमाणंदर्शयति तैजसाहंकारणगुणव्यंजकहृदयाद्दींद्रियाणीत्यर्थः तै
जसानींद्रियाणीत्युक्तेःसहस्रशीर्षापुरुषःप्रसन्नोभवत्वित्यन्वयः प्राणेंद्रियाणिव्याप्यतिष्ठतीतिप्राणेंद्रियात्माब्रह्मणोवाएतानिकरणानिएतत्सर्वंपरेआत्मनिसंप्रतिष्ठतेपृथिवीचेत्यारभ्यप्राणश्चविधारयित
व्यंचेत्यनेनकाठकोपनिषद्गतेनवाक्येनसविस्तरउच्यतेस्वशरीरभूतापाःपृथिव्याबंधुः यस्यपृथिवीशरीरं दिङ्नामदेवतादिसर्जनप्रतीतमहाविभूतिः ३८ गुणगुणिनोरभेदाभिप्रायेणाह बलादिति ब

प्राणादभूद्यस्यचराचराणांप्राणःसहोवैबलमोजश्चवायुः ॥ अन्वास्मसम्राजमिवानुगावयंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ३७ श्रोत्राद्दिशोयस्यहृदश्चखा
निप्रजज्ञिरेखंपुरुषस्यनाभेः॥ प्राणेंद्रियात्मास्वशरीरबंधुःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ३८ बलान्महेंद्रस्त्रिदशाःप्रसादान्मन्योर्गिरीशोऽशरणाद्विरिंचः॥ खे
भ्यश्छंदांस्यृषयोमेढ्रतस्तुप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ३९ श्रीर्वक्षसःपितरश्छाययासन्धर्मस्तनादितरःपृष्ठतोभूत् ॥ द्यौर्यस्यशीर्ष्णोप्सरसोविहारा
त्प्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ४० विप्रोमुखाद्ब्रह्मचयस्यगुह्यंराजन्यआसीद्भुजयोर्बलंच ॥ ऊर्वोर्विशोंघ्रेरभवंश्चशूद्राःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ४१ लो
भोधरात्प्रीतिरुपर्यभूद्द्युतिर्नस्तःपशव्यंस्पर्शेनकामः॥ भ्रुवोर्यमःपक्ष्मभवस्तुकालःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ४२ द्रव्यंवयःकर्मगुणाश्चशेषंयद्योगमा
याविहताःपतंति ॥ यद्दुर्विभाव्यंप्रबुधावबोधंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ४३

लादिगुणेभ्यइंद्रादीनामुद्भवःनिर्दोषत्वेनमन्युरहितस्यनमन्युस्वभावस्ताहक्स्वभावरूपीतिसर्जनाभिप्रायाद्दर्शितः कारणगुणः कार्येषुसमवैतीतिन्यायरक्षणार्थंच । अशरणात्स्वाधिष्ठानाह्लयोदधौपृ
थिव्याद्यधिष्ठानाभावात्स्वमहिम्नएवेत्यर्थः किंस्विदासीदधिष्ठानमारंभणेस्वेमहिम्नि धिषणादितिकेचित्पठंति सप्तेंद्रियैःसप्तछंदांसि ऋषयःप्रजापतयः कस्तस्यमेढ्रादित्युक्तेःविरिंचादिदेवजनकमहा
विभूतिः ३९ ४० ४१ उपर्युत्तरोष्ठात्प्रीतिःद्युतिःकांतिश्चपशव्यंपशुजीवनं नस्तोनासिकायाःस्पर्शेनगुणेनजातःकामःस्त्रीविषयःकालोमृत्युः ४२ द्रव्यंभूतपंचकं वयआयुर्लक्षणंकर्मत्रिविधंगुणा
भक्त्यादयःशुक्लादयोवाशेषंस्वभावजीवकालादयः यस्यहरेर्योगमायायास्वरूपभूतेच्छयाविहताउपेक्षिताःपतंतिप्रच्युताभवंतीत्यन्वयः द्रव्यंकर्मचकालश्चेति किंच यद्दुर्विभाव्यमेवंविधमितिभावयितु
मशक्यं सवाएषआत्मानेति किंचप्रबुद्धज्ञानिनांअवबोधोज्ञानंयस्मात्तथाअनेनस्वानुग्रहेणस्वविषयज्ञानंसुशकमित्युक्तंभवति अज्ञानांज्ञानदोविष्णुर्यमेवैषवृणुतइत्यादि द्रव्यादिसत्ताप्रदत्वेनब्रह्माद्य
चिंत्यमहिमत्वेनज्ञानदातृत्वेनपरिपूर्णैश्वर्यःप्रसीदतामित्यत्वयः नवत्वसंख्याविशिष्टंद्रव्यंवयगतावितिधातोःवयत्यवगच्छत्यनेननीलोत्पलमित्यादिव्यवहारंपुरुषइतिवयःसमवायः उत्क्षेपणादीनिपंचकर्मा
णि शब्दस्पर्शरूपरसगंधादिचतुर्विंशतिगुणाः सामान्यविशेषौशेषमित्यनेनोच्यते एतेयद्योगमाययाविहताः अहितीकृताःपतंतिपातयंत्यधःपुरुषमितिशेषःनरकहेतवइत्यर्थःविषकंठकणभक्षशंकरोक्ते

दशबलंपंचशिखाक्षपादवादान्महदपिसुविचार्यलोकतंत्रंभगवदुपास्तिमृतेनासिद्धिरस्तीतिप्रमितेनायमुक्तार्थइतिसिद्धम् कणादाक्षपादमतज्ञानात् सिद्धिर्माभूदद्वैतज्ञानेनसास्यादितितत्राह यदिति
अद्वैतमतोक्तविधयाभावयितुमशक्यंअनेनान्योपिदुर्वादिवादाअपिनिरस्ताइतिज्ञातव्यंकर्मणापुरुषार्थसिद्धिःस्यात्तर्हीतिनेत्याह प्रबुधेतिअनेनभाट्टादिमतमपिप्रत्युक्तम् ४३ उपात्तसर्वाधिकाद्विष्णोः
शांताआनंदमूर्तयोयासांताःतादृश्यः शक्तयोभार्यायस्यसतथातस्मैनिवृत्तस्पष्टशक्तयइतिच स्वाराज्यलाभःस्वयंप्रकाशमानानंदस्तेनपरिपूरितआत्मायस्यसतथातस्मैनित्याविर्भूतानंदस्वरूपायेत्यर्थः
माययास्वाधीनप्रकृत्यारचितेषुनिर्मितेषुगुणेषुविषयेषुवाप्रवर्तमानायापितद्योग्याभिर्वृत्तिभिर्दुःखलक्षणाभिर्नसज्जमानायनिरवद्यत्वेनदुःखानुभूतिरहितायेत्यर्थःस्वभूतयेस्वयंभुवेस्वरूपपूर्णैश्वर्यायेतिवा
४४ अस्मत्करणगोचरोस्मदिंद्रियविषयोभूत्वा ॥ ४५ ॥ भक्तानुकंपामंतरेणतवान्यत्कृत्यंनविद्यतेइत्याशयेनाह तैस्तैरिति हेविभोयद्यदानोस्माकंदुर्विषहंसोढुमशक्यंकर्मदुःखलक्षणमसुरादेः
स्यादितिशेषःतदाभगवान्स्वयमसुरादेर्दुर्विषहंकर्मपराक्रमलक्षणंकरोतिवाइत्यन्वयःकथंस्वेच्छाकृतैस्तैस्तैरूपैःयदायदाहिधर्मस्येतिस्मृतिर्हिशब्देनगृहीता ॥ ४६ ॥ ज्ञानमेवमुक्तिसाधनंनकर्म
तन्मतदूषणादित्यभिप्रायोयदितर्हिकर्मकरणंव्यर्थमित्याशंक्यसत्यंभगवदर्पणारूपचिकित्साभावेसास्तिचेत्फलवदित्याशयेनाह क्लेशेति विषयार्तानांदेहिनांकर्माणिविफलानिविरुद्धफलान्यनभीष्टफ

नमोस्तुतस्माउपशांतशक्तयेस्वाराज्यलाभपारिपूरितात्मने ॥ गुणेषुमायारचितेषुवृत्तिभिर्नसज्जमानायनमःस्वभूतये ४४ सत्वंनोदर्शयात्मानमस्म
त्करणगोचरः ॥ प्रपन्नानांदिदृक्षूणांसस्मितंतेमुखांबुजम् ४५ तैस्तैःस्वेच्छाकृतैरूपैःकालेकालेस्वयंविभो ॥ कर्मदुर्विषहंयन्नोभगवान्वैकरोतिहि ४६
क्लेशभूर्यल्पसाराणिकर्माणिविफलानिच ॥ देहिनांविषयार्तानांनतथैवार्पितंत्वयि ४७ नाधमःकर्मकल्पोपिविफलायेश्वरार्पितः ॥ कल्पतेपुरुषस्यै
वसह्यात्मादयितोहितः ४८ यथाहिस्कंधशाखानांतरोर्मूलावसेचनम् ॥ एवमाराधनंविष्णोःसर्वेषामात्मनश्चहि ४९ नमस्तुभ्यमनंतायदुर्वित
र्क्यात्मकर्मणे ॥ निर्गुणायगुणेशायसत्त्वस्थायचसांप्रतम् ५० इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेपंचमोध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥

लानीत्यन्वयःकथंभूरिक्लेशानिअल्पसाराणिच ईश्वरार्पितंकर्मतथाऽनर्पितवद्विफलंनस्यादित्यन्वयः ४७ सांगंकर्मईश्वरार्पितंसफलमस्तुअनंगंकथमितितत्राह नेति पुरुषस्यकर्मकल्पःकर्माभासभंग
साकल्येनरहितःअतएवाधमोपियदीश्वरार्पितःतर्हिविफलायनकल्पतेकिंतुफलवानेवस्यादित्यन्वयःतत्रकिंकारणमत्राह सइति यत्मात्यैकर्मकरोतिसआत्मापरमात्माहितःप्रेक्षयेष्टकारी दयितो
निमित्तबंधुःहियस्मात्तस्मादितिशेषःनाधमइतिकेचित्पठंति स्मृत्यविहितःसर्वधर्मान्परित्यज्येत्युक्तेः ४८ ननुयजेतेत्यादिविहितकर्मपरित्यज्यभगवदेकाराधनायामितरदेवतातृप्त्यभावेनापुरुषार्थ
स्यादितितत्राहयथेतिस्कंधानांशाखानांतृप्तिंजनयतीतिशेषःतेनांकुरफलपुष्पसमृद्धिलक्षणपुरुषार्थोयथाभवतितथासर्वेषामिंद्रादीनामात्मनःस्वस्यापितृप्त्यानंदानुभवलक्षणपुरुषार्थःस्यादितिभावः मुखा
दिंद्रश्चाग्निश्चेत्यादिवाक्यंहिशब्देनदर्शयतितेनेंद्रादीनांश्रीनारायणशाखिशाखात्वंदर्शितंभवति तथाहीतिवत्यथाहीत्येकंवाक्यं ४९ अनंतायेत्यनेनमुखांबुजमितिपरिच्छिन्नत्वशंकांनिवारयति
दुर्वितर्क्येत्यादिनानस्वरूपस्यानंत्यमपितुतत्कर्मणामप्युच्यतेनिर्गुणायेत्यनेनशबलत्वंनिवारयतिगुणेशायेत्यनेनगुणैःप्रवर्तमानस्यापिगुणसंपर्कप्राप्तंदोषंनिरुणद्धिसत्वस्थायेत्यनेनगुणैर्योगपद्यमतीति
निवारयति सांप्रतमित्यनेनसत्त्वगुणयुक्तत्वंस्थितिकालंचदर्शयति यतस्त्वंसत्वगुणप्रवर्तकोधुनातस्मादस्मानापदःपालयेतिचार्थः ५० इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेवि०कृ०टीकायांपंचमोध्यायः ॥ ५ ॥ ८

ज्ञानवत्त्ज्ञानपूर्वकंयथातत्त्वस्तुतिरपिहरेःप्रीतिजननीत्येतमर्थंप्रपंचयत्यस्मिन्नध्याये तत्रादौहरेराविर्भावप्रकारंवक्ति एवमित्यादिना ब्रह्माणंपुरस्कृत्येतिशेषः १ आत्मानंस्वान् जातावेकवचनंअ
ग्रतःस्थितम् २ ३ अवदातेनपीतेनअवदातोरुणेपीतेश्वेतेश्यामेचकथ्यतइति वाससोपलक्षितम् ४ कपोलश्रियायुक्तमुखांबुजम् ५ कलापोभूषणंलक्ष्मलांछनंश्रीवत्सनाम ६ देवप्रवरोब्रह्मा ७
अजायविष्णवे अजाविष्णुहरच्छागाइत्यतोऽजशब्दस्योभयत्रवृत्तावप्यत्रविष्णुरेवोच्यते सर्वेतिसर्वकारत्वेननिर्देशात्ततोपरत्वप्रतीतेः जन्मस्थितिसंयमायजन्मादीनांवदेकाधीनत्वात्तथोक्ति
र्गुणायविज्ञानमानंदंब्रह्मेतिश्रुतेरभिप्रायाद्गुणत्वोक्तिःनिर्वाणसुखार्णवायशरीराभिमानानुत्थसुखसमुद्राय अपरिगण्यमहिम्ने ८ हेपुरुषर्षभ मोक्षादिपुरुषार्थाकांक्षिभिः वैदिकैस्तांत्रिकैश्चयदेतत्तव
रूपं हेधातः अमुष्मिन्रूपेयोगेनसहत्रिलोकान्पश्यामि हेविश्वमूर्तेत्वंनःशरणंभवेत्यन्वयः भुवीतिपाठेआधारइत्यर्थः ९ इवयथाघटस्यादिरंतोमध्यंचमृत्स्नाप्रशस्तामृदेवोत्तमकारणं सलिलाद्यवां
तरं तथात्वमप्यस्यजगतःआद्यादिःपरस्मात्परउत्तमहेतुः अत्रमृद्वदुपादानकारणंनब्रह्मकिंतुतदधीनसत्ताकत्वाद्दृष्टांतोपादानमित्याशयेनाह त्वमेवेति चशब्देनब्रह्मोपादानकत्वेसर्वस्यचेतनत्वापत्ति

श्रीशुकउवाच ॥ एवंस्तुतःसुरगणैर्भगवान्हारिरीश्वरः ॥ तेषामाविरभूद्राजन्सहस्रार्कोदयद्युतिः १ तेनैवसहसासर्वेदेवाःप्रतिहतेक्षणाः ॥ नापश्यन्खं
दिशःक्षोणीमात्मानंचाग्रतोविभुम् २ विरिंचोभगवान्दृष्ट्वासहशर्वेणभारत ॥ स्वच्छंमरकतश्यामंकंजगर्भारुणेक्षणम् ३ तप्तहेमावदातेनलसत्कौशे
यवाससा ॥ प्रसन्नचारुसर्वांगंसुमुखंसुंदरभ्रुवम् ४ महामणिकिरीटेनकेयूराभ्यांचभूषितम् ॥ कर्णाभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखांबुजम् ५ कांचीकलाप
वलयहारनूपुरशोभितम् ॥ कौस्तुभाभरणंलक्ष्मबिभ्रतंवनमालिनम् ६ सुदर्शनादिभिःस्वास्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपासितम्॥ तुष्टावदेवप्रवरःसशर्वःपुरुषंपरम् ॥ सर्वा
मरगणैःसार्धंसर्वांगैरवनिंगतैः ७ ब्रह्मोवाच ॥ अजायजन्मस्थितिसंयमायगुणायनिर्वाणसुखार्णवाय ॥ अणोरणिम्नेपरिगण्यधाम्नेमहानुभावायनमो
नमस्ते ८ रूपंतवैतत्पुरुषर्षभेज्यंश्रेयोर्थिभिर्वैदिकतांत्रिकैश्च ॥ योगेनधातःसहनस्त्रिलोकान्पश्याम्यमुष्मिन्नुविश्वमूर्ते ९ त्वय्यग्रआसीदिदमात्मतंत्रे
त्वमादिरंतोजगतोस्यमध्यम् ॥ घटस्यमृत्स्नेवपरःपरस्मात्त्वमेवचाशेषमशेषनामा १० त्वंमाययात्माश्रययास्वयेदंनिर्मायविश्वंतदनुप्रविष्टः ॥ पश्यंतियु
क्तामनसामनीषिणोगुणव्यवायेप्यगुणंविपश्चितः ११

प्रसंगंसूचयति अयमर्थोत्रविवक्षितइतिकुतोवगतमितितत्राह अशेषेति १० ननुसृष्टिसंहृतिकर्तृत्वात्तदाद्यंतत्वमस्तुमध्यत्वंकथमितितत्राह त्वामिति आत्मैवआश्रयोयस्याः सातथातयाऽतएवस्वया
स्वकीयत्वेनाभिमतयामाययाप्रकृत्याइदंविश्वंनिर्मायत्वंतदनुप्रविष्टइतियस्मात्त्वांमध्यंवदंतीतिशेषः तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिश्रुतिः अत्रकिंमानमितितत्राह पश्यंतीति मनीषिणोबुद्धिमंतोमनसा
मननलक्षणविचारेणयुक्ताएवंपश्यंतीतियत्तद्दर्शनंमानमित्यन्वयः नन्वेवंतर्हिगुणसंपर्किणोगुणदोषलेपःस्यात् नस्यादत्रापीदमेवमानमित्याह गुणेति विपश्चितोगुणव्यवायेगुणकार्यसमूहेस्थितमप्य
गुणंगुणनिमित्तदोषरहितंत्वांपश्यंतीतिशेषः इतोपिब्रह्मोपादानकारणंनकिंतुनिमित्तमेवेत्याशयेनाह त्वमिति माययेदंविश्वंनिर्मायतदनुप्रविष्टइतिमनसायुक्तामनीषिणोगुणकार्येजगतिविषयेअगुणंगुण
व्यतिरिक्तंकारणंनिमित्तमेवत्वांपश्यंतीत्यन्वयः विपश्चितःपंडिताःदर्शनपटवइत्यर्थःअनेनविद्वद्दर्शनमत्रप्रमाणमितिदर्शितम् ११

गुणकार्येस्थितंगुणदोषरहितंपश्यंतीत्युक्तंकथंतत्रपश्यंतीतितत्राह यथेति यथाएधआदिष्वग्न्यादनाधियंतिअधिगच्छंति तथाकवयोबुद्ध्यागुणेषुत्वामवयंतिजानंतीत्यन्वयः उर्व्याउत्खनने सतिअंबुयथा
तथाशब्दःसमुच्चयेअमृतंक्षीरंघृतंवाभेदस्यदोषलेपराहित्यस्यचज्ञापनायाग्निनिदर्शनं सर्वस्मात्सारःस्वभक्तमुक्तिदइतिज्ञापनायामृतदृष्टांतः उपजीव्यत्वज्ञापनायान्नंयथेतिभूयस्त्वतापहरत्वदर्शनायां
बुयथेति १२ यस्त्वंसर्वोत्तमस्त्वोपजीव्यत्वादिगुणसंपन्नोवयंतंत्वांदृष्ट्वाद्यनिर्वृतिंगताइत्यन्वयः अतिचिरेणकालेनवांछितार्थसमुज्जिहानंविचार्यमाणेसतिसर्वोच्चमंभगवंतंउन्नतीकुर्वाणंदवार्त्तावनवह्नि
क्लिष्टाःगांगंगगासंबंधि १३ योर्थोयेषांतेयदर्थाःयत्प्रयोजनाअखिललोकपालावयंतवपादमूलंसमागताःसत्वंतमर्थमस्मभ्यंविधत्स्वेत्यन्वयः तर्हिसोर्थःकइतितत्राहतेबाहिरिति हेआत्मन्स्वात्मन्बहिरंतः
साक्षिणःतेतवाद्यविज्ञाप्यंकिंचास्तिनकिमपीत्यन्वयः अतोस्मदभीष्टंभवतःसिद्धमित्यर्थः १४ इतोप्यस्माभिर्विज्ञाप्यंनास्तियतोवयंतवकिंकराइतिभावेनाह अहमिति यथाकेतवःज्वालाःअग्नेरुत्पद्यंते
तमेवाश्रिताः एवंमदादयः सर्वेत्वदुत्पन्नत्वात्त्वत्किंकराइत्यर्थः किंकरत्वंविशदयति किंवेति ईशसृष्ट्यादिकर्तृत्वेनपृथक्पृथग्विभाताःप्रख्यातावयंकिंवाविधेम कांतवाज्ञांकुर्मःहेद्विजदेवमित्रनोस्माकंत

यथाग्निमेधस्यमृतंचगोषुभुव्यन्नमंबूत्थनेनेतथोर्व्याः ॥ योगैर्मनुष्याअधियंतिहित्वागुणेषुबुद्ध्याकवयोवयंति १२ तंत्वावयंनाथसमुज्जिहानंसरोजना
भातिचिरेप्सितार्थम् ॥ दृष्ट्वागतानिर्वृतिमद्यसर्वेगजादवार्ताइवगांगमंभः १३ सत्वंविधस्वाखिललोकपालावयंयदर्थास्तवपादमूलम् ॥ समागतास्ते
बहिरंतरात्मन्किंवान्यविज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः १४ अहंगिरित्रश्चसुरादयोयेदक्षादयोग्नेरिवकेतवस्ते ॥ किंवाविधेमेशपृथग्विभाविताविधत्स्वशंनोद्विज
देवमित्र १५ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ ॥ एवंविरिंच्यादिभिरीडितस्तद्विज्ञायतेषांहृदयंयथैव ॥ जगादजीमूतगभीरयागिराबद्धांजलीन्संवृतसर्वकामा
न् १६ एकएवेश्वरस्तस्मिन्सुरकार्येसुरेश्वरः ॥ विहर्तुकामस्तानाहसमुद्रोन्मथनादिभिः १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हंतब्रह्मन्नहोशंभोहेदेवाममभाषितम्
शृणुतावहिताःसर्वेश्रेयोवःस्याद्यथापुरा १८ यातुधानैश्वदैतेयैस्तावत्संधिर्विधीयताम् ॥ कालेनानुगृहीतैस्तैर्यावद्वोभवआत्मनः १९ अरयोपिहिसं
धेयाःसतिकार्यार्थगौरवे ॥ अहिमूषकवद्देवाह्यर्थस्यपदवींगतैः २० अमृतोत्पादनेयत्नःक्रियतामविलंबितम् ॥ यस्यपीतस्यवैजंतुर्मृत्युग्रस्तोमरोभवेत् २१

वाज्ञाकरणलक्षणंशंविधत्स्वइदंकुरुध्वमित्याज्ञापय गिरित्रःसदाशिवः १५ हृदयमभिप्रायंजीमूतोमेघःसंवृतसर्वकामान्अप्रकाशितस्वाभिप्रायान् १६ यतोब्रह्मादयःश्रीनारायणंशरणंप्रापुःतस्मादेकए
वेश्वरः सुरकार्यविषयेईश्वरःसमर्थः १७ आरंभेयथायेनविधिनायुष्माकंश्रेयःस्यात्तंविधिं यातुधानैःराक्षसैःअनुगृहीतैःऐकमत्येनगृहीतैर्वैआत्मनोयुष्मदात्मनोभवःश्रेयःवृद्धिर्वा १८ १९
हेदेवाःकार्यार्थगौरवेकर्तव्यस्यप्रयोजनस्यगुरुत्वेसतिअर्थस्यप्रयोजनस्यपदवींगतैर्भवद्भिरसुराअरयोपिसंधेयाहीत्यन्वयः । कथमिवअहिमूषकयोरिव । यावन्मयूरसंत्रस्तःसर्पोमूषकवेश्मानि निली
यनिर्भयःपश्चाद्भक्षित्वामूषकंगतइतितांत्रिकार्यां । संतिकार्यार्थगौरवादितिपाठेकार्यार्थगौरवादरयोपिसंधेयाइतिन्यायाःसंतीत्यन्वयः अहिमूषकसंधानमिवसर्पग्राहिणासर्पमूषकौगृहीत्वाफलको
र्ध्वद्वारस्वर्वमंजूषायांनिहितौ । तत्रोषितःसर्पोमनुतएकमूषिकादनाद्वरमनेनसंधिंकृत्वेतोनिर्याणमिति । मूषकमभाषतहेमूषकोन्नतीभूतमत्फणाग्रेस्थित्वात्वत्कृतफलकरंध्रेणावांनिर्गच्छावततोस्वस्थो
स्यावेतितेनतौनिर्गत्यस्थितंमार्जारगीतंमूषकंभक्षयित्वासर्पोप्ययासीदितिकिंवदंती २० अविलंबितंशीघ्रंयस्यशक्त्या । वैशब्देनयोग्यतांसूचयाति २१

नेत्रंरज्जुं रज्जौचक्षुषिनेत्रंस्याज्जटायामपिनेत्तरादित्यभिधानम् २२ २३ इच्छंतिकार्यसिद्धिमितिशेषःसंधानंवा संरंभेणद्वेषेणकोपेनवा सांत्वयाक्रियया २४ वोयुष्माभिः २५ ते
षांपश्यताम् २६ २७ क्ष्वेलोदर्पःसिंहनादोवा । स्वोनायकोयेषांतेतथा २८ २९ ३० तेसुराःदैत्यस्यभृत्याः ३१ संविदंसंधिलक्षणवार्ता ३२ दुर्मदाःदुःसहमदाः ३३
दूरदेशंप्रतिभारोभरणंयस्यसदूरभारोगिरिस्तस्योद्वहोवहनंतेनश्रांताः अपारयंतःपारंगंतुमशक्नुवंतः ३४ ३५ नाम्नागरुडध्वजइतिरूपधारीबभूव ३६ ३७ ३८ सुपर्णोग
रुडःजलांतेजलमध्ये । अत्रसुपर्णइतिकथनेनेदंतात्पर्यमवबोद्धव्यं वैवस्वतरैवतमन्वोरंतरयोरमृतमथनमस्ति । तत्रवैवस्वतमन्वंतरेऽनंतनाम्नागरुडेनोढोगिरिःसुपर्णनाम्नोढो रैवतमन्वंतरे । अनंतो

क्षिप्त्वाक्षीरोदधौसर्वावीरुत्तृणलतौषधीः ॥ मंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृत्वातुवासुकिम् २२ सहायेनमयादेवानिर्मंथध्वमतंद्रिताः ॥ क्लेशभाजोभविष्यंतिदैत्या
यूयंफलग्रहाः २३ यूयंतदनुमोदध्वंयदिच्छंत्यसुराःसुराः ॥ नसंरंभेणसिद्ध्यंतिसर्वेर्थाःसांत्वयायथा २४ नभेतव्यंकालकूटाद्विषाज्जलधिसंभवात् ॥
लोभःकार्योनवोजातुरोषःकामस्तुवस्तुषु २५ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतिदेवान्समादिश्यभगवान्पुरुषोत्तमः ॥ तेषामंतर्दधेराजन्स्वच्छंदगतिरीश्वरः २६
अथतस्मैभगवतेनमस्कृत्यपितामहः ॥ भवश्चजग्मतुःस्वंस्वंधामचेयुर्बलिंसुराः २७ दृष्ट्वारीनथसंपन्नान्जातक्ष्वेलान्स्वनायकान् ॥ न्यषेधद्दैत्यराड्
श्लोक्यःसंधिविग्रहकालवित् २८ तेवैरोचनिमासीनंगुप्तंचासुरयूथपैः ॥ श्रियापरमयाजुष्टंजिताशेषमुपागमन् २९ महेंद्रःश्लक्ष्णयावाचासांत्वयित्वामहाम
तिः ॥ अभ्यभाषतततसर्वंशिक्षितंपुरुषोत्तमात् ३० तेत्वरोचंतदैत्यस्यतत्रान्येयेसुराधिपाः ॥ शंबरोरिष्टनेमिश्चयेचत्रिपुरवासिनः ३१ ततोदेवासु
राःकृत्वासंविदंकृतसौहृदाः ॥ उद्यमंपरमंचक्रुरमृतार्थेपरंतप ३२ ततस्तेमंदरगिरिमंजसोत्पाट्यदुर्मदाः ॥ नदंतउदधिंनिन्युःशक्ताःपरिघबाहवः ३३
दूरभारोद्वहश्रांताःशक्रवैरोचनादयः ॥ अपारयंतस्तंवोढुंविवशाविजहुःपथि ३४ निपतन्सगिरिस्तत्रबहूनमरदानवान् ॥ चूर्णयामासमहताभा
रेणकनकाचलः ३५ तांस्तथाभग्नमनसोभग्नबाहूरुकंधरान् ॥ विज्ञायभगवांस्तत्रबभूवगरुडध्वजः ३६ गिरिपातविनिष्पिष्टान्विलोक्यामरदानवा
न् ॥ ईक्षयाजीवयामासनिर्जरान्निर्व्रणान्यथा ३७ गिरिंचारोप्यगरुडेहस्तेनैकेनलीलया ॥ आरुह्यप्रययावब्धिंसुरासुरगणैर्वृतः ३८ अवरोप्यगिरिं
स्कंधात्सुपर्णःपततांवरः ॥ ययौजलांतउत्सृज्यहरिणासविसर्जितः ३९ ॥ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेमंदराचलनयनेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥
॥ श्रीशुकउवाच ॥ तेनागराजमामंत्र्यफलभागेनवासुकिम् ॥ परिवीयगिरौतस्मिन्नेत्रमब्धिंमुदान्विताः १ आरेभिरेसुरायत्ताअमृतार्थेकुरूद्वह ॥ ह
रिःपुरस्ताज्जगृहेपूर्वंदेवास्ततोभवन् २ तन्नैच्छन्दैत्यपतयोमहापुरुषचेष्टितम् ॥ नगृह्णीमोवयंपुच्छमहेरंगममंगलम् ३

ढोमंदरस्तुयदावैवस्वतांतरं । अमृतार्थेसुपर्णोढोरैवतस्यांतरेमनोरित्यनेनेतिनिश्चयोक्तेरिति ३९ ॥ इतिश्रीभागवतेविजयध्वजकृतटीकायांअष्टमस्कंधेषष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ हाला
हलंनामतमोगुणजन्यमन्यथाज्ञानलक्षणंसुरानामराजसाअज्ञानलक्षणाअमृतंनामसात्विकंज्ञानलक्षणंमुक्तिसाधनमित्याद्युत्पत्तिकथनेनमाहात्म्यंस्पष्टयतेत्राध्यायद्वये तत्रादौमथनप्रकारंशास्त्रश्रवणलक्षणं
कथयति । तेनागराजेति परिधायवेष्टयित्वा १ देवास्ततःपूर्वमभवन्नित्यन्वयः २ ३

अर्थवादेनामंगलत्वमुपपादयति स्वाध्यायेति ४ ५ अपोविशज्जलमध्यंप्रविष्टः ६ ७ विघ्नेशेनाधोगतिर्यस्यसतथातंगिरिंकाच्छपंकच्छपस्यविंचमानम् ८ ९ तस्यगिरेरावर्तनंप
रिभ्रमणंकंडूयनंमेनइत्यन्वयः १० तमोगुणप्रवर्तकंरूपंयस्यसअबोधरूपःतिर्यग्रूपइतिवा ११ १२ आत्मन्यंतः १३ अहींद्रस्यसाहस्रसंख्यांगतानिकरालानिचदिशइवविस्तृ
तानिचमुखान्यहींद्रसाहस्रकरालदिङ्मुखानितेषांनिःश्वासाएवाग्नयःनिःश्वासाग्नयस्तेषांधूमैराहतंवर्चोयेषांतेतथा १४ अंबरंवस्त्रम् कंचुकःकूर्पासकम् १५ १६ कनककांचीकः

स्वाध्यायश्रुतसंपन्नाःप्रख्याताजन्मकर्मभिः ॥ इतितूष्णींस्थितान्दैत्यान्विलोक्यपुरुषोत्तमः ४ स्मयमानोविसृज्याग्रंपुच्छंजग्राहसामरः ॥ कृतस्था
नविभागास्तेएवंकश्यपनंदनाः ५ ममंथुःपरमायत्ताअमृतार्थेपयोनिधिम् ॥ मथ्यमानेऽर्णवेसोद्रिरनाधारोह्यपोविशत् ६ ध्रियमाणोपिबलिभिर्गौरवा
त्पांडुनंदन ॥ तेसुनिर्विण्णमनसःपरिम्लानमुखश्रियः ॥ आसन्स्वपौरुषेनष्टेदैवेनातिबलीयसा ७ विलोक्यविघ्नेशगतिंतदेश्वरोदुरंतवीर्योवितथाभि
संधिः ॥ कृत्वावपुःकाच्छपमद्भुतंमहत्प्रविश्यतोयंगिरिमुज्जहार ८ तमुत्थितंवीक्ष्यकुलाचलंपुनःसमुद्यतानिर्मथितुंसुरासुराः ॥ दधारपृष्ठेनसलक्षयोज
नप्रस्तारिणाद्वीपइवापरोमहान् ९ सुरासुरेंद्रैर्भुजवीर्यवेपितंपरिभ्रमंतंगिरिमंगपृष्ठतः ॥ बिभ्रत्तदावर्तनमादिकच्छपोमेनेंगकंडूयनमप्रमेयः १० तथासु
राणांविशदासुरेणरूपेणतेषांबलवीर्यमीरयत् ॥ तद्दीपयन्देवगणांश्चविष्णुर्दैवेननागेंद्रमबोधरूपः ११ उपर्यगेंद्रंगिरिराडिवान्यआक्रम्यहस्तेनसहस्र
बाहुः ॥ तस्थौदिविब्रह्मभवेंद्रमुख्यैरभिष्टुवद्भिःसुमनोभिवृष्टचा १२ उपर्यधश्चात्मनिनेत्रगोत्रयोःपरेणतेप्राविशतासमेधिताः ॥ ममंथुरब्धिंतरसामदो
त्कटामहाद्रिणाक्षोभितनक्रचक्रम् १३ अहींद्रसाहस्रकरालदिङ्मुखश्वासाग्निधूमाहतवर्चसोऽसुराः ॥ पौलोमकालीयबलील्वलादयोदवाग्निदग्धाःश
लभाइवापतन् १४ देवांश्चतच्छ्वासशिखाहतप्रभान्धूमांबरस्रग्वरकंचुकाननान् ॥ समभ्यवर्षन्भगवद्वशाघनाववुःसमुद्रोर्म्युपगूढवायवः १५ मथ्य
मानात्तदासिंधोर्देवासुरवरूथपैः ॥ यदासुधानजायेतनिर्ममंथाजितःस्वयम् १६ मेघश्यामःकनकपरिधिःकर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्निभ्राजद्विलुलितवनस्र
ग्धरोरक्तनेत्रः ॥ जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभयदैर्दंदशूकंगृहीत्वामथ्नन्मन्थ्नाप्रतिगिरिरिवाशोभताथोधृताद्रिः १७ निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषंमहोल्बणंहा
लहलाह्वमग्रतः ॥ संभ्रांतमीनोन्मकराहिकच्छपोत्तिमिद्विपग्राहतिमिंगिलाकुलात् १८ तदुग्रवेगंदिशिदिश्युपर्यधोविसर्पदुत्सर्पदसह्यवीर्यम् ॥ भीताः
प्रजादुद्रुवुरंगसेश्वराअरक्ष्यमाणाःशरणंसदाशिवम् १९ विलोक्यतंदेववरंत्रिलोक्याभवायदेव्याभियुतंमुनीनाम् ॥ आसीनमद्रावपवर्गहेतोस्तपोजुषाणं
स्तुतिभिःप्रणेमुः २० प्रजाऊचुः ॥ देवदेवमहादेवभूतात्मन्भूतभावन ॥ त्राहिनःशरणापन्नांस्त्रैलोक्यदहनाद्विषात् २१

कर्णविद्योतविद्युदितिलुप्तोपमेयमिति कर्णशब्दप्रयोगेनकुंडलद्वयमुपलक्ष्यते तेनैवंयोजनीयम् विशिष्टोद्योतोययोस्तेविद्योते कर्णयोर्विद्योतेविशिष्टदीप्तिनी विद्युद्रूपेइवकुंडलेयस्यसतथा विलुलिताविचलितावनस्रग्वनमालातांधारयतीतिमूर्ध्निशोभमानविलुलितवनस्रग्धरःदंदशूकंनागेंद्रम् मथ्नामंदराख्येन १७ उन्मकराःउन्मुखमकराःउत्तिमयः । उत्पतिततिमिमत्स्याःसंभ्रांतैर्मीनादिभिःआकुला
दब्धेः १८ दुद्रुवुःशीघ्रंजग्मुः १९ २० २१

२२ यदासर्गादीन्धत्सेतदाब्रह्माद्याभिधांधत्से २३ सदसद्भावादेवासुरतिर्यगादयस्तान्भावयत्युत्पादयतिवर्धयतिवशीकरोतिचेति । अतःसदसद्भावभावनंअनेनब्रह्माशिवयोरंतर्यामित्वेनस्थितमेव जगदु
त्पत्त्यादिकरोतीतिनिरणायि नानाशक्तिभिःआभासःआसमंताद्भासोभासनंयस्यसतथा २४ शब्दयोनिर्ज्ञप्तिकारणंयस्यसतथा प्राणादिसत्ताप्रदःतत्तत्स्वभावप्रवर्तकः । क्रतुःसत्यकामःसंक
ल्पप्रवर्तकोवासत्यंसच्चिदानंदरूपंऋतमेकप्रकारंधारकत्वाद्धर्मःयत्त्रिवृदकारादिवर्णत्रयात्मकंतदक्षरंप्रणवलक्षणंत्वयित्वद्वाचकत्वेनप्रवर्ततइत्याम्नंति । ओमित्येकाक्षरमित्यादिवेदांताः २५ अखिलदे
वतात्माअखिलदेवताभ्योहविर्भागदाता हेलोकभवजगत्कर्तः अखिलदेवतांतर्यामिणः २६ द्रुहिणस्तवात्मासत्वलक्षणंचित्तम् २७ २८ ईशानःसर्वविद्यानामित्यादिपंचमंत्राःयैर्मंत्रैस्त्रिंश
दष्टोत्तरमंत्रवर्गःअष्टत्रिंशत्कलालक्षणोमंत्रसमूहउत्पन्नइतिशेषः यच्छिवाख्यंतद्वस्तुतेवस्थितिरवस्थानंतदनुग्रहादितिशेषः २९ यैःसत्वादिभिः सर्गोभवतितानिसत्वादीनितवनेत्रत्रयं साक्षा
न्मनुःशास्त्रकृतः तवेक्षा ततोजातः देवर्षिस्तवच्छंदोमयः इच्छातोजातः ३० यत्तवपरंज्योतिःरूपंतद्विरिंच्यादिभिर्गम्यंनसर्वात्मनेतिशेषः निरस्तभेदं नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतेः ३१ कामाद्यनेकभूत

त्वमेकःसर्वजगतईश्वरोबंधमोक्षयोः ॥ तंत्वामर्चंतिकुशलाःप्रपन्नार्तिहरंगुरुम् २२ गुणमय्यास्वशक्त्यास्यसर्गस्थित्यप्ययान्विभो ॥ धत्सेयदास्वदृक्
भूमन्ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् २३ त्वंब्रह्मपरमंगुह्यंसदसद्भावभावनम् ॥ नानाशक्तिभिराभासस्त्वमात्माजगदीश्वरः २४ त्वंशब्दयोनिर्जगदादिरात्माप्रा
णेंद्रियद्रव्यगुणस्वभावः ॥ कालःक्रतुःसत्यमृतंचधर्मस्त्वय्यक्षरंयत्त्रिवृदामनंति २५ अग्निर्मुखंतेखिलदेवतात्माक्षितिंविदुर्लोकभवांघ्रिपंकजम् ॥ कालो
गतिस्तेखिलदेवतात्मनोदिशश्चकर्णौरसनंजलेशः २६ नाभिर्नभस्तेश्वसनंनभस्वान्सूर्यश्चचक्षूंषिजलंस्मरेतः ॥ परावरात्माद्रुहिणस्तवात्मासोमोम
नोद्यौर्भगवन्शिरस्ते २७ कुक्षिःसमुद्रागिरयोस्थिसंघारोमाणिसर्वौषधिवीरुधस्ते ॥ छंदांसिसाक्षात्तवसप्तधातवस्त्रयीमयात्मन्हृदयंसधर्मः २८
मुखानिपंचोपनिषत्तवेशयैस्त्रिंशदष्टोत्तरमंत्रवर्गः ॥ यत्तच्छिवाख्यंपरमात्मतत्त्वंदेवस्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते २९ छायात्वधर्मोर्मिषुयैर्विसर्गोनेत्रत्रयंसत्व
रजस्तमांसि ॥ साक्षान्मनुःशास्त्रकृतस्तवेक्षाछंदोमयोदेवऋषिःपुराणः ३० नतेगिरित्राखिललोकपालविरिंचवैकुंठसुरेंद्रगम्यम् ॥ ज्योतिःपरंयत्ररज
स्तमश्चसत्वंनयद्ब्रह्मनिरस्तभेदम् ३१ कामाध्वरत्रिपुरकालहराद्यनेकभूतद्रुहःक्षपयतःस्तुतयेनतत्ते ॥ यस्त्वंतकालइदमात्मकृतंस्वनेत्रवह्निस्फुलिंगशिख
याभसितंतवेश ३२ येत्वात्मरामगुरुभिर्हृदिचिंतितांघ्रिद्वंद्वंचरंतमुमयातपसेभितप्तम् ॥ कत्थंतउग्रवपुषंनिरतंश्मशानेतेभूतभूतिमविदस्तवहीनलज्जाः
३३ तत्तस्यतेसदसतोःपरतःपरस्यनांगःस्वरूपगमनेप्रभवंतिभूम्नः ॥ ब्रह्मादयःकिमुतसंस्तवनेवयंतुतत्सर्गसर्गविषयाअपिभक्तिमात्रम् ३४

हिंसकस्यक्षपयतः संहरतस्तवस्तुतयेतज्जगन्नशक्तं कुतइतितत्राह यदिति । हेईशप्रलयकालतवस्वस्यनेत्रस्यनेत्रवह्नेःस्फुलिंगाशिखयाभसितंभक्षितमिदमात्मकृतंजगदितियत्तस्मादित्यन्वयःअत्रहरे
तिपदोपादानादियंस्तुतिःश्रीहरिविषयेतिज्ञायतेसर्वात्मामीयतेहरिरितिवक्ष्यमाणवाक्याच्च तत्रतत्रस्तुतिपदैर्हरिरेवतुतद्गतःस्तूयतेतोयुक्तमेवगुणाधिक्यवचोपितुइतिवचनाच्च ३२ येत्वामुमयोमायाअर्थे
तपसेचरंतमतएवाभितप्तंश्मशानेनिरतमतएवोग्रवपुषंघोराकारंकत्थंतेभाषंतेतेतवभूतभूतिंपूर्णैश्वर्यंअविदोनजानंतोऽतएवनिर्लज्जाः ३३ यतस्तवचर्यादुर्बोधातस्मात्सदसतोःपरतःप्रकृतेःपरस्यतस्यभूम्नः
तेस्वरूपगमनेब्रह्मादयोंतर्यामिविषयेविरिंचादयः अन्यत्रसनकादयोनांगःप्रभवंति वयंब्रह्मपुत्राःस्तवनेनप्रभवामइतिकिमुतवयंनतन्निकटवर्तिनोपीत्याह तत्सर्गेति तस्यब्रह्मणःसृष्टिप्रवाहेनिपतिताः
वांईहक्रियमाणाकेयमितितत्राह भक्तिमात्रमिति अस्मत्स्तुतिर्भक्तिप्रकटनमात्रमित्यर्थः तुशब्दोर्चनाद्योतकः ३४

अव्यक्तकर्मणस्तेव्यक्तिर्लोकस्यमृडनायपालनायेत्येतत्परंकेवलंप्रपश्यामः परमन्यत्तवप्रयोजनंनपश्यामइत्यन्वयः । हेमहेश्वरपरंतवैतद्रूपंपश्यामः तवांतर्यामिरूपंपरंहरिंनपश्यामः एतद्रूपप्रयोजनमाह मृडनायेति व्यक्तिस्त्रिनेत्रादिलक्षणाकृतिः ३५ ३६ वैशसंनाशलक्षणम् ३७ ३८ पांतिरक्षंति ३९ कृपयतःकृपांकुर्वतः ४० गरंविषम् ४१ भवान्यास्तदात्मार्धत्वाद्विषभोजनंकिंननिवारितमितितत्राह तत्प्रभावज्ञेति ४२ गलेकंठेकल्मषंयस्यसतथातस्यविषस्य । स्ववीर्यंस्वरूपभूतवीर्यम् ४३ किंतद्वीर्यमितितत्राह यदिति साधोर्देवस्यभूषणमभून्नदूषणमित्यर्थः ४४ लोकोपकारार्थमेवविषपानमित्याशयेनाह तप्यंतइति । अनेनकिमस्यप्रयोजनमितितत्राह परमेति ४५ शशंसिरेइत्यनेनरुद्रस्ययशोर्थंहरिणाविषंनपीतामितिज्ञायते । रुद्रस्ययशसोर्थायस्वयं

एतत्परंप्रपश्यामोनपरंतेमहेश्वर ॥ मृडनायहिलोकस्यव्यक्तिस्तेव्यक्तकर्मणः ३५ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ तद्वीक्ष्यव्यसनंतासांकृपयाभृशपीडितः ॥ सर्वभूतसुहृद्देवइदमाहसतींप्रियाम् ३६ अहोबतभवान्येतत्प्रजानांपश्यवैशसम् ॥ क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितम् ३७ आसांप्राणपरीप्सूनांविधेयमभयंहिमे ॥ एतावान्हिप्रभोरर्थोयद्दीनपरिपालनम् ३८ प्राणैःस्वैःप्राणिनःपांतिसाधवःक्षणभंगुरैः ॥ बद्धवैरेषुभूतेषुमोहितेष्वात्ममायया ३९ पुंसःकृपयतोभद्रेसर्वात्माप्रीयतेहरिः ॥ प्रीतेहरौभगवतिप्रीयेहंसचराचरः ४० तस्मादिदंगरंभुंजेप्रजानांस्वस्तिरस्तुमे ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवमामंत्र्यभगवान्भवानींविश्वभावनः ४१ तद्विषंजग्धुमारेभेप्रभावज्ञान्वमोदत ॥ ततःकरतलीकृत्यव्यापिहालाहलंविषम् ४२ अभक्षयन्महादेवःकृपयाभूतभावनः ॥ तस्यापिदर्शयामासस्ववीर्यंजलकल्मषः ४३ यच्चकारगलेनीलंतच्चसाधोर्विभूषणम् ४४ तप्यंतेलोकतापेनसाधवःप्रायशोजनाः ॥ परमाराधनंतद्धिपुरुषस्याखिलात्मनः ४५ निशम्यकर्मतच्छंभोर्देवदेवस्यमीढुषः ॥ प्रजादाक्षायणीब्रह्मावैकुंठश्चशशंसिरे ४६ प्रस्कन्नंपिबतःपाणेर्यत्किंचिज्जगृहुःस्मतत् ॥ वृश्चिकाहिविषौषध्योदंदशूकाश्चयेपरे ४७ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेअमृतमंथनेसप्तमोध्यायः ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ पीतेगरेवृषांकेणप्रीतास्तेमरदानवाः ॥ ममंथुस्तरसासिंधुंहविर्धानीततोभवत् १ तामग्निहोत्रीमृषयोजगृहुर्ब्रह्मवादिनः ॥ यज्ञस्यदेवयानस्यमेध्यायहविषेनृप २ ततउच्चैःश्रवानामहयोभूच्चंद्रपांडुरः ॥ तस्मिन्बलिःस्पृहांचक्रेनेंद्रईश्वरशिक्षया ३ ततऐरावतोनामवारणेंद्रोविनिर्गतः ॥ दंतैश्चतुर्भिःश्वेताद्रेर्हरन्भगवतोमहिमानं ४ ...

विष्णुर्वेिषंविभुः नसंजग्धेसमर्थोपिवायुंचोचेमशांतयइतिवचनाच्च ४६ विषौषध्यःलांगलीप्रभृतयः ४७ ॥ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेविजध्व०टीकायांसप्तमोध्यायः ॥ ७ ॥ १ किमर्थंजगृहुरितितत्राह यज्ञस्येति । हविषेयज्ञस्यदेवानांसोमपानस्यचमेध्याय देवानांसोमपानंयस्मिंस्तथातस्येति २ ३ ४ सुरलोकंविभूषयतीतिसुरलोकविभूषणः ५ निष्कमाभरणविशेषः रमण्योरमणीयाः ६ रुच्याविशिष्टंद्योतयतीतिविद्युत्साचसौदामनी ७ रूपादिमहिम्ना ८

९ अभिषेचानिकाः अभिषेकयोग्यसाधनानि पंचपवित्राणिगोमयादीनि माधवंस्वकालसंभवम् १० ११ शंखादीनांतुमुलःनिःस्वनोयेषुतेतथा १२ १३ १४ १५ वक्रंसमंस्त
नद्वयंचदधती १६ १७ आत्मनःस्वस्यनिर्दोषंगंधर्वादिषुपदंस्थानंपतिलक्षणंस्थानंनान्वविंदतेत्यन्वयः १८ ननुपदमनुपलभ्यकिंपुंश्चलीजातेत्याशंकांश्लोकद्वयेनपरिहरति नूनमिति यस्य
तपोस्तितस्यमन्युनिर्जयोनास्तिनूनंनिश्चये नूनंतर्केर्थनिश्चयइत्यभिधानात्इतितर्कयामिवा विधिनोक्तेनमार्गेणकृच्छ्रचांद्रायणादिभिः शरीरशोषणंप्राहुस्तापसास्तपउत्तममिति अनेनऋषितयाना
रदादयःप्रतिषिद्धाःक्वचित्पुंसिज्ञानमस्तितस्यज्ञानंसंगवर्जितंफलस्नेहरहितंनस्यात्नूनमित्यत्राप्यनुकृष्यते अनेनबृहस्पत्यादयोनिषिद्धाः कश्चिद्ब्रह्मातत्रमहानस्तितस्यब्रह्मणःकामनिर्जयोनास्तिप्रजा
पतिःस्वांदुहितरंअभ्यध्यायादितिश्रुतेः कस्मैदेवायहविषाविधेमेतिचयःपरतोप्यपाश्रयःपरमन्यमाश्रयतइतिसईश्वरःकिंनैवअनेनरुद्रादिर्निवारितः १९ तर्हिदंडपाणिःस्यादितितत्राह धर्मइतिक्वचि
त्संयमिन्यांधर्मोस्तितस्यधर्मस्यभूतेषुदयानास्तिनिरनुक्रोशाधिकारप्रवृत्तत्वात् क्वचित्कस्मिंश्चित्पुंसिपुण्यलक्षणोधर्मोस्तितस्यप्राणिषुसौहृदंदुर्लभमितिसामान्यनिषेधोवा तच्चत्यजनंचअर्थिभ्योदेव

तस्याश्चासनमानिन्येमहेंद्रोमहदद्भुतम् ॥ मूर्तिमत्यःसरिच्छ्रेष्ठाहेमकुंभैर्जलंशुचि ९ अभिषेचनिकाभूमिराहरत्सकलौषधीः ॥ गावःपंचपवित्राणिवसं
तोमधुमाधवम् १० ऋषयःकल्पयांचक्रुरभिषेकंयथाविधि ॥ जगुर्भद्राणिगंधर्वानार्यश्चननृतुर्जगुः ११ मेघामृदंगपणवमुरुजानकगोमुखान् ॥ व्यना
दयन्शंखवेणुवीणातुमुलनिःस्वनान् १२ ततोभिषिषिचुर्देवींश्रियंपद्मकरांसतीम् ॥ दिगिभाःपूर्णकलशैःसूक्तवाक्यैर्द्विजेरितैः १३ समुद्रःपीतकौशे
यवाससीसमुपाहरत् ॥ वरुणःस्रजंवैजयंतींमधुनामत्तषट्पदाम् १४ भूषणानिविचित्राणिविश्वकर्माप्रजापतिः ॥ हारंसरस्वतीपद्ममजोनागश्चकुंडले
१५ ततःकृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजंनदद्द्विरेफांपरिगृह्यपाणिना ॥ चचालवक्त्रंसुकपोलकुंडलंसव्रीडहासंदधतीसुशोभनम् १६ स्तनद्वयंचातिकृशोदरी
समंनिरंतरंचंदनकुंकुमोक्षितम् ॥ ततस्ततोनूपुरवल्गुसिंजितैर्विसर्पतीहैमलतेवसाबभौ १७ विलोकयंतीनिरवद्यमात्मनःपदंध्रुवंचाव्यभिचारिसद्गुणम् ॥
गंधर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेशादिषुनान्वविंदत १८ नूनंतपोयस्यनमन्युनिर्जयोज्ञानंक्वचित्तच्चनसंगवर्जितम् ॥ कश्चिन्महांस्तस्यनकामनिर्जयः
सईश्वरःकिंपरतोव्यपाश्रयः १९ धर्मःक्वचित्तत्रनभूतसौहृदंत्यागःक्वचित्तत्रनमुक्तिकारणम् ॥ वीर्यंनपुंसोस्त्यजवेगनिष्कृतंनाहिद्वितीयोगुणसंगवर्जि
तः २० क्वचिच्चिरायुर्नहिशीलमंगलंक्वचित्तदप्यस्तिनवेद्यमायुषः ॥ यत्रोभयंकुत्रचसोप्यमंगलःसुमंगलःकश्चनकांक्षतेहिमाम् २१ श्रीशुकउवाच
एवंविमृश्याव्यभिचारिसद्गुणंपदंनिजैकाश्रयतयागुणाश्रयम् ॥ वव्रेवरंसर्वगुणैरपेक्षितंरमामुकुंदंनिरपेक्षमीप्सितम् २२

तादिभ्योवान्यायार्जितधनादिदानंत्यागःतच्चमुक्तिकारणंनभवति भगवदर्पणबुद्ध्यानानुष्ठितत्वात्हानोपादानाद्विलक्षणत्यागाधिकारित्वाद्वायुरपिमुक्तिकारणंन मोक्षदस्तुजनार्दनइतिवचनाद्वा
अनेनवायुर्लक्ष्यतेक्वचित्पुंसोवीर्यतापादिदुःखनिवारकमस्तितदजवेगनिष्कृतंनकालचक्रविजायिनभवति अनेनचंद्रोनिवारितः क्षीणःक्षीणःप्रविशतीतिवचनात् गुणसंगवर्जितोद्वितीयोनहिहरिंविनेतिशे
षः २० क्वचिद्वस्तुनिचिरायुरस्तिचेत्तस्यशीलमंगलंनहिचिरजीविवत् क्वचिद्वस्तुनितच्छीलमप्यस्तितद्यायुषोनवेद्यंआयुर्ज्ञानंदुःशकमित्यर्थः कुत्रचक्वापियत्रयास्मिन्पुंसिउभयमायुःशीलंचसोपिपु
मानमंगलःगर्वितः सुमंगलःकश्चनलोकविलक्षणोमुक्तजातीयोमांकांक्षतेयदिसोपिनभवतीतिशेषः २१ एवमिंद्रादीनपिविमृश्यदोषानुक्त्वारमामुकुंदंपरंपदंवव्रेइत्यन्वयः अव्यभिचारिणोनाति
व्याप्ताःसंतःअव्याप्यसंभवाख्यदोषरहितागुणालक्षणानियस्यसतथातम् निजाश्चैकाश्रयिणश्चैकस्मिन्नेववर्तमानाश्चसंतश्चतपआदिगुणायेषांतेतथातेषांपुंसामाश्रयंनिजत्वादेकाश्रयित्वमूर्निजमात्मीयानि

स्ययोरितितत्सत्ताप्रदत्वेनतदाश्रयत्वंयुक्तं । भक्त्यादिसर्वगुणैरपेक्षितत्वंनत्वन्यथा सौशील्यादिगुणैर्वा कामनकांक्षतइत्यस्यापवादमाह निरपेक्षमिति । सर्हिनकश्चनतस्मिन्नादरंकरोतीतितत्राह ईप्सितमिति एषब्रह्मातिवृद्धस्तपतिदिनपतिश्चंचलोमातरिश्वादिग्वासानीलकंठस्त्रिदशपतिरसौगर्वितःक्षीयतेब्जः । इत्थंदेव्याविविंचिसभ्रमरकुलकलागीतशब्दप्रफुल्लादत्तामालामुरारेःसुरतरुकुसुमालंकृता पातुयुष्मानितिपुराणज्ञाव्याचक्षते २२ तस्यहरेरंसेमालांनिवीयनिधायतस्थावित्यन्वयः । उशतीमिष्टसाधनीभूतांकांतांवा सव्रीडःसचासौहासः व्रीडयासहवर्तमानः सव्रीडहासः । तेनविकसितनयनेनस्वस्याःधामतस्यहरे उरःपश्यतीतिशेषः । भीताशरीरकंपोपेता अयंचशृंगारविशेषः । अनाद्यनंतकालंचविष्णुमेवाश्रितारमा अन्येषांज्ञापनार्थायदोषानुक्त्वेतरान्जहावितिवचनात् । अधुनाहरे

तस्यांसदेशउशतींनवकंजमालांमाद्यन्मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टाम् ॥ तस्थौनिवीयनिकटेतदुरःस्वधामसव्रीडहासविकसन्नयनेनभीता २३ स्वस्याःस्त्रिय स्त्रिजगतोजनकोजनन्यावक्षोनिवासमकरोत्परमंविभूतेः ॥ श्रीःस्वप्रजाःसकरुणेननिरीक्षणेनयत्रस्थितैधयतसाधिपतींस्त्रिलोकान् २४ शंखतूर्यमृदंगानांवादित्राणांपृथक्स्वनः ॥ देवानुगानांसस्त्रीणांनृत्यतांगायतामभूत् २५ ब्रह्मरुद्रांगिरोमुख्याःसर्वेविश्वसृजोविभुम् ॥ ईडिरेवितथैर्मंत्रैस्तल्लिंगैःपुष्पवर्षिणः २६ श्रियाविलोकितादेवाःसप्रजापतयःप्रजाः ॥ शीलादिगुणसंपन्नालेभिरेनिर्वृतिंपराम् २७ निःसत्वालोलुपाराजन्निरुद्योगागतत्रपाः ॥ यदाचोपेक्षितालक्ष्म्याबभूवुर्दैत्यदानवाः २८ अथासीद्वारुणीदेवीकन्याकमललोचना ॥ असुराजगृहुस्तांवैहरेरनुमतेनते २९ अथोदधेर्मथ्यमानात्काश्यपैरमृतार्थिभिः ॥ उदतिष्ठन्महाराजपुरुषःपरमाद्भुतः ३० दीर्घपीवरदोर्दंडःकंबुग्रीवोरुणेक्षणः ॥ श्यामलस्तरुणःस्रग्वीसर्वाभरणभूषितः ३१ पीतवासामहोरस्कःसुमृष्टमणिकुंडलः ॥ नीलकुंचितकेशांतःसुभगःसिंहविक्रमः ३२ अमृतस्यपूर्णकलशंबिभ्रद्वलयभूषितः ॥ सवैभगवतःसाक्षाद्विष्णोरंशांशसंभवः ३३ धन्वंतरिरितिख्यातोआयुर्वेददृगिज्यभाक् ॥ तमालोक्यासुराःसर्वेकलशंचामृताहृतम् ३४ लिप्संतःसर्ववस्तूनिकलशंतरसाहरन् ॥ नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन्कलशेऽमृतभाजने ३५ विषण्णमनसोदेवाहरिंशरणमाययुः ॥ इतितद्दैन्यमालोक्यभगवान्भृत्यकामकृत् ॥ माखिद्यतमिथोर्थंवःसाधयिष्येस्वमायया ३६ मिथःकलिरभूत्तेषांतदर्थेतर्षचेतसाम् ॥ अहंपूर्वमहंपूर्वंनत्वंनत्वमितिप्रभो ३७ देवाःस्वभागमर्हंतियेतुल्यायासहेतवः ॥ सत्रयागइवैतस्मिन्नेषधर्मःसनातनः ३८ इतिस्वान्प्रत्यषेधन्वैदैतेयाजातमत्सराः ॥ दुर्बलाःप्रबलान्राजन्गृहीतकलशान्मुहुः ३९

लक्ष्मीप्राप्तिर्नपूर्वमितिशंकापरिहर्तव्या स्वस्याःस्त्रियःइत्युत्तरश्लोकविशेषणसामर्थ्याच्च २३ ऐधयतअवर्धयत् २४ काहलेगोमुखेतूर्यंदुंदुभौचप्रचक्षतइतिच २५ तल्लिंगैःश्रीलक्षणोपेतैःश्रीसूक्तैरित्यर्थः २६ २७ २८ वारुणीसुराभिमानिनीदेवताच २९ काश्यपैर्देवासुरैःपरमसुत्तममद्भुताश्चर्यंमाहात्म्यंयस्यसतथा ३० कंबुग्रीवःरेखात्रयांकितगलः ३१ नीलकुंचितकेशांतःनीलकुंचितकेशस्वभावः । अंतस्त्ववसितेमृत्यौस्वभावेपरमात्मनीति ३२ अमृतस्येतिषष्ठीतृतीयार्थे अमृतेनपूर्णकलशमित्यर्थः ३३ इज्यभाक्अमृतलक्षणमाहृतमाहारोपस्मिन्सतथा तेषांसत्याचालनार्थंहरिर्धन्वंतरिर्विभुः समर्थोप्यसुराणांचस्वहस्तादमुचत्सुधामितिवचनात् दैत्यैर्हरिहस्तादमृतंहृतंनत्वशक्तत्वादितिदर्शनरहस्यम् ३४ ३५ ३६ तर्षचेतसांतृष्णायुक्तमनसाम् ३७ यथासत्रयागेसर्वेषांसमानंफलम् ३८ ३९

१ भगवदितरेषु दोषाःसन्ति इतिसर्वेषामन्येषांज्ञापनार्थं तेषुदोषोक्तिर्नतुस्वपतित्वेनप्रसक्तीतन्निराकरणार्थम् इतिभावः ।

४० सुकपोलेनोन्नतनासिकयायुक्तमाननंयस्यतत्तथा ४१ नवयौवनेननिष्पंदतोनिश्चलतोस्तनयोर्भारेणकृशंतनुतरंउदरंयस्यतत्तथा मुखपरिमलेनुरक्तानांनिरतानाश्चलीनांभृंगाणांहुंकारे
णझंकारेणोद्विग्नेभ्रांतेलोचनेयस्यतत्तथा । सुष्ठुशोभनाग्रीवायस्यतत्तथा । शोभनंकंठाभरणंयस्यतत्तथा । शोभनैर्भुजांगदैर्विभूषितम् ४२ ४३ वधूनांविद्यमानावध्वीयातयाशोभयाचित्रं कांच्याचावि
त्रम् । प्रविलसच्छोभमानंवा यथावल्गुकर्णरमणीयंतथास्फुटतीशब्दंकुर्वतीचरणनूपुरेयस्यतत्तथा ४४ सव्रीडस्मितेनविक्षिप्तैर्भ्रूविलासैर्युक्तैरवलोकनैः उद्दीपयन्उज्वलयन् ४५ ४६ ४७ ४८

एतस्मिन्नंतरेविष्णुःसर्वोपायविदीश्वरः ॥ योषिद्रूपमनिर्देश्यंदधारपरमाद्भुतम् ४० प्रेक्षणीयोत्पलश्यामंसर्वावयवसुंदरम् ॥ समानकर्णाभरणंसुकपोलो
न्नसाननम् ४१ नवयौवननिष्पंदस्तनभारकृशोदरम् ॥ मुखामोदानुरक्तालिझंकारोद्विग्नलोचनम् ४२ बिभ्रत्स्वकेशभारेणमालामुत्फुल्लमल्लिकाम् ॥
सुग्रीवकंठाभरणंसुभुजांगदभूषणम् ४३ विरजांबरसंवीतंचित्रंवध्वीयशोभया ॥ कांच्याप्रविलसद्वल्गुस्फुटच्चरणनूपुरम् ४४ सव्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूवि
लासावलोकनैः ॥ दैत्ययूथपचेतःसुकाममुद्दीपयन्मुहुः ४५ तेन्योन्यतःसुधापात्रंहरंतस्त्यक्तसौहृदाः ॥ क्षिपंतोदस्युधर्मेणआयांतींदद्दशुःस्त्रियम्
४६ अहोरूपमहोधामअहोअस्यानवंवयः ॥ इतितेतामभिद्रुत्यपप्रच्छुर्जातहृच्छयाः ४७ कात्वंकंजपलाशाक्षिकुतोवाकिंचिकीर्षसि ॥ कस्या
सिवदवामोरुमथ्नतीवमनांसिनः ४८ नवयंत्वामरैर्दैत्यैःसिद्धगंधर्वचारणैः ॥ स्पृष्टपूर्वांतुजानीमोलोकेशैश्चकुतोनृभिः ४९ नूनंत्वंविधिनासुभ्रुप्रेषिता
सिशरीरिणाम् ॥ सर्वेंद्रियमनःप्रीतिंविधातुंसघृणेनकिम् ५० सात्वंनःस्पर्धमानानामेकवस्तुनिभामिनि ॥ ज्ञातीनांबद्धवैराणांशंविधत्स्वसुमध्यमे ५१
वयंकश्यपदायादाभ्रातरःकृतपौरुषाः ॥ विभजस्वयथान्यायंनैवभेदोयथाभवेत् ५२ इत्युपामंत्रितोदैत्यैर्मायायोषिद्वपुर्हरिः ॥ प्रहस्यरुचिरापांगैर्निरीक्ष
न्निदमब्रवीत् ५३ श्रीभगवानुवाच ॥ कथंकश्यपदायादाःपुंश्चल्यांमयिसंगताः ॥ विश्वासंपंडिताजातुकामिनीषुनयांतिहि ५४ सालावृकाणांस्त्रीणांच
स्वैरिणीनांसुरद्विषः ॥ सख्यान्याहुरनित्यानिनूत्नंनूत्नंविचिन्वताम् ५५ श्रीशुकउवाच ॥ इतितेक्ष्वेलितैस्तस्याआश्वस्तमनसोऽसुराः ॥ जहसुर्भावगंभी
रंददुश्चामृतभाजनम् ५६ ततोगृहीत्वामृतभाजनंहरिर्बभाषईषत्स्मितशोभयागिरा ॥ यद्यभ्युपेतंक्वचसाध्वसाधुवाकृतंमयावोविभजेसुधामिमाम् ५७
इत्यभिव्याहृतंतस्याआकर्ण्यासुरपुंगवाः ॥ अप्रमाणविदस्तस्यास्तत्तथेत्यन्वमंसत ५८ अथोपोष्यकृतस्नानाहुत्वाचहविषानलम् ॥ दत्त्वागोवि
प्रभूतेभ्यःकृतस्वस्त्ययनाद्विजैः ५९ यथोपजोषंवासांसिपरिधायाहतानिते ॥ कुशेषुप्राविशन्सर्वेप्रागग्रेष्वभिभूषिताः ६० प्राङ्मुखेषूपविष्टेषुसुरेषु
दितिजेषुच ॥ धूपामोदितशालायांजुष्टायांमाल्यधूपकैः ६१ तस्यांनरेंद्रकरभोरुरुशद्दुकूलश्रोणीतटालसगतिर्मदविह्वलाक्षी ॥ साकूजतीकनकनूपुर
सिंजितेनकुंभस्तनीकलशपाणिरथाविवेश ६२

त्वात्वाम् ४९ विधिनाविरिंचेन ५० शंविधत्स्वशंविधानंमनःसंतोषंकुरु ५१ ५२ माययाइच्छयाअंगीकृतस्त्रीदेहः ५३
पुंश्चल्यांपुंश्चलीशीलगुणवत्याम् ५४ नूत्नंनूतनम् ५५ क्ष्वेलितैःछलमिश्रवचनैः ५६ अभ्युपेतंअंगीकृतम् ५७ प्रमाणमियत्ता ५८ ५९ ६० ६१ करभोगजपोतःतत्करवच्छोभमानयोरूर्वोर्लसद्दुकूले
नयुतंश्रोणीतटंयस्याःसा करभोवंशांकुरस्तद्वद्वर्तमानयोर्वा अलसगतिःअलसामंदागतिर्यस्याःसातथा सिंजितेनशब्दितेन सिंजिअव्यक्तेशब्देइतिधातुः ६२

कनककुंडलचारुकर्णाभ्यांनासाकपोलाभ्यांचयुक्तंवदनंयस्याःसातथाताम् ६३ सुधापयसिदेवाग्नेगुणपक्कपयोमृदीतिवचनात् सर्पाणापयोदानमिवतानुद्दिश्य ६४ आलीश्रोणीस्त्रियांपंक्तिरुभ
योस्ततिरुच्यतइति ६५ उपसंचरैः समीपगमनादिनर्मव्यवहारैः ६६ कृतस्नेहाःछिन्नस्नेहाः कृञ्छेदनइतिधातुः । पूर्वसंपन्नस्नेहाअधुनानष्टस्नेहाइत्यर्थः ६७ प्रणयस्यापायउपशमनंसंभ
वतीतिकातराःभीताः ६८ ६९ ७० ७१ ७२ समादेशादयोयेषांते । तथापिविफलैर्विशिष्टफलैःविकल्पाः । विकल्पयोग्याः अभूवन् । कथंतत्राह तत्रेति तत्रापिहेतुमाह यत्पादेति ।
फलवैकल्पेविशेषणविशिष्टकल्पनार्हाइति ७३ नन्वसुरादीनामपिशिवादिदेवार्चनादिसद्भावात्कथंतैर्विशिष्टफलंनावाप्तमित्याशंक्यश्रीहरिचरणारविंदप्रणामाभावान्नाप्तमित्याशयेनाह यदीति नृ
भिःपुरुषैः । पुरस्ताद्दुद्यतेषुफलदानाभिमुखेषुदेवात्मजादिषुयदर्चनादिकं वित्तादिभिःक्रियते यदितर्ह्यपितदसत्कर्मविशिष्टफलंनभवाति कुतइतितत्राह उद्यतेष्विति । उत्कृष्टफलमुद्दिश्ययत्तेषूपरतेषु

तांश्रीमुखींकनककुंडलचारुकर्णनासाकपोलवदनांपरदेवताख्याम् ॥ संवीक्ष्यसंमुमुहुरुत्स्मितवीक्षणेनदेवासुराविगलितस्तनपट्टिकांताम् ६३ असुरा
णांसुधापानंसर्पाणामिवदुर्नयम् ॥ मत्वाजातिनृशंसानांनताम्व्यभजदच्युतः ६४ कल्पयित्वापृथक्पंक्तीरुभयेषांजगत्पतिः ॥ तांश्चोपवेशयामासस्वासु
स्वासुचपंक्तिषु ६५ दैत्यान्गृहीतकलशोवंचयन्नुपसंचरैः ॥ दूरस्थान्पाययामासजरामृत्युहरंसुरान् ६६ तेपालयंतःसमयमसुराःस्वकृतंनृप ॥ तूष्णी
मासन्कृतस्नेहाःस्त्रीविवादजुगुप्सया ६७ तस्यांकृतातिप्रणयाःप्रणयापायकातराः ॥ बहुमानेनचाबद्धानोचुःकिंचनविप्रियम् ६८ देवलिंगप्रतिच्छ
न्नःस्वर्भानुर्देवसंसदि ॥ प्रविश्यसोममपिबच्चंद्रार्काभ्यांचसूचितः ६९ चक्रेणक्षुरधारेणजहारपिबतःशिरः ॥ हरिस्तस्यकबंधस्तुसुधयाप्लावितोपतत् ॥
७० शिरस्त्वमरतांनीतमजोग्रहमचीक्लृपत् ॥ यस्तुपर्वणिचंद्रार्कावभिधावतिवैरधीः ७१ पीतप्रायेमृतेदेवैर्भगवाँल्लोकभावनः ॥ पश्यतामसुरेंद्राणां
स्वरूपंजगृहेविभुः ७२ एवंसुरासुरगणाःसमदेशकालहेत्वर्थयोगगतयोपिफलेविकल्पाः ॥ तत्रामृतंसुरगणाःफलमंजसापुर्यत्पादपंकजरजःश्रयणान्नदै
त्याः ७३ यद्युद्यतेषुचसुकर्ममनोवचोभिर्देवात्मजादिषुनृभिस्तदसत्पुरस्तात् ॥ तैरेवसद्भवतियत्क्रियतेचतस्मिन्सर्वस्यतद्भवतिमूलनिषेचनंयत् ७४ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेऽष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतिदानवदैतेयानाविंदन्नमृतंनृप ॥ युक्ताःकर्मणियत्ताश्चवासुदेवपराङ्मुखाः
१ साधयित्वामृतंराजन्पाययित्वामृतंसुरान् ॥ पश्यतांसर्वभूतानांययौगरुडवाहनः २

विशिष्टशक्त्यभावादिद्विरावृत्त्यायोजनीयं । तर्हिकथंकारंतद्भवतीतितत्राह तैरिति । यदीत्यनुवर्तते यदितैःपूर्वोक्तैर्वित्तादिभिरेवचास्मिन्हरौयत्कर्मक्रियतेतर्हितत्पूर्णफलंभवतिहरिभक्तिमात्रेणदेवा
नुद्दिष्टद्रव्यैस्तदर्चनाभावेकथंतत्पूर्णफलंस्यादितितत्राह सर्वस्येति । यन्मूलभूतस्यहरेरर्चनलक्षणं निषेचनंतत्सर्वस्यदेवतादेस्तन्निषेचनफलंभवति । हरिभक्तिमंतरेणशिवाद्यर्चनेनासुराणांविशिष्टफलं
नाभूत्तस्मात्तद्भक्त्याभाव्यमितीदंमुक्तितमसोर्निदर्शनायोक्तमितिज्ञातव्यम्। देहात्मजादिष्वेवमहादराद्धरौतदभावादात्मामहनीयइतिवचनादित्यतोवाह यदीति देहात्मजादिष्विति केचित्पठंति तत्रैवंयोज १३
निका । पुरस्ताद्देहांतरावाप्तेःपूर्वमेवासन्वित्तादिव्ययएवनान्यइत्यर्थःइति शेषं समं ७४ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेवि०कृ०टीकायांअष्टमोध्यायः ॥८ ॥ भगवत्प्रसादजातेनज्ञानेनपापप्रणाशोभवत्ये
वनान्यथेनेत्येतान्निदर्शनायदेवासुरयुद्धंवर्णयत्यध्यायद्वयेन । तत्रादौहरेरदर्शनप्रकारमाह इतीति १ ययावदृश्योभूदिति २

३ एधितावार्धताः ४ उदन्वतःसमुद्रस्य रोधसितीरे ५ ६ ७ ८ तेषामारोहसाधनान्याह उष्ट्रैरित्यादिना । द्विजैः पक्षिभिः ९ खड्गैर्मृगविशेषैः अरुणैर्वनसत्वविशेषैः १० ११ १२ बार्हचामरैः
पिच्छविरचितचामरैः १३ १४ वीचिमालाभिःयादसांजलजंतूनांवरूथिनीयथा १५ १६ सांग्रामिकंयुद्धसाधनम् १७ १८ १९ २० २१ २२ सोमस्यामृतस्य २३ उत्सिक्तान्ब

सपत्नानांपरामृद्धिंदृष्ट्वाचादितिनंदनाः ॥ अमृष्यमाणाउत्पेतुर्देवान्प्रत्युद्यतायुधाः ३ ततःसुरगणाःसर्वेसुधयापीतयैधिताः ॥ प्रतिसंयुयुधुःशस्त्रैर्नाराय
णपरायणाः ४ तत्रदैवासुरोनामरणःपरमदारुणः ॥ रोधस्युदन्वतोराजन्तुमुलोरोमहर्षणः ५ तत्रान्योन्यंसपत्नास्तेसंरब्धमनसोरणे ॥ समासाद्या
सिभिर्बाणैर्विजघ्नुर्विविधायुधैः ६ शंखतूर्यमृदंगानांभेरीडमरिणांमहान् ॥ हस्त्यश्वरथपत्तीनांनदतांनिःस्वनोभवत् ७ रथिनोरथिभिस्तत्रपत्तिभिः
सहपत्तयः ॥ हयाहयैरिभैश्चेभाःसमसज्जंतसंयुगे ८ उष्ट्रैःकेचिद्द्विजैःकेचिदपरेभिययुःखरैः ॥ केचिद्गौरमृगैर्ऋक्षैर्द्वीपिभिर्हरिभिर्भटाः ९ गृध्रैःकंकै
र्बकैरन्येश्येनभासैस्तिमिंगिलैः ॥ शरभैर्महिषैःखड्गैर्गोवृषैर्गवयारुणैः १० शिवाभिराखुभिःकेचित्कृकलासैःशशैर्नरैः ॥ बस्तैरेकेकृष्णसारैर्हंसैरन्येचसूकरैः
११ अन्येजलस्थलखगैःसत्वैर्विकृतविग्रहैः ॥ सेनयोरुभयोराजन्विविशुस्तेग्रतोग्रतः १२ चित्रध्वजपटैराजन्नातपत्रैःसितामलैः ॥ महाधनैर्वज्रदंडैर्व्य
भाजन्बार्हचामरैः १३ वातोद्धूततमोष्णीषैःसत्कृतैर्वर्मभूषणैः ॥ स्फुरद्भिर्विशदैःशस्त्रैःसुतरांसूर्यरश्मिभिः १४ देवदानववीराणांध्वजिन्यौपांडुनंदन॥ रे
जतुर्वीचिमालाभिर्यादसामिवसागरे १५ वैरोचनिर्बलिःसंख्येसोसुराणांचमूपतिः ॥ यानंवैहायसंनामकामगंमयनिर्मितम् १६ सर्वसांग्रामिकोपेतं
सर्वाश्चर्यमयंप्रभो ॥ अप्रतर्क्यमनिर्देश्यंदृश्यमानमदर्शनम् १७ आस्थितस्तद्विमानाग्र्यंसर्वानीकाधिपैर्वृतः ॥ वालव्यजनछत्राग्र्यैरेजेचंद्रइवोदये १८
तस्यासन्सर्वतोयानैर्यूथानांपतयोसुराः ॥ नमुचिःशंबरोबाणोविप्रचित्तिरयोमुखः १९ द्विमूर्धाकालनाभोथप्रहेतिर्हेतिरिल्वलः ॥ शकुनिर्भूतसंतापो
वज्रदंष्ट्रोविरोचनः २० हयग्रीवःशंकुशिराःकपिलोमेघदुंदुभिः ॥ तारकश्चक्रदृक्शुंभोनिशुंभोजंभउत्कलः २१ अरिष्टोरिष्टनेमिश्चमयश्चत्रिपुराधिपः ॥
अन्येपौलोमकालेयानिवातकवचादयः २२ अलब्धभागाःसोमस्यकेवलंक्लेशभागिनः ॥ सर्वएतेरणमुखेबहुशोनिर्जितामराः २३ सिंहनादान्विमुंचंतः
शंखान्दध्मुर्महारवान् ॥ दृष्ट्वासपत्नानुत्सिक्तान्बलभित्कुपितोभृशम् २४ ऐरावतंदिक्करिणमारूढोवियतिस्वराट् ॥ यथास्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्प
तिः २५ तस्यासन्सर्वतोदेवानानावाहध्वजायुधाः ॥ लोकपालाःसहगणैर्वाय्वग्निवरुणादयः २६ तेन्योन्यमभिसंसृत्यक्षिपंतोनामभिर्मिथः ॥ आह्व
यंतोविशंतोग्रेयुयुधुर्द्वंद्वयोधिनः २७ युयोधबलिरिंद्रेणतारकेणदिवस्पतिः ॥ वरुणोहेतिनायुध्यन्मित्रोराजन्प्रहेतिना २८ यमस्तुकालनाभेनविश्वकर्मा
मयेनवै ॥ शंबरोयुयुधेत्वष्ट्रासवित्रातुविरोचनः २९

लगर्वितान् २४ स्रवत्प्रस्रवणंच्योतत्प्रस्रावणं च्योतन्मदजलं । अन्यत्रनिरंतरस्यंदमानानिर्झरं अहर्पतिःसूर्यः २५ २६ २७ २८ २९

३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ज्ययामौर्व्याभासंआसनंयत्तद्धनुः तनुत्रंकवचम् ३७ ३८ उद्वृत्तंविपर्यस्तंरहितंवा दच्छदैरोष्ठैःसंप्रास्तृतासछादिता ३९ कबंधाःशिरोरहितदेहाः ४० ४१ ४२

अपराजितेननमुचिरश्विनौवृषपर्वणा ॥ सूर्योबलिसुतैर्देवोबाणज्येष्ठशतेनसः ३० राहुणाचतथासोमःपुलोम्नायुयुधेनलः ॥ निशुंभशुंभयोर्देवीभद्रका

१४ लीनराशनी ३१ वृषाकपिस्तुजंभेनमहिषेणविभावसुः॥इल्वलःसहवातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिंदमः ३२कामदेवेनदुर्मर्षउत्कलोमातृभिःसह ॥ बृहस्पतिस्तूशनसा ९

नरकेणशनैश्चरः ३३ मरुतोनिवातकवचैःकालेयैर्वसवोऽमराः ॥ विश्वेदेवास्तुपौलोमैरुद्राःक्रोधवशैःसह ३४ तएवमाजावसुराःसुरेंद्राद्वंद्वेनसंहत्यचयुद्ध्यमा

नाः ॥ अन्योन्यमासाद्यनिजघ्नुरोजसाजिगीषवस्तीक्ष्णशरांश्चचिक्षिपुः ३५ भुशुंडिभिश्चक्रगदार्ष्टिपट्टिशैःशक्त्युल्मुकैःप्रासपरश्वधैरपि ॥ निस्त्रिंशभल्लैः

परिघैःसमुद्गरैःसभिंडिपालैश्चशिरांसिचिच्छिदुः ३६ गजास्तुरंगाःसरथाःपदातयःसारोहवाहाविविधाविखंडिताः ॥ निकृत्तबाहूरुशिरोधरांघ्रयश्छिन्न

ध्वजज्यासतनुत्रभूषणाः ३७ तेषांपदाघातरथांगचूर्णितादायोधनादुल्बणउच्छ्रितस्तदा ॥ रेणुर्दिशःखंद्युमणिंचछादयन्न्यवर्ततासृक्स्रुतिभिःपरिप्लुतः ३८

शिरोभिरुद्धूतकिरीटकुंडलैःसंरंभदृग्भिःपरिदष्टदच्छदैः ॥ महाभुजैःसाभरणैःसहायुधैःसंप्रास्तृताभूःकरभोरुभिर्बभौ ३९ कबंधास्तत्रचोत्पेतुःपतितैश्चशि

रोक्षिभिः ॥ उद्यतायुधदोर्दंडैराधावंतोभटान्मृधे ४० बलिर्महेंद्रंदशभिस्त्रिभिरैरावतंशरैः ॥ चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकेनारोहमार्छयत् ४१ सतानापततःश

क्रस्तावद्भिःशीघ्रविक्रमः ॥ चिच्छेदनिशितैर्भल्लैरसंप्राप्तान्हसन्निव ४२ तस्यकर्मोत्तमंवीक्ष्यदुर्मर्षःशक्तिमाददे ॥ तांज्वलंतींमहोल्काभांहस्तस्थामच्छिन

द्धरिः ४३ ततःशूलंततःप्रासंततस्तोमरमृष्टयः ॥ यद्यच्छस्त्रंसमादद्यात्सर्वंतदच्छिनद्विभुः ४४ ससर्जाथासुरींमायामंतर्धानगतोसुरः ॥ ततःप्रा

दुरभूच्छैलःसुरानीकोपरिप्रभो ४५ ततोनिपेतुस्तरवोदह्यमानादवाग्निना ॥ शिलाविटंकशिखराश्चूर्णयंतोद्विषद्बलम् ४६ महोरगाःसमुत्पेतुर्दंदशूकाः

सवृश्चिकाः ॥ सिंहव्याघ्रवराहाश्चमर्दयंतोमहासुरान् ४७ यातुधान्यश्चशतशःशूलहस्ताविवाससः ॥ छिंधिभिंधीतिवादिन्यस्तथारक्षोगणाविभो ४८

ततोमहाघनाव्योम्निगंभीरपरुषस्वनाः ॥ अंगारान्मुमुचुर्वातैराहताःस्तनयित्नवः ॥ ४९ सृष्टोदैत्येनसुमहान्वह्निःश्वसतसारथिः ॥ सांवर्तक

इवात्युग्रोविबुधध्वजिनीमधाक् ५० ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्रत्यदृश्यत ॥ प्रचंडवातैरुद्धूततरंगावर्तभीषणः ५१ एवंदैत्यैर्महामायैरलक्ष्यगतिभी

षणैः ॥ सृज्यमानासुमायासुविषेदुःसुरसैनिकाः ५२ नतत्प्रतिविधिंयत्रविदुरिंद्रादयोनृप ॥ ध्यातःप्रादुरभूत्तत्रभगवान्विश्वभावनः ५३ ततःसुपर्णांसकृतां

घ्रिपल्लवःपिशंगवासानवकंजलोचनः ॥ अदृश्यताष्टायुधबाहुरुल्लसच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुंडलः ५४ १४

द्धरिरिंद्रः ४३ ऋष्टयःऋष्टीः ४४ ४५ विटंकशिखराःउन्नतशृंगाःविस्तृतभागावा ४६ महोरगाअजगराःदंदशूकाःदंशनशीलाःसर्पाः ४७ ४८ स्तनयित्नवः सनिर्घोषामेघाः ४९ सांव

र्तकःप्रलयाग्निः अधाक्अदहत् ५० उद्वेलःतीरमतिक्रांतः ५१ ५२ यत्रयदातदाध्यातः ५३ ५४

असुरकूटकर्मजाः असुरकपटकर्मजाताः अत्रकैमुत्यन्यायमाह हरिस्मृतिरितिसर्वविपद्विनाशिनीकिमुतहरिरितीति ५५ अहिनोत्अहितान्अमुंचत् अरीनसुरान्वहतीत्यरिवाहः कुंभकारशब्दवद
ण्प्रत्ययांतः । अरिःसिंहोवाहोयस्यसतथा इभारिवाहइतिपाठेस्पष्टोर्थः ५६ आहत्यभ्रामयित्वाडजेंद्रोगरुडः । आद्योहरिररिणाचक्रेणमदतोरेःकालनेमेःशिरोच्छिनदित्यन्वयः । अच्छिनदितिक्रिया
पदशक्तेर्द्विवारंकालनेम्यादीन्हतवान्हरिरित्येषोर्थोभिविज्ञायते छिदिद्वैधीभावइतिद्वैधीभावश्रवणात् उशनाजीवयामासेत्युत्तरवाक्याच्चाद्विवारंहतिरस्तिकालनेम्यादयःसर्वेहरिणानिहताअपि ॥ शुक्रे
णोज्जीविताःसंतःपुनस्तेवैनिपातिताइतिवचनाच्चानिश्चितोयमर्थइति ५७॥ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेवि०कृ०टी०नवमोध्यायः ॥९॥ देवासुरयुद्धमुपक्रम्यहरिणाचक्रेणकालनेमेःशिरोच्छिनदित्युपसंहृतंत
त्रामराममृताउतपलायिताः विनष्टमरणधर्माणांतेषांविनाशायोगात्पलायनमेवग्राह्यं भगवतानुगृहीतबलानांतदप्ययुक्तंअतस्तैःकिमकारीतितत्राह अथोइति। अनेनहरेरनुग्रहेणैवजयोन्यथापराजयइत्यय

तस्मिन्प्रविष्टेसुरकूटकर्मजामायाविनेशुर्महतांमहीयसि ॥ स्वाप्नोयथाहिःप्रतिबोधआगतेहरिस्मृतिःसर्वविपद्विमोक्षणी ५५ दृष्ट्वामृधेगरुडवाहमिहारि
वाहआविध्यशूलमहिनोदथकालनेमिः ॥ तल्लीलयागरुडमूर्ध्निपतद्गृहीत्वातेनाहनन्नृपसवाहमरिंत्र्यधीशः ५६ मालीसुमाल्यतिबलौयुधिपेततुर्यच्चक्रेण
कृत्तशिरसावथमाल्यवांस्तम् ॥ आहत्यतिग्मगदयाहनदंडजेंद्रंतावच्छिरोच्छिनदरेर्नदतोरिणाद्यः ५७॥ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेनवमोध्यायः॥ ९ ॥
॥ श्रीशुकउवाच ॥ अथोसुराःप्रत्युपलब्धचेतसःपरस्यपुंसःपरयानुकंपया ॥ जघ्नुर्भृशंशक्रसमीरणादयस्तांस्तान्रणेयैरभिसंहताःपुरा १ वैरोचना
यसंरब्धोभगवान्पाकशासनः ॥ उदयच्छद्यदावज्रंप्रजाहाहेतिचुक्रुशुः २ वज्रपाणिस्तमाहेदंतिरस्कृत्यपुरःस्थितम् ॥ मनस्विनंसुसंपन्नंविचरंतंमहामृधे
३ नटवन्मूढमायाभिर्मायेशान्नोजिगीषसि ॥ जित्वाबालान्निबद्धाक्षान्नटोहरतितद्धनम् ४ आरुरुक्षंतिमायाभिरुत्सिसृक्षंतियेदिवम् ॥ तान्दस्यून्वि
धुनोम्यज्ञान्पूर्वस्माच्चपदादधः ५ सोहंदुर्मायिनस्तेद्यवज्रेणशतपर्वणा ॥ शिरोहरिष्येमंदात्मन्घटस्वज्ञातिभिःसह ६ ॥ बलिरुवाच ॥ संग्रामेवर्तमा
नानांकालनोदितकर्मणाम् ॥ कीर्तिर्जयोऽजयोमृत्युःसर्वेषांस्युरनुक्रमात् ७ तमिमंकालरशनंजनाःपश्यंतिसूरयः ॥ नहृष्यंतिनशोचंतितत्रयूयमपंडि
ताः ८ नवयंमन्यमानानामात्मानंतत्रसाधनम् ॥ गिरोवःसाधुशोच्यानांगृह्णीमोमर्मताडनाः ९ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्याक्षिप्यविभुंवीरोनाराचैर्वीरमर्द
नः ॥ आकर्णपूर्णैरहनदाशुगैराहतंपुनः १० एवंनिराकृतोदेवोवैरिणातथ्यवादिना ॥ नामृष्यत्तदधिक्षेपंतोत्राहतइवद्विपः ११

मर्थःस्पष्टितइतिध्वनयति १ तत्रबलिवासवयोःप्रसक्तंयुद्धंकिमभूदत्राह वैरोचनायेति २ तत्रशत्रुंप्रहरिष्यतायोधेनस्वपौरुषंप्रकाश्यप्रहर्तव्यमितिन्यायमनुसंदधानोवज्रमुद्धृत्यवज्रपाणिस्तंवक्ति वज्रपा
णिरिति ३ स्वपौरुषप्रकटनमपिप्रतिभटनिंदापूर्वकमित्यतस्तंनिंदति जित्वेति । कश्चित्खलुइंद्रजालादिनानिबद्धाक्षान्बालान्जित्वानभआकाशंचाच्छाद्यतेषांधनंयथाहरति तथायेमायाभिःकपटैर्मि
श्रत्वैः । दिवंपरलोकमारुरुक्षंति ततोप्युत्सिसृक्षंतिऊर्ध्वंगंतुमिच्छंतिअहंतान्दस्यून्पूर्वस्माच्चक्रवर्तिपदादधोविधुनोमि चशब्दात्ततस्ततोविधूयाधोनिक्षिपामिकदाप्यूर्ध्वदर्शनरहितान्करोमीत्यर्थः ।
यत्रनार्थंपचस्वमुपचस्वंचशिक्षतइत्यत्रयथोपमालुप्तातथात्रापि मायाभिस्तूत्सिसृप्संतमिंद्राद्यामारुरुक्षतः अवदस्यूनरथूनुथाः इत्यृचप्रमाणपति ४ ५ ६ ७ रशनंरज्जुः ८ तत्रजयादीआत्मानंस्वंका
रणंमन्यमानानांवोगिरः साध्वितिनगृह्णीमः । मर्मण्येवताडनंपासांतास्तथोक्ताः ९ १० ११

१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ शताभ्यांशवद्वयेनसंधानयुक्तमोक्षेणमौर्व्यांसंधानंततोमोक्षणंचसकृद्युगपदितितत्कर्मकरणमपश्यतामितिशेषः २२ २३ २४ भिन्ननवःभिन्ननावः
२५ तुराषांडद्रःआखंडलस्तुराषाडितिहलायुधः २६ २७ २८ २९ ३० ३१ हरिरिंद्रः आकाशतलेआपतन्महावेगंशूलमिषुभिःसहस्रधानिचिच्छिदेनितरामच्छिनत्कंधरेकंठे शिरेहरंश्छिदंस्तमहन

१५ प्राहरत्कुलिशंतस्मा अमोघंपरमर्दनम् ॥ सयानोन्यपतद्भूमौछिन्नपक्षइवाचलः १२ सखायंपतितंदृष्ट्वाजंभोबलिसखःसुहृत् ॥ अभ्ययात्सौहृदंसख्युर्ह १०
तस्यापिस्वमाचरन् १३ ससिंहवाहआसाद्यगदामुद्यम्यरंहसा ॥ जत्रावताडयच्छक्रंगजंचसुमहाबलः १४ गदाप्रहारव्यथितोभृशंविह्वलितोगजः ॥
जानुभ्यांधरणींस्पृष्ट्वाकश्मलंपरमंययौ १५ ततोरथोमातलिनाहरिर्दशशतैर्वृतः ॥ आनीतोद्विपमुत्सृज्यरथमारुरुहेविभुः १६ तस्यतत्पूजयन्कर्मशत्रो
र्दानवसत्तमः ॥ शूलेनज्वलतातंतुस्मयमानोहनन्मृधे १७ सेहेरुजंसुदुर्मर्षंसत्वमालंब्यमातलिः ॥ इंद्रोजंभस्यसंक्रुद्धोवज्रेणापाहरच्छिरः १८ जंभंश्रु
त्वाहतंतस्यज्ञातयोनारदादृषेः ॥ नमुचिश्वबलःपाकस्तत्रोपेयुस्त्वरान्विताः १९ वचोभिःपरुषैरिंद्रमर्दयंतोस्यमर्मसु ॥ शरैरवाकिरन्मेघाधाराभिरिवप
र्वतम् २० हरीन्दशशतानाजौहर्यश्वस्यबलःशरैः ॥ तावद्भिरर्दयामासयुगपल्लघुहस्तवान् २१ शताभ्यांमातलिंपाकोरथंसावयवंपृथक् ॥ सकृत्सं
धानमोक्षेणतदद्भुतमभूद्रणे २२ नमुचिःपंचदशभिःस्वर्णपुंखैर्महेषुभिः ॥ आहत्यव्यनदत्संख्येसतोयइवतोयदः २३ सर्वतःशरकूटेनशक्रंसरथसारथिं
॥ छादयामासुरसुराःप्रावृट्सूर्यमिवांबुदाः २४ अलक्षयंतस्तमतीवविह्वलाविचुक्रुशुर्देवगणाःसहानुगाः ॥ अनायकाःशत्रुबलेननिर्जितावणिक्पथाभि
न्ननवोयथार्णवे २५ ततस्तुराषाडिषुबद्धपंजराद्विनिर्गतःसाश्वरथध्वजाग्रणीः ॥ बभौदिशःखंपृथिवींविरोचयन्स्वतेजसासूर्यइवक्षपात्यये २६ निरीक्ष्य
पृतनांदेवःपरैरभ्यर्दितांरणे ॥ उदयच्छद्रिपुंहंतुंवज्रंवज्रधरोरुषा २७ सतेनैवाष्टधारेणशिरसीबलपाकयोः ॥ ज्ञातीनांपश्यतांराजन्जहारजनयन्भयम्
२८ नमुचिस्तद्वधंदृष्ट्वाशोकामर्षरुषान्वितः ॥ जिघांसुरिंद्रंनृपतेचकारपरमोद्यमम् २९ अश्मसारमयंशूलंघंटावद्धेमभूषणम् ॥ प्रगृह्याभ्यद्रव
त्क्रुद्धोनमुचिर्दानवोत्तमः ३० तदाविद्ध्यमहावीर्योहतोसीतिविसर्जयन् ॥ प्राहिणोद्देवराजायनिनदन्मृगराडिव ३१ तदापतद्गगनतलेमहाजवंनि
चिच्छिदेहरिरिषुभिःसहस्रधा ॥ तमाहनन्नृपकुलिशेनकंधरेरुषान्वितस्त्रिदशपतिःशिरोहरन् ३२ ततोस्यनत्वचमपिवज्रऊर्जितोबिभेदयःसुर
पतिनौजसेरितः ॥ तदद्भुतंपरमतिवीर्यवृत्रभित्तिरस्कृतोनमुचिशिरोधरत्वचा ३३ तस्मादिंद्रोबिभेच्छत्रोर्वज्रःप्रतिहतोयतः ॥ किमिदंदैवयोगेन
भूतंलोकविमोहनम् ३४ येनमेपूर्वमद्रीणांपक्षच्छेदःप्रजात्यये ॥ कृतोनिविशतांभारैःपतत्त्रैःपततांभुवि ३५ तपःसारमयंत्वाष्ट्रंवृत्रोयेनविपाटितः १५
॥ अन्येचापिबलोपेताःसर्वास्त्रैरक्षतत्वचः ३६ सोयंप्रतिहतोवज्रोमयामुक्तोसुरेल्पके ॥ नाहंतदाददेदंडंब्रह्मतेजोप्यकारणम् ३७
दित्यन्वयः ३२ ततःकिमभूत्तत्राह ततइति विरस्कृतोधिकृतः ३३ भूतंग्रहलक्षणम् ३४ पतत्रैःपततांभारैः भुविनिविशतामद्रीणाम् ३५ तपःसारंअपामितिपदच्छेदः ३६ ३७

३८ कुतोनार्हतिवधमत्राह मयेति कोयंवरइतितत्राह मृत्युरिति ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ तेचअनुचरैःसंगीयमानाइत्यर्थःसंरंभंद्वेषोद्रेकम् ४७ ४८ ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि०कु०टी०दशमोध्यायः ॥ १० ॥ भगवज्ज्ञानसाधनभक्तिविधानार्थंदेवोत्तमरुद्रादिसंभाव्यमहिमावर्ण्यतेस्मिन्नध्याये । तत्रविष्णुशिवयोःसंवादप्रकारंवक्तुमाह वृषध्वजइति हरिःसुरगणान्सोममपाययदितियदिदंनिशम्य १ २ सःउमया सोपामविंदत्सस्वासोऽग्निसोअर्केणविवबाधेतमांसिसेहभवोयमवथयूयमिंद्रश्चमर्त्यइत्यादिवत् ३ हेतुर्निमित्तकारणंअदृष्टादिवन्नेत्याह आत्मेति नजीवइत्याह ईश्वरइति ४ ईश्वरश्चेच्छिवःकिंनतस्यस्वातंत्र्येणोपास्यमानत्वासंभवात् अस्यमोक्षार्थिभिस्तथात्वादित्याह तवेति ५ उपास्यमानमपिशबलंकिंनस्यादितितत्राह त्वंब्रह्मेति । ब्रह्मपदार्थमाह

इतिशक्रंविषीदंतमाहवागशरीरिणी ॥ नायंशुष्कैरथोनार्द्रैर्वधमर्हतिदानवः ३८ मयास्मैयद्वरोदत्तोमृत्युर्नैवार्द्रशुष्कयोः ॥ अतोन्यश्चिंतनीयस्तेउपायोमघवन्रिपोः ३९ तांदैवींगिरमाकर्ण्यमघवान्सुसमाहितः ॥ ध्यायन्फेनमथापश्यदुपायमुभयात्मकम् ४० नशुष्केणनचार्द्रेणजहारनमुचेःशिरः ॥ तंतुष्टुवुर्मुनिगणामाल्यैश्चावाकिरन्विभुम् ४१ गंधर्वमुख्यौजगतुर्विश्वावसुपरावसू ॥ देवदुंदुभयोनेदुर्नर्तक्योननृतुर्मुदा ४२ अन्येप्येवंप्रतिद्वंद्वान्वाय्वग्निवरुणादयः ॥ सूदयामासुरस्त्रौघैर्मृगान्केसरिणोयथा ४३ ब्रह्मणाप्रेषितोदेवान्देवर्षिर्नारदोनृप ॥ वारयामासविबुधान्दृष्ट्वादानवसंक्षयम् ४४ नारदउवाच ॥ भवद्भिरमृतंप्राप्तंनारायणभुजाश्रयैः ॥ श्रियासमेधिताःसर्वेउपारमतविग्रहात् ४५ श्रीशुकउवाच ॥ येऽवशिष्टारणेतस्मिन्नारदानुमतेनते ॥ बलिंविपन्नमादायअस्तंगिरिमुपागमन् ४६ संयम्यमन्युसंरंभंमानयंतोमुनेर्वचः ॥ गीयमानाअनुचरैर्ययुःसर्वेत्रिविष्टपम् ४७ तत्रापिनष्टावयवान्विद्यमानशिरोधरान् ॥ उशनाजीवयामाससंजीविन्यास्वविद्यया ४८ बलिश्चोशनसास्पृष्टःप्रत्यापन्नेंद्रियस्मृतिः ॥ पराजितोपिनाखिद्यल्लोकतत्त्वविचक्षणः ॥ ४९ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेदशमोध्यायः ॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच ॥ वृषध्वजोनिशम्येदंयोषिद्रूपेणदानवान् ॥ मोहयित्वासुरगणान्हरिःसोममपाययत् १ वृषमारुह्यगिरिशःसर्वभूतगणैर्वृतः ॥ सहदेव्याययौद्रष्टुंयत्रास्तेमधुसूदनः २ सभाजितोभगवतासादरंसोमयाभवः ॥ सूपविष्टउवाचेदंप्रतिपूज्यस्मयन्हरिम् ३ देवदेवजगद्व्यापिन्जगदीशजगन्मय ॥ सर्वेषामेवभावानांत्वमात्माहेतुरीश्वरः ४ तवैवचरणांभोजंश्रेयस्कामानिराशिषः ॥ विसृज्योभयतःसंगंमुनयःसमुपासते ५ त्वंब्रह्मपूर्णममृतंविगुणंविशोकमानंदमात्रमविकारमनन्यदन्यत् ॥ विश्वस्यहेतुरुदयस्थितिसंयमानामात्मेश्वरश्चतदुपेक्षतयानपेक्षः ६

पूर्णमिति । अविनाशिनःपूर्णत्वंयुक्तमित्याह अमृतमिति । अमृतत्वंकुतइतितत्राह विगुणमिति । अतएवविशोकंआनंदमात्रमतोपिशोकोनास्त्यस्यषड्विकाररहितंएतादृशमन्यन्नास्तीत्याह अनन्यदिति स्वगतभेदविवर्जितंवाअन्यज्जगतइतिशेषःसर्वस्माद्भिन्नमित्यर्थः । जगत्कारणस्यतदुदासीनस्यचैकत्वप्रकटनायपुनरुक्तमाह विश्वस्येति । एवंविधंब्रह्मप्रकृत्यादिकमपेक्ष्यापिकर्तुंसमर्थंइत्याह तदुपेक्षतयेति ६

एतत्कथमितितत्राह एकइति । यथाकुंडलाद्यात्मनाकृतंप्रकृत्यात्मनात्वकृतंस्वर्णमेकमेवेहस्वर्णैवस्तुतोभेदोनास्ति तथासदादिवस्तुषुस्थितत्वात्तत्तत्स्वभावप्रवर्तकत्वेनसदादिशब्दवाच्यस्त्वमप्येकएव इ
दमपिसामर्थ्याभावे नयुक्तमथोनिरतिशयसामर्थ्यमस्यावगम्यतइतिभावः स्थानभेदादेकस्यपरमात्मनोभेदकल्पनमज्ञानमूलमित्याह अज्ञानतइति जनैरज्ञानतस्त्वयिविकल्पोभेदोविहितोयस्मात्तस्मा
दवस्तुभूतइतिशेषः विहतइतिपाठेअज्ञानतस्त्वयियोविकल्पइतियस्मात्तस्माद्विहतोनष्टइत्यर्थः भेदकल्पनायांकामासिरित्तित्राह गुणेति । गुणानांव्यतिकरोमिथःकार्यार्थंसमवायविशेषोयस्मात्सतच
त्कार्येषुतत्तत्प्रवर्तकत्वेनतत्स्थत्वात्तदाशंकेतिभावः। ननुस्वतोभेदाभावेप्युपाधिभेदात्सस्यादितितत्राह निरुपाधिकइति । उपाधिसद्भावेतद्भेदात्सोस्तीति शंकितुंशक्यते सएवनास्तिआनंदमात्रमितिनि
र्धारितत्वात् । पुनर्वचनंमंदाशंकानिवारणार्थमिति ७ एकस्यनानामतविषयत्वंनभिन्नस्येत्याह त्वामिति । केचिद्वेदांतिनःत्वांब्रह्मेत्यवयंत्यवगच्छंतिएकेस्मार्ताःधारकत्वाद्धर्मं एकेपौराणिकाःपरेशंत्वां
सदसतोःपरंपुरुषं । अन्येपांचरात्रिकाःत्वांविमलोत्कर्षणीज्ञानेत्यादिनवशक्तियुतंपरंवदंति केचिदेकांतिनःत्वामव्ययमात्मतंत्रंमहापुरुषमभिवदंतीत्यन्वयः ८ तद्विषयज्ञानसामग्र्यभावान्नात्वक

एकस्त्वमेवसदसद्द्वयमद्वयंचस्वर्णंकृताकृतमिवेहनवस्तुभेदः ॥ अज्ञानतस्त्वयिजनैर्विहितोविकल्पोयस्माद्गुणव्यतिकरोनिरुपाधिकश्च ७ त्वांब्रह्मकेचि
दवयंत्युतधर्ममेकएकेपरंसदसतोःपुरुषंपरेशम् ॥ अन्येवदंतिनवशक्तियुतंपरंत्वांकेचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतंत्रम् ८ नाहंपरायुर्ऋषयोनमरीचिमुख्या
जानंतियद्विरचितंखलुसत्वसर्गाः ॥ यन्मायमयामुषितचेतसईशदैत्यमर्त्यादयःकिमुतशश्वदभद्रवृत्ताः ९ सत्वंसमीहसिततःस्थितिजन्मनाशान्भूतेहितं
चजगतोभवबंधमोक्षौ ॥ वायुर्यथाविशतिखंचचराचराख्यंसर्वंत्वदात्मकतयावगमोनुतिस्ते १० अवतारामयादृष्टारममाणस्यतेगुणैः ॥ सोयंतद्द्रष्टु
मिच्छामियत्तेयोषिद्वपुर्धृतम् ११ येनसंमोहितादैत्याःपायिताश्चामृतंसुराः ॥ तद्दिदृक्षवआयाताःपरंकौतूहलंहिनः १२ श्रीशुकउवाच ॥ एवमभ्यर्थि
तोविष्णुर्भगवान्शूलपाणिना ॥ प्रहस्यभावगंभीरंगिरिशंप्रत्यभाषत १३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कौतूहलायदैत्यानांयोषिद्वेषोमयाकृतः ॥ पश्यता
सुरकार्याणिहृतेपीयूषभाजने १४ तत्तेहंदर्शयिष्यामिदिदृक्षोःसुरसत्तम ॥ तत्कामिनांचमंतव्यंसंकल्पप्रभवोदयम् १५ श्रीशुकउवाच ॥ इतिब्रुवा
णोभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भवआस्तेसहोमया १६ ततोददर्शोपवनेवरस्त्रियंविचित्रपुष्पारुणपल्लवद्रुमे ॥ विक्रीडतींकंदुकली
लयालसद्दुकूलपर्यस्तनितंबमेखलाम् १७

ल्पनाइत्याशयेनाह नाहमिति । सत्वसर्गाःसात्विकाःअत्रापिनिमित्तमाह यन्माययेति ९ जन्मस्थित्यादीनांभिन्नकर्तृत्वेननानात्वंकिंनस्यादितितत्राह सत्वमिति । योब्रह्माद्यविज्ञातस्वरूपः । सज
गतः स्थितिजन्मनाशान्भूतैरीहितंचबंधमोक्षावपिसमीहसिकरोषिहियस्मात्तस्मात्त्वानात्मकत्वंभ्रांतिरितिभावः नन्वासुकल्पनास्त्वेकविषयात्ततोन्यांकितवस्तुतिरितितत्राह वायुरिति । यथावायुःखंच
राचराख्यंसर्वंप्रविशति ततोभिन्नश्चतथासर्वस्यत्वदात्मकतयात्वद्रूपत्वेनावगमोज्ञानंतेतवनुतिःस्तुतिःस्यादित्यन्वयः । अनेनधर्मादिप्रवर्तकत्वेनतत्तच्छब्दवाच्यत्वावगमःस्तुतिरित्युक्तंभवति १० १६
तवस्तुत्याकोभिप्रायइतितत्राह अवताराइति अस्तुदृष्टिस्ततः किमिदानीमपेक्षितमितितत्राह सोहमिति ११ १२ १३ १४ संकल्पप्रभवस्यकामस्योदयोयस्माद्वपुषस्ततथा तद्वपुःकामिनीनां
चमंतव्यमितिप्रयोगोगंतव्यातेवसतिरलकेतिवत्कृद्योगेषष्ठी । चशब्दादकामिनामितिग्राह्यम् १५ १६ लसंतीनितंबेपर्यस्तापरिवृताद्दुकूलोपरिमेखलायस्याःसातथाताम् १७

आवर्तनमवाङ्मनमुद्वर्तनमुन्नमनंताभ्यांकंपितयोरारब्धचंचलयोस्तनयोर्गुणतः प्रकृष्टहारस्यचोरुभरैः। पदेपदेमध्यप्रदेशेभज्यमानामिवस्थितांततस्ततस्तत्रतत्रचलत्पदपल्लवंनयंतींप्रचालयंतीं १८ भ्रमतः
कंदुकस्यचापलैःचलभावैःप्रोद्विग्नेचंचलेतारेकनीनिकेययोस्तेप्रोद्विग्नतारेतेचायतेचलोलेचलोचनेयस्याःसातथातां स्वकर्णयोर्विभ्राजितेच लोलकुंडलेचस्वकर्णविभ्राजितलोलकुंडलेताभ्यांःउल्लसद्भ्यां
कपोलाभ्यांअलकैश्चमंडितमाननंयस्याःसा तथाताम् १९ संनह्यतींबध्नतींआत्ममाययास्वरूपशोभावैचित्र्येण २० व्रीडासहितेन स्मितेनस्फुटेनप्रफुल्लेनविसृष्टेनदिक्षुमुक्तेनचकटाक्षेणमूढः स्त्रीप्रेक्षण
समीक्षणाभ्यांनिवृतआह्लादितआत्मायस्यसतथासः २१ स्त्रीरुद्रंपश्यतिरुद्रःस्त्रियंपश्यतीतिभावेनतंकंदुकमनुव्रजंत्याःस्त्रियः २२ विलज्जंत्यांलज्जाभावंकुर्वंत्याम् २३ २४ नान्वतिष्ठतना

आवर्त्तनोद्वर्तनकंपितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैःपदेपदे ॥ विभज्यमानामिवमध्यतश्चलत्पदप्रवालंनयतींततस्ततः १८ दिक्षुभ्रमत्कंदुकचापलैर्भृशंप्रोद्विग्नतारा
यतलोललोचनाम् ॥ स्वकर्णविभ्राजितलोलकुंडलोल्लसत्कपोलालकमंडिताननाम् १९ श्लथद्दुकूलंकबरींचविच्युतांसनह्यतींवामकरेणवल्गुना ॥ वि
निघ्नतीमन्यकरेणकंदुकंविमोहयंतींजगदात्ममायया २० तांवीक्ष्यदेवइतिकंदुकलीलयेषद्व्रिडास्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमूढः ॥ स्त्रीप्रेक्षणप्रातिसमीक्षणानिर्वृ
तात्मानात्मानमंतिकउमांस्वगणांश्चवेद २१ तस्याःकराग्रात्सतुकंदुकोयदागतोविदूरंतमनुव्रजंत्याः ॥ वासःसुसूक्ष्मंलघुमारुतोहरद्भवस्यदेवस्यकि
लानुपश्यतः २२ एवंतांरुचिरापांगींदर्शनीयांमनोरमाम् ॥ दृष्ट्वातस्यांमनश्चक्रेविलज्जंत्यांभवःकिल २३ तयापहृतविज्ञानस्तत्कृतस्मरविह्वलः
॥ भवान्याअपिपश्यंत्यागतन्हीस्तत्पदंययौ २४ सातमायांतमालोक्यविवस्त्राव्रीडिताभृशम् ॥ निलीयमानावृक्षेषुहसंतीनान्वतिष्ठत २५ ता
मन्वगच्छद्भगवान्भवःप्रच्यथितेंद्रियः ॥ कामस्यचवशंनीतःकरेणुमिवयूथपः २६ सोनुव्रज्यातिवेगेनगृहीत्वानिच्छतींस्त्रियम् ॥ केशबंधउपानीयबाहु
भ्यांपरिषस्वजे २७ सोपगूढाभगवताकारिणाकारिणियथा ॥ इतस्ततःप्रसर्पंतीविप्रकीर्णशिरोरुहा २८ आत्मानंमोचयित्वांगसुरर्षभभुजांतरात् ॥
प्राद्रवत्सापृथुश्रोणीमायादेवविनिर्मिता २९ तस्यासौपदवींरुद्रोविष्णोरद्भुतकर्मणः ॥ प्रत्यपद्यतकामेनवैरिणाचविनिर्जितः ३० तस्यानुधावतोरेतश्चस्कं
दामोघरेतसः ॥ शुष्मिणोयूथपस्येववासितामनुधावतः ३१ यत्रयत्रापतन्मह्यांरेतस्तस्यमहात्मनः ॥ तानिरुद्रस्यहेम्नश्चक्षेत्राण्यासन्महीपते ३२
सरित्सरःसुशैलेषुवनेषूपवनेषुच ॥ यत्रक्वचासन्नृषयस्तत्रसन्निहितोहरः ३३ स्कन्नेरेतसिसोपश्यदात्मानंदेवमायया ॥ जडीकृतंनृपश्रेष्ठसन्यवर्ततकश्मला
त् ३४ अथावगतमाहात्म्यआत्मनोजगदात्मनः ॥ अपरिज्ञेयवीर्यस्यनमेनेतदुदाहृतम् ३५ तमविक्लवमव्रीडमालक्ष्यमधुसूदनः ॥ उवाचपरमप्रीतो
बिभ्रत्स्वांपौरुषींतनुम् ३६ श्रीभगवानुवाच ॥ दिष्ट्यात्वंविबुधश्रेष्ठस्वांनिष्ठामात्मनास्थितः ॥ यतोदुस्तरयास्वैरंमोहितोस्यंगमायया ३७

नुकूलाभूत् २५ २६ २७ २८ २९ वैरिणापुरुषार्थविरोधिनाविरुद्धप्रेरणावतावा ३० शुष्मिणोवीर्यवतःवासितांमैथुनेच्छावतींकारिणीम् ३१ रुद्रस्यक्षेत्राणिहेम्नश्चक्षेत्राणिस्वर्णाकाराण्यासन् ३२ क्वच
त्रक्वचसरिदादिषुरेतःक्षेत्रेषुऋषयआसन् तत्रभवश्चसन्निहितोभवत् ३३ ३४ बुद्धिभ्रंशकरंकश्मलंनिवृत्तमितियस्मादथतस्मात्तदुदाहृतंतांग्राम्योक्तिम् ३५ अविक्लवंस्वस्थंअव्रीडंकामजनकलज्जारहितं
३६ स्वनिष्ठांभक्तिलक्षणां आत्मनामनसा कुतइतितत्राह यतइति ३७

दुरंतेजीवराशौकश्चिन्मायांतरेत्वैचित्र्यादितितत्राहकृतेत्वदिति । विषयेविषक्तः येयेविषयपाशबंधकास्तांस्तान्भावान्कश्चिद्धीरः प्रत्यगात्मानमैक्षतेतिश्रुतेःमायातरणपटूनांसद्भावात्कथंकोन्वि
त्याक्षिप्यतइतितत्राह दुस्तरामिति ३८ मदनुग्रहवतःसुतरेत्याह सेयमितिभागशःएकदेशेनापि ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ भागशएकदेशेनापिउत्तमश्लोकस्यहरेर्गुणानुवर्णनंस
मस्तसंसारपरिभ्रमविनाशनमितियद्यस्मात्तस्मान्निरंतरमेतदनुशृण्वतःकीर्तयतःपुरुषस्यसमुद्यमःसमीचीनःप्रयत्नोजातुनरिष्यतेननश्यति रीढ़्क्षये ४५ निरंतरमनुस्मरणार्थंपूर्वोक्तगुणविशिष्टत्वेन
तंश्रीनारायणंनमति असदविषयमिति योभावेनभक्त्यागम्यंप्राप्यंचासतामभक्तानामविषयमंघ्रिंप्रपन्नानमरवर्यान्सिंधोर्मथनोद्भूतममृतमाशयदपाययत्कीदृशःकपटयुवतिवेषः सुरारीन्असुरान्मोह

कोनुमेतितरेन्मायांविषक्तस्त्वदृतेपुमान् ॥ तांस्तान्विसृजतींभावान्दुस्तरामकृतात्मभिः ३८ सेयंगुणमयीमायानत्वामभिभविष्यति ॥ मयासमेताका
लेनकालरूपेणभागशः ३९ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवंभगवताराजन्श्रीवत्सांकेनसत्कृतः ॥ आमंत्र्यतंपरिक्रम्यसगणःस्वालयंययौ ४० आत्मांशभूतां
तांमायांभवानींभगवान्भवः ॥ शंसतामृषिमुख्यानांप्रीत्याचष्टाथभारत ४१ अयिव्यपश्यस्त्वमजस्यमायांपरस्यपुंसःपरदेवतायाः ॥ अहंकलाना
मृषभोविमुह्येययावशोन्येकिमुतास्वतंत्राः ४२ यंमामपृच्छस्त्वमुपेत्ययोगात्समाःसहस्रांतउपारतंवै ॥ सएषसाक्षात्पुरुषःपुराणोनयत्रकालोविशते
नवेदः ४३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतितेभिहितस्तातविक्रमःशार्ङ्गधन्वनः ॥ सिंधोर्निर्मथनेयेनधृतःपृष्ठेमहाचलः ४४ एतन्मुहुःकीर्तयतोनुशृण्वतोनरिष्य
तेजातुसमुद्यमःक्वचित् ॥ यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनंसमस्तसंसारपरिश्रमापहम् ४५ असदविषयमंघ्रिंभावगम्यंप्रपन्नानमृतममरवर्यानाशयत्सिंधुमथ्य
म् ॥ कपटयुवतिवेषोमोहयन्यःसुरारींस्तमहमुपसृतानांकामपूरंनतोस्मि ४६ ॥इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेएकादशोध्यायः ॥११॥ श्रीशुकउवाच ॥
मनुर्विवस्वतःपुत्रःश्राद्धदेवइतिश्रुतः ॥ सप्तमोवर्तमानोयस्तदपत्यानिमेशृणु १ इक्ष्वाकुर्नभगश्चैवधृष्टःशर्यातिरेवच ॥ नरिष्यंतोथनाभागःसप्तमोदिष्ट
उच्यते २ करूषश्चपृषध्रश्चदशमोवसुमान्स्मृतः ॥ मनोर्वैवस्वतस्यैतेदशपुत्राःपरंतप ३ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवामरुद्गणाः ॥ अश्विनावृभवोरा
जन्निंद्रस्तेषांपुरंदरः ४ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चविश्वामित्रोथगौतमः ॥ जमदग्निर्भरद्वाजइतिसप्तर्षयःस्मृताः ५ अत्रापिभगवज्जन्मकश्यपाददितेरभूत् ॥ आ
दित्यानामवरजोविष्णुर्वामनरूपधृक् ६ संक्षेपतोमयोक्तानिसप्तमन्वंतराणिते ॥ भविष्याण्यथवक्ष्यामिविष्णोःशक्त्यन्वितानिच ७ विवस्वतश्चद्वेभा
र्येविश्वकर्मसुतेउभे ॥ संज्ञाछायाचराजेंद्रयेप्रागभिहितेतव ८ तृतीयावडवानामतासांसंज्ञासुतास्त्रयः ॥ यमोयमीश्राद्धदेवश्छायायाश्चसुताञ्छृणु ९

यन्उपसृतानांशरणंगतानांपुंसांकामपूरंअभीष्टदंतमिमंश्रीनारायणंनतोस्मीत्यन्वयःअनेनैवंविधेभगवतिभक्तिःकर्तव्येतिसिद्धमित्युक्तंभवति ४६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि०कृ०टीकायांए
कादशोध्यायः ॥ ११ ॥ प्रासंगिकंसमाप्यावशिष्टश्राद्धदेवादिमनुकथाकथनेनहरेर्माहात्म्यमेववर्णयतिकतिपयैरुत्तरैरध्यायैः तत्रश्राद्धदेवःकस्यपुत्रइतितत्राह मनुरिति १ श्राद्धदेवस्यापत्यानितत्र
देवनामानिसप्तऋषिनामानिहरेरवतारविशेषंचवक्ति इक्ष्वाकुरित्यादिना २ ३ ४ ५ ६ मंदानांप्रमेयविज्ञानार्थंउत्तरमन्वंतराणिमतिजानीते भविष्याणीति ७ ८ तासांसंज्ञाछायावडवानांमध्येसंज्ञा
सुताएतइत्याह यमइति ९

१० ११ १२ बलेरिंद्रपदानंतरंकासिद्धिरिरितितत्राह दत्वेमामिति पदत्रयंयाचमानायविष्णवेइमांपृथिवींदत्त्वाराद्धंसिद्धामिंद्रपदंहित्वायोबलि स्ततःसिद्धिंमुक्तिमवाप्स्यतीत्यन्वयः १३ इदानीं कुत्रास्तइत्यतआह यइति स्वराडिवइंद्रइव १४ १५ स्वयोगतःअच्युतनिष्ठालक्षणयोगात् इदानींकुत्रासतइतितत्राह इदानीमिति १६ स्थानंस्वर्गं १७ १८ १९ अंबुधारायांस्त्रियांये

सावर्णिस्तपतीकन्याभार्यासंवरणस्यया ॥ शनैश्चरस्तृतीयोभूदश्विनौवडवात्मजौ १० अष्टमेअंतरेयातेसावर्णिर्भविता मनुः ॥ निर्मोहविरजस्काद्याःसा वर्णेस्तनयान्नृप ११ तत्रदेवाःसुतपसोविरजाअमितप्रजाः ॥ तेषांविरोचनसुतोबलिरिंद्रोभविष्यति १२ दत्वेमांयाचमानायविष्णवेयःपदत्रयम् ॥ राद्धमिं द्रपदंहित्वाततःसिद्धिमवाप्स्यसि १३ योसौभगवताबद्धःप्रीतेनसुतलेपुनः ॥ निवेशितोधिकेस्वर्गादधुनास्तेस्वराडिव १४ गालवोदीप्तिमान्रामोद्रो णपुत्रःकृपस्तथा ॥ ऋष्यशृंगःपितास्माकंभगवान्बादरायणः १५ इमेसप्तर्षयस्तत्रभविष्यंतिस्वयोगतः ॥ इदानीमासतेराजन्स्वेस्वेआश्रममंडले १६ देवगुह्यांसरस्वत्यांसार्वभौमपतिःप्रभुः ॥ स्थानंपुरंदराद्धृत्वाबलयेदास्यतीश्वरः १७ नवमोदक्षसावर्णिर्मनुर्वरुणसंभवः ॥ भूतकेतुर्दीप्तकेतुरित्या द्यास्तत्सुतान्नृप १८ परामरीचिगर्भाद्यादेवाइंद्रोद्भुतःस्मृतः ॥ द्युतिमत्प्रमुखास्तत्रभविष्यंत्यृषयस्ततः १९ आयुष्मतोंबुधारायामृषभोभगवा न्किल ॥ भवितायेनसंत्रातोत्रिलोकींभोक्ष्यतेऽद्भुतः २० दशमोब्रह्मसावर्णिरुपश्लोकसुतोमहान् ॥ तत्सुताभूरिषेणाद्याहविष्मत्प्रमुखाद्विजाः २१ तत्रापिजन्मभविताहरेर्विश्वसृजांगृहे ॥ श्रीमूर्तिरितिविख्यातोयेनाप्यायेतवैजगत् २२ हविष्मान्सुकृतःसत्योजयोमूर्तिस्तदाद्विजाः ॥ सुवासनविरुद्धा द्यादेवाःशंभुःसुरेश्वरः २३ विष्वक्सेनोविषूच्यांतुशंभोःसख्यंकरिष्यति ॥ जातःशांतस्तुभगवान्गृहेविश्वसृजांविभुः २४ मनुर्वैधर्मसावर्णिरेकाद शमआत्मवान् ॥ अनागतस्तत्सुताश्चसत्यधर्मादयोदश २५ विहंगमाःकामगमानिर्वाणरुचयःसुराः ॥ इंद्रश्चैवधृतिस्तेषामृषयश्चारुणादयः २६ आर्यक स्यसुतस्तत्रधर्मसेतुरितिस्मृतः ॥ वैधृतायांहरेरंशस्त्रिलोकींधारयिष्यति २७ भवितामेरुसावर्णीराजन्द्वादशमोमनुः ॥ देववानुपदेवश्चदेवश्रेष्ठादयःसु ताः २८ ऋतधामाचतत्रेंद्रोदेवाश्चहरितादयः ॥ ऋषयश्चतपोमूर्तितपश्चाग्नीध्रकादयः २९ स्वधामाख्योहरेरंशःसाधयिष्यतितन्मनोः ॥ अंत रंसत्यसहसःसूनृतायाःसुतोविभुः ३० मनुस्त्रयोदशोभाव्योदेवसावर्णिरात्मवान् ॥ चित्रसेनविचित्राद्यादेवसावर्णिदेहजाः ३१ देवाःसुकर्मसुत्रामसं ज्ञाइंद्रोदिवस्पतिः ॥ निर्मोकतत्त्वदर्शाद्याभविष्यंत्यृषयस्तदा ३२ देवहोत्रस्यतनयउपहर्तादिवस्पतेः ॥ योगेश्वरोहरेरंशोबृहत्यांसंभविष्यति ३३ मनुर्वाइंद्रसावर्णिश्चतुर्दशमएष्यते ॥ जंतुभीरववर्याद्याइंद्रसावर्णिवीर्यजाः ३४ विचित्राश्चाक्षुषादेवाःशुचिरिंद्रोभविष्यति ॥ अग्निर्बाहुःशुचिःशुद्धो मागधाद्यास्तपस्विनः ३५ नारायणस्यतनयोबृहद्भानुस्तदाहरिः ॥ विनतायांमहाराजक्रियातंतून्वितायिता ३६

नऋषभेणसंत्रातोऽद्भुतोनामेंद्रः २० २१ २२ २३ शंभोरिंद्रस्यशांतःशांताख्यः २४ अनागतोभविष्यन् २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ दिवस्पतिःनामा ३२ ३३ ३४ ३५ क्रियातंतून्क्रियास मुदायान्वितायिताविस्तारंकारयिता ३६

त्रिकालानुगतानिअतीतवर्तमानभविष्यत्संज्ञांस्त्रिकालाननुवर्त्तमानानीतित्रिलोकानुगतानीतिपाठेस्पष्टोर्थः तेतवामितःप्रमाणीकृतः ३७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेविज०कृतटीकायांद्वाद
शोध्यायः ॥ १२ ॥ यथाकथंप्रवृत्तइतिशेषः येइमेमन्वादयोयेनपुरुषेणयस्मिन्कर्मणिनियुक्ताःप्रेरितावर्ततेतत्सर्वं १ २ कोयंपुरुषइतितत्राह यज्ञादयइति मन्वादिकालमारभ्यतेनयज्ञनाम्नाहरिणाप्रचो
दितामन्वादयोजगद्यात्रांजगत्स्थितिंनयंतीत्यन्वयः यतः श्रुतिगणेभ्यःसनातनोधर्मःसिद्धः ऋषयस्तान्श्रुतिगणान्यथावत्तपसापश्यन् ४ ततस्तदुक्तविधिनाहरिणाचोक्तामनवस्तंचतुष्पादंधर्ममद्धासं
चारयंति ५ प्रजापालान्नृपाश्चस्वस्वकालेविभागशोयावदंतंकर्मक्षयपर्यंतंमहींपालयंतीत्यन्वयः ६ ७ सिद्धस्वरूपःज्ञानमुपदिशति ऋषिरूपधरोहरिः कर्मयोगेश्वररूपधृग्योगम् ८ प्रजापतिरूपेणसर्गंकरो
तिस्वराड्वपुःक्षत्रवपुःदस्यून्हंतिपृथग्गुणःअयथार्थज्ञानजनकतमोगुणप्रवर्तकः ९ एभिर्ऋष्यादिभिःस्तूयमानोदृश्यतेनामरूपरहितयाअदृश्यत्वादिस्वभावविशिष्टयामाययाअव्यक्तशब्दवाच्ययामोहिता

राजन्चतुर्दशैतानित्रिकालानुगतानिते ॥ प्रोक्तान्येभिर्मितःकल्पोयुगसाहस्रपर्ययः ३७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेद्वादशोध्यायः १२॥
राजोवाच ॥ मन्वंतरेषुभगवान्यथामन्वादयस्त्विमे ॥ यस्मिन्कर्मणियेयेननियुक्तास्तद्वदस्वमे १ ॥ ऋषिरुवाच ॥ मनवोमनुपुत्राश्चमुनयश्चमहीपते ॥
इंद्राःसुरगणाश्चैवसर्वेपुरुषशासनाः २ यज्ञादयोयाःकथिताःपौरुष्यस्तनवोनृप ॥ मन्वादयोजगद्यात्रांनयंत्याभिःप्रचोदिताः ३ चतुर्युगांतेकालेनग्रस्तान्
श्रुतिगणान्यथा ॥ तपसाऋषयोपश्यन्यतोधर्मःसनातनः ४ ततोधर्मंचतुष्पादंमनवोहरिणोदिताः ॥ युक्ताःसंचारयंत्यद्धास्वेस्वेकालेमहींनृपाः ५ पा
लयंतिप्रजापालायावदंतंविभागशः ॥ यज्ञभागभुजोदेवायेचतत्रानुकीर्तिताः ६ इंद्रोभगवतादत्तांत्रैलोक्यश्रियमूर्जिताम् ॥ भुंजानःपातिलोकांस्त्री
न्कामंलोकेप्रवर्षति ७ ज्ञानंचानुयुगंब्रूतेहरिःसिद्धस्वरूपधृक् ॥ ऋषिरूपधरःकर्मयोगंयोगेशरूपधृक् ८ सर्वंप्रजेशरूपेणदस्यून्हंतिस्वराड्वपुः ॥ काल
रूपेणसर्वेषामभवायपृथग्गुणः ९ स्तूयमानोजनैरेभिर्माययानामरूपया ॥ विमोहितात्मभिर्नानादर्शनैर्नचदृश्यते १० एतत्कल्पविकल्पस्यप्रमाणंप
रिकीर्तितम् ॥ यत्रमन्वंतराण्याहुश्चतुर्दशपुराविदः ११ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेऽष्टमस्कंधेत्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ राजोवाच ॥
बलेःपदत्रयंभूमेःकस्माद्धरिरयाचत ॥ भूतेश्वरःकृपणवल्लब्धार्थोपिबबंधतम् १ एतद्वेदितुमिच्छामोमहत्कौतूहलंहिनः ॥ याञ्चेश्वरस्यपूर्णस्यबंधनंवाप्य
नागसः २ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ पराजितश्रीरसुभिश्चहापितइंद्रेणराजन्भृगुभिःसजीवितः ॥ सर्वात्मनातानभजद्भृगून्बलिःशिष्योमहान्स्वार्थनिवेदने
न ३ तंब्राह्मणाभृगवःप्रीयमाणाअयाजयन्विश्वजितात्रिलोकम् ॥ जिगीषमाणंविधिनाभिषिच्यमहाभिषेकेणमहानुभावाः ४

त्माभिःजनैःकल्पितैर्नानादर्शनैरद्वैतादिनानाविधशास्त्रैर्नदृश्यतेनज्ञायते चशब्दाद्वैतज्ञानेनदृश्यतइतिग्राह्यंअन्यमीशस्यमहिमानमितिवीतशोकइतिश्रुतेः १० उपसंहरति एतदिति पुराविदोयत्रय
स्मिन्कल्पेचतुर्दशमन्वंतराण्याहुस्तस्यकल्पस्यैतत्प्रमाणमुक्तं यस्मिन्नवांतरमन्वंतराण्याहुस्तस्यविकल्पस्यैतत्प्रमाणंपरिकीर्तितंशास्त्रांतरइतिशेषः इतिकल्पविकल्पस्यकल्पभेदस्येतिवा ११ ॥ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि०कृतटीकायांत्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ लब्धार्थःस्वीकृतत्रैलोक्यः १ पूर्णस्यईश्वरस्ययाच्ञाअनागसोबलेर्बंधनंयत्एतत् २ असुभिःप्राणैर्हापितोविजितःस्वार्थनि
वेदनेनसर्वस्वसमर्पणेनअभीष्टार्थविज्ञापनेनवातान्भृगून्सर्वात्मनाअभजत् ३ विश्वजितासर्वस्वदक्षिणात्मनायागेन महाभिषेकेणमंत्रपूतस्नानविशेषेण ४

हर्यश्वस्यइंद्रस्यतुरंगाणांवर्णोयेषांतेतथाइंद्राश्ववर्णसदृशवर्णाइत्यर्थः इद्धाद्दीप्तात् ५ पुरटोपनद्धंसुवर्णबद्धं अरिक्तौबाणैरशून्यौअक्षयसायकावित्यर्थः जलजंशंखम् ६ योधनार्थोयुद्धसाधनंविप्राद्भृगोः
७ स्रग्धरोमालाधरः ८ धिष्ण्यस्थःआहवनीयादिस्थानेस्थितः हव्यवाडग्निः ९ १० ११ १२ १३ यत्रेंद्रपुर्यांयत्रनलिनीषुपरिखभूतयादीर्घिकावद्वर्तमानया १४ पट्टमुपारिबंधः १५ न्यर्बुदै

ततोरथःकांचनपट्टबद्धोहयाश्वहर्यश्वतुरंगवर्णाः ॥ ध्वजश्चसिंहेनविराजमानोहुताशनादासहविर्भिरिद्धात् ५ धनुश्चदिव्यंपुरटोपनद्धंतूणावरिक्तौकवचं
चदिव्यम् ॥ पितामहस्तस्यददौचमालामम्लानपुष्पांजलजंचशुक्रः ६ एवंसविप्रार्जितयोधनार्थस्तैःकल्पितस्वस्त्ययनोथविप्रान् ॥ प्रदक्षिणीकृत्यकृ
तप्रणामःप्रह्लादमामंत्र्यनमश्चकार ७ अथारुह्यरथंदिव्यंभृगुदत्तंमहारथः ॥ सुस्रग्धरोथसंनद्धधन्वीखड्गीधृतेषुधिः ८ हेमांगदलसद्बाहुःस्फुरन्मकरकुंड
लः ॥ रराजरथमारूढोधिष्ण्यस्थइवहव्यवाट् ९ तुल्यैश्वर्यवयःश्रीभिःस्वयूथैर्दैत्ययूथपैः ॥ पिबद्भिरिवखंदृग्भिर्दहद्भिःपरिधीनिव १० वृतोविकर्ष
न्महतीमासुरींध्वजिनींविभुः ॥ ययाविंद्रपुरीमृद्धांकंपयन्निवरोदसीम् ११ रम्यामुपवनोद्यानैःश्रीमद्भिर्नंदनादिभिः ॥ कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः
१२ प्रवालफलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः ॥ हंससारसचक्राह्वकारंडवकुलाकुलाः १३ नलिन्योयत्रक्रीडंतिप्रमदाःसुरसेविताः ॥ आकाशगंगयादेव्यावृतां
परिखभूतया १४ प्राकारेणाग्निवर्णेनसाट्टालेनोन्नतेनच ॥ रुक्मपट्टकपाटैश्चद्वारैःस्फाटिकगोपुरैः १५ जुष्टांविभक्तप्रपथांविश्वकर्मविनिर्मिताम् ॥ सभा
चत्वररथ्याढ्यांविमानैर्न्यर्बुदैर्युताम् १६ शृंगाटकैर्मणिमयैर्वज्रविद्रुमवेदिभिः ॥ यत्रनित्यवयोरूपाःश्यामाविरजवाससः ॥ भ्राजंतेरूपवन्नार्यअर्चिर्भिरि
ववह्नयः १७ सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगंधिकस्रजाम् ॥ यत्रामोदमुपादायमार्गआवातिमारुतः १८ हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगंधिना ॥ पांडुरेणप्र
तिच्छन्नमार्गेयांतिसुरस्त्रियः १९मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृताम् ॥ शिखंडिपारावतभृंगनादितांवैमानिकस्त्रीकलगीतमंगला
म् २० मृदंगशंखानकदुंदुभिस्वनैःसतालवीणामुरजर्ष्टिवेणुभिः ॥ नृत्यैःसवाद्यैरुपदेवगीतकैर्मनोरमांस्वप्रभयाजितग्रहाम् २१ यांनव्रजंत्यधर्मिष्ठाःख
लाभूतद्रुहःशठाः ॥ मानिनःकामिनोलुब्धाएभिर्हीनाव्रजंत्युत २२ तांदेवधानींसवरूथिनीपतिर्बहिःसमंताद्रुरुधेपृतन्यया ॥ आचार्यदत्तंजलजंमहास्व
नंदध्मौप्रयुंजन्भयमिंद्रयोषिताम् २३ मघवांस्तदभिप्रेत्यबलेःपरममुद्यमम् ॥ सर्वदेवगणोपेतोगुरुमेतदुवाचह २४भगवन्नुद्यतोभूयान्बलेर्नःपूर्ववैरिणः ॥
अविषह्यमिदंमन्येकेनासीत्तेजसासमः २५ नैनंकश्चित्कुतोवापिप्रतिवोढुमधीश्वरः ॥ पिबन्निवमुखेनेदंलिहन्निवदिशोदश २६ दहन्निवदिशोदृग्भिःसंव
र्ताग्निरिवोत्थितः ॥ ब्रूहिकारणमेतस्यदुर्धर्षत्वस्यमद्रिपोः ॥ ओजःसहोबलंतेजोयतएवसमुद्यमः २७

रित्युपलक्षणंअनेकैरित्यर्थः १६ शृंगाटकैश्चत्वरमंडपैःवज्ररत्नविद्रुमखचितवेदिभिः श्यामाःषोडशवर्षाः १७ सौगंधिकैःस्थलचंपकैःरचिताःस्रजःतासामामोदंपरिमलमुपादाय १८ जालाक्षंगवाक्षं
१९ २० जितसूर्यादिग्रहाम् २१ एभिरधर्मादिभिः २२ पृतन्ययापृतनया २३ २४ असौबलिस्तेजसाकेनब्रह्मणासमःकेनकेनापीतिवा २५ प्रतिवोढुंप्रतियोद्धुंवारयितुंवाइदंजगद्यतः २६
ओजआदयएषसमुद्यमश्चयतःमद्रिपोःएतस्यदुर्धर्षत्वस्यकारणंब्रूहीत्यन्वयः २७

गुरुभिर्भृगुभिर्यतः कारणात् २८ २९ त्रीणिविष्टपानिमहरादिस्थानानियस्मिन्तत्तथा ३० एषबलिविप्राणांबलंलक्षणमुत्तरफलंयस्यसतथाकुतइतितत्राह संप्रतीति ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ द्विजाः
भृगवस्तएवमभीष्टदातृत्वेनदेवाः उपलंभितांप्रापिताम् ३६ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेवि०क्र०टीकायां चतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ १ तस्याअदित्याः २ ३ आदित्यलोके विप्राणामभद्रंनागतमपिकिंधर्म
स्याभद्रंनागतमपिकिंअर्थस्याभद्रंनागतमपि छंदानुवर्तिनोमृत्योःसकाशादभद्रंलोकस्यनागतंकिंअयोगिनांसंसारिणांयत्रयेषुधर्मादियोगोस्तितेषुकिंचिदप्यकुशलंनहीतितत्रानुकर्षःकर्तव्यः ४ ५ ६

गुरुरुवाच ॥ जानामिमघवञ्छत्रोरुन्नतेरस्यकारणम् ॥ शिष्यायोपभृतंतेजोगुरुभिर्ब्रह्मवादिभिः २८ भवद्विधोभवान्वापिवर्जयित्वेश्वरंहरिम् ॥
नास्यशक्तःपुरःस्थातुंकृतांतस्ययथाजनाः २९ तस्मान्निलयमुत्सृज्ययूयंसर्वेत्रिविष्टपम् ॥ यातकालंप्रतीच्छंतोयतःशत्रोर्विपर्ययः ३० एषवि
प्रबलोदर्कःसंप्रत्यूर्जितविक्रमः ॥ एषामेवावमानेनसानुबंधोविनंक्ष्यति ३१ एवंसुमंत्रितार्थास्तेगुरुणार्थानुदर्शिना ॥ हित्वात्रिविष्टपंजग्मुर्गीर्वाणाःका
मरूपिणः ३२ देवेष्वतिविलीनेषुबलिर्वैरोचनःपुरीम् ॥ देवधानीमधिष्ठायवशंनिन्येजगत्त्रयम् ३३ तंविश्वजयिनंशिष्यंभृगवःशिष्यवत्सलाः ॥ शते
नहयमेधानामनुव्रतमयाजयन् ३४ ततस्तदनुभावेनभुवनत्रयविश्रुताम् ॥ कीर्तिंदिक्षुवितन्वानःसरेजउडुराडिव ३५ बुभुजेचश्रियंऋद्धांद्विजदेवोपलं
भिताम् ॥ कृतकृत्यमिवात्मानंमन्यमानोमहामनाः ३६ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेबलिविजयेचतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवंपुत्रेषुनष्टेषु
देवमातादितिस्तदा ॥ हृतेत्रिविष्टपेदैत्यैःपर्यतप्यदनाथवत् १ एकदाकश्यपस्तस्याआश्रमंभगवानगात् ॥ निरुत्सवंनिरानंदंसमाधेर्विरतश्चिरात्
२ सपत्नींदीनवदनांकृतासनपरिग्रहः ॥ सभाजितोयथान्यायमिदमाहकुरूद्वह ३ अप्यभद्रंनविप्राणांभद्रेलोकेधुनागतम् ॥ नधर्मस्यनलोकस्यमृत्यो
श्छंदानुवर्तिनः ४ अपिवाकुशलंकिंवागृहेषुगृहमेधिनाम् ॥ धर्मस्यार्थस्यकामस्ययत्रयोगोह्ययोगिनाम् ५ अपिवातिथयोभ्येत्यकुटुंबासक्तयात्वया ॥ गृ
हादपूजितायाताःप्रत्युत्थानेनवाक्वचित् ६ गृहेषुयेष्वतिथयोनार्चिताःसलिलैरपि ॥ यदिनिर्यांतितेनूनंप्रेतराजगृहोपमाः ७ अथाग्नयस्तुवेलायांनहु
ताहविषासति ॥ त्वयोद्विग्नधियाभद्रेप्रोषितेमयिकर्हिचित् ८ यत्पूजयाकामदुघान्यांतिलोकान्गृहान्विताः ॥ ब्राह्मणोग्निश्चवैविष्णोःसर्वदेवात्म
नोमुखम् ९ अपिसर्वेकुशलिनस्तवपुत्रामनस्विनि ॥ लक्षयेऽस्वस्थमात्मानंभवत्यालक्षणैरहम् १० अदितिरुवाच ॥ भद्रंद्विजगवांब्रह्मन्धर्मस्या
स्यजनस्यच ॥ त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रंगृहमेधिन्गृहाइमे ११ अग्नयोतिथयोभृत्याभिक्षवोयेचलिप्सवः ॥ सर्वंभगवतोब्रह्मन्ननुध्यानान्नरिष्यति १२ कोनुमे
भगवन्कामोनसंपद्येतमानसः ॥ यस्याभवान्प्रजाध्यक्षएवंधर्मान्प्रभाषते १३

प्रेतराजगृहोपमाःश्मशानतुल्याः ७ वेलायामिति योग्यकालेप्रोषितेगृहादन्यत्रस्थिते ८ सर्वदेवात्मनोविष्णोर्मुखंब्राह्मणोग्निश्चेतिद्वयम् ९ हियस्मात् अस्वस्थम् १० ११ इमेगृहाअग्नयश्चेत्यादिसर्वं
भगवतोनुध्यानान्नरिष्यतिनक्षिणोति १२ यस्याममप्रजानांकुशलाकुशलयोरध्यक्षः साक्षित्वेनद्रष्टाभगवानेवंविधान्धर्मान्प्रवक्तीतियत् १३

यथाविभागंसत्वादिगुणानुकूल्येनअद्यदैत्यानांमनोरथंसाधयतीत्यभिप्रायः १४ अंशंदेवताभागम् तवदेहार्धंव्यवहारार्थंवा हृतस्थानाः हृतस्वर्गस्थानाः १५ पुनरुक्तमेवविशिनष्टि परैरिति ममपुत्राणा
मितिशेषः १६ १७ १८ अनात्माजडात्मकः मोहोऽज्ञानम् १९ २० इतराइतरदेवादिविषया २१ सत्यसंकल्पोहरिः २२ तदुपधावनंतस्यहरेःसेवाविषयम् आशुतुष्यतियेनेतिशेषः २३ यदेतद्व्रतं
तद्वक्ष्यामि २४ पयोव्रतइतिपुल्लिंगप्रयोगःसर्वसाधनत्वज्ञापनार्थंःमृदोविशेषमाह क्रोडेति वराहखातया स्रोतःस्यंदमानंजलंतत्रस्नानंकुर्यादित्यर्थः २५ रसायाःरसातलात् स्थानमिच्छताभू

तवैवमारीचमनःशरीरजाःप्रजाइमाःसत्वरजस्तमोजुषः ॥ मनोरथंतासुसुरादिषुप्रभोयथाविभागंभजतेमहेश्वरः १४ तस्मादंशंभजंत्यामेश्रेयश्चिंतयसुव्रत
हृतश्रियोहृतस्थानाःसपत्नैःपाहिनःप्रभो १५ परैर्विवासिताःसाहंमग्नाव्यसनसागरे ॥ ऐश्वर्यंश्रीर्यशःस्थानंहृतानिप्रबलैर्मम १६ यथातानिपुनःसाधोप्रपद्ये
रन्ममात्मजाः ॥ तथाविधेहिकल्याणंधियाकल्याणकृत्तम १७ श्रीशुकउवाच ॥ एवमभ्यर्थितोदित्याकस्तामाहस्मयन्निव ॥ अहोमायाबलंविष्णोःस्नेहबद्ध
मिदंजगत् १८ क्वदेहोभौतिकोनात्माक्वचात्माप्रकृतेःपरः ॥ कस्यकेपतिपुत्राद्यामोहएवहिकारणम् १९ उपतिष्ठस्वपुरुषंभगवंतंजनार्दनम् ॥ सर्वभूतगुहावा
संवासुदेवंजगद्गुरुम् २० सविधास्यतितेकामान्हरिर्दीनानुकंपनः ॥ अमोघाभगवद्भक्तिर्नेतरेतिमतिर्मम २१ अदितिरुवाच ॥ केनाहंविधिनाब्रह्मन्नुपस्था
स्येजगत्पतिम् ॥ यथामेसत्यसंकल्पोविदधातिमनोरथम् २२ आदिशत्वंद्विजश्रेष्ठविधिंतदुपधावनम् ॥ आशुतुष्यतिमेदेवःसीदंत्याःसहपुत्रकैः २३ कश्यप
उवाच ॥ एतन्मेभगवान्पृष्टःप्रजाकामस्यपद्मजः ॥ यदहंतेप्रवक्ष्यामिव्रतंकेशवतोषणम् २४ फाल्गुनस्यामलेपक्षेद्वादशाहंपयोव्रतः ॥ अर्चयेदरविंदाक्षंभक्त्या
परमयान्वितः ॥ सिनीवाल्यांमृदालिप्यस्नायात्क्रोडविदीर्णया २५ यदिलभ्येतवैस्रोतस्येतंमंत्रमुदीरयेत् ॥ त्वंदेव्यादिवराहेणरसायाःस्थानमिच्छता
२६ उद्धृतासिनमस्तुभ्यंपाप्मानंमेप्रणाशय ॥ निर्वर्तितात्मनियमोदेवमर्चेत्समाहितः २७ अर्चायांस्थंडिलेसूर्येजलेवह्नौगुरावपि ॥ नमस्तुभ्यंभग
वतेपुरुषायमहीयसे ॥ सर्वभूतनिवासायवासुदेवायसाक्षिणे २८ नमोव्यक्तायसूक्ष्मायप्रधानपुरुषायच ॥ चतुर्विंशद्गुणज्ञायगुणसंस्थानहेतवे २९ नमोद्वि
शीर्ष्णेत्रिपदेचतुःशृंगायतंतवे ॥ सप्तहस्तायज्ञायत्रयीविद्यात्मनेनमः ३० नमःशिवायरुद्रायनमःसाधारणायच ॥ सर्वविद्याधिपतयेभूतानांपतये
नमः ३१ नमोहिरण्यगर्भायप्राणायजगदात्मने ॥ योगैश्वर्यशरीरायनमस्तेयोगहेतवे ३२ नमस्तेआदिदेवायदेवदेवायतेनमः ॥ नारायणायऋषयेनराय
हरयेनमः ३३ नमोमरकतश्यामवपुषेधिगतश्रिये ॥ केशवायनमस्तुभ्यंनमस्तेपीतवाससे ३४

तानामितिशेषः २६ निर्वर्तितात्मनियमःकृतसंध्योपासनादिकः २७ २८ गुणसंस्थानहेतवेकपिलात्मने २९ द्वेशीर्षेचत्वारिशृंगेतिश्रुतेः चत्वारिशृंगावेदास्तुपादास्त्रिसवनानिच
प्रापणीयंशिरस्त्वेकमन्यच्चोदयनीयकम् हस्तास्तुसप्तच्छंदांसितैर्दृह्णातिफलान्यसौ मंत्रब्राह्मणकल्पैस्तुत्रिधाबद्धइतीर्यते शस्त्रोद्गातृस्तुतिरवैरोरवीत्यृत्विजोमुखात् वृषभोमहान्स्वधर्मत्वाद्देवस्तुफल
भावनात् इति तंतवेव्याप्तायसंतातिहितवेचत्रयीविद्यानांसोमपानांआत्मनेअंतर्यामिणे ३० ३१ हिनोतिदुःखंरातिसुखमितिहिरण्यंरेतोलक्षणंगर्भंयस्यसतथातस्मै ३२ ३३ ३४

पतोवरदर्षभः।अतः ३५ श्रियाविनिर्जितेपद्मयोस्तौतथातयोः पादयोरामोदंस्पृहयंतोदेवायमन्ववर्तंतसभगवान् ३६ उपस्पर्शनमाचमनम् ३७ ३८ द्वादशाक्षरविद्ययाॐनमोभगवतेवासुदे वायेतिपयसिश्रुतंपायसान्नम् ३९ ४० ४१ तच्छेषंपुष्पंद्रवमाणम् ४२ द्व्यवरानवरपक्षेपिद्वावपेक्षितौ मुख्यपक्षस्तुद्वादशेति ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ स्नापकैःस्नानसाधनैः

२० त्वंसर्ववरदःपुंसांवरेण्यवरदर्षभ ॥ अतस्तेतपसाधीराःपादरेणुमुपासते ३५ अन्ववर्ततयंदेवाःश्रीर्विनिर्जितपद्मयोः ॥ स्पृहयंतइवामोदंभगवान्मेप्रसीद १५
ताम् ३६ एतैर्मंत्रैर्हृषीकेशमावाहनपुरःसरम् ॥ अर्चयेच्छ्रद्धयायुक्तःपाद्योपस्पर्शनादिभिः ३७ अर्चितंगंधमाल्याद्यैःपयसास्नापयेद्विभुम् ॥ वस्त्रोपवीता
भरणपाद्योपस्पर्शनैस्ततः ३८ गंधधूपादिभिश्चार्चेद्द्वादशाक्षरविद्यया ॥ शृतंपयसिनैवेद्यंशाल्यन्नंविभवेसति ३९ ससर्पिःसगुडंदत्वाजुहुयान्मूल
विद्यया ॥ निवेदितंतद्भक्तायदद्याद्भुंजीतवास्वयम् ४० दत्वाचमनमर्चित्वातांबूलंचनिवेदयेत् ॥ जपेदष्टोत्तरशतंस्तुवीतस्तुतिभिःप्रभुम् ४१ कृत्वाप्रद
क्षिणांभूमौप्रणमेद्दंडवन्मुदा ॥ कृत्वाशिरसितच्छेषंदेवमुद्वासयेत्ततः ४२ द्व्यवरान्भोजयेद्विप्रान्पायसेनयथोचितम् ॥ भुंजीततैरनुज्ञातोहुतशेषंसभाजितैः
४३ ब्रह्मचार्यथतद्रात्र्यांश्वोभूतेप्रथमेहनि ॥ प्रातःशुचिर्यथोक्तेनविधिनासुसमाहितः ४४ पयसास्नापयित्वार्चेद्यावद्व्रतसमापनम् ॥ पयोभक्षोव्रतमि
दंचरेद्विष्णवर्चनादृतः ४५ पूर्ववज्जुहुयादग्निंब्राह्मणांश्चापिभोजयेत् ॥ एवंत्वहरहःकुर्याद्द्वादशाहंपयोव्रतम् ४६ हरेराराधनंहोममर्हणंद्विजतर्पणम् ॥
प्रतिपद्दिनमारभ्ययावच्छुक्लचतुर्दशी ४७ ब्रह्मचर्यमधःस्वापंस्नानंत्रिषवणंचरेत् ॥ वर्जयेदसदालापंभोगानुच्चावचांस्तथा ४८ अहिंस्रःसर्वभूतानांवा
सुदेवपरायणः ॥ त्रयोदश्यामथोविष्णोःस्नापनंस्नापकैर्विभोः ४९ कारयेच्छास्त्रदृष्टेनविधिनाविधिकोविदैः ॥ पूजांचमहतींकुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः ५०
चरुंनिरूप्यपयसिशिपिविष्टायविष्णवे ॥ शृतेनतेनपुरुषंयजेतसुसमाहितः ५१ नैवेद्यंचापिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदम् ॥ आचार्यंज्ञानसंपन्नंवस्त्राभरणधे
नुभिः ५२ तोषयेदृत्विजश्चैवतद्विध्याराधनंहरेः ॥ भोजयेत्तान्गुणवतासदन्नेनशुचिस्मिते ५३ अन्यांश्चब्राह्मणान्शक्त्यायेचतत्रसमागताः ॥ दक्षि
णांगुरवेदद्यादृत्विग्भ्यश्चयथार्हतः ५४ अन्नाद्येनाश्वपाकांश्चप्रीणयेत्समुपागतान् ॥ भुक्तवत्सुचविप्रेषुदीनांधकृपणादिषु ५५ विष्णोस्तत्प्रीणनंविद्वान्स
हभुंजीतबंधुभिः ॥ नृत्यवादित्रगीतैश्चस्तुतिभिःस्वस्तिवाचनैः ५६ कारयेत्तत्कथाभिश्चपूजांभगवतोन्वहम् ॥ एतत्पयोव्रतंनामपुरुषाराधनंपरम् ५७
पितामहेनाभिहितंममतेसमुदाहृतम् ॥ त्वंचानेनमहाभागेसम्यक्चीर्णेनकेशवम् ५८ आत्मनाशुद्धभावेनभजनीयंभजाव्ययम् ॥ अयंवैसर्वयज्ञाख्योसर्व
व्रतमिदंश्रुतम् ५९ तपःसारमिदंभद्रेदानंचेश्वरतर्पणम् ॥ तएवनियमाःसाक्षात्तएवचयमोत्तमाः ६० तपोदानंव्रतंयज्ञोयेनतुष्यत्यधोक्षजः ॥ तस्मा
देवंव्रतंभद्रेप्रयताश्रद्धयाचर ६१ २०

४९ ५० शिपिषुरश्मिषुविष्टःशिपिविष्टःशिपीगरुडेविष्टःतस्मैवा ५१ मधुरादिगुणवत् ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ तपःसंतोषआस्तिक्यंदानमीश्वरपूजनम् सिद्धांतश्रवणं चैवन्हीर्मतिश्चजयोव्रतम् एतेतुनियमाःप्रोक्तास्तांश्चसर्वान्पृथक्शृणु अहिंसासत्यमस्तेयंब्रह्मचर्यंदयार्जवम् क्षमाधृतिर्मिताहारःशौचंवैतेयमाःस्मृताइति ६० ६१

६२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि०कु०टीकायांपंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ अव्यक्तस्वभावोपिभक्त्याभजमानस्यपुंसःप्रत्यक्षोभवतिभगवानित्येतमर्थंदर्शयत्यध्यायद्वयेन । तत्रअदित्याःभक्त्या
व्रताचरणप्रकारंवक्तिइत्युक्तेति १ २ ३ तद्व्रताचरणफलमाह तस्याइति ४ ५ तस्याःभक्तिलक्षणंदर्शयति । सेति पुलकेनरोमांचेनाकुलाव्याप्ताआकृतिस्तनुर्यस्याःसातथा पुनस्तयाकिमकारीतित
त्राह तद्दर्शनेति तद्दर्शनमेवात्युत्सवःतन्निमित्तोगात्रवेपथुर्देहकंपोयस्याःसातथा ६ तस्याःमुग्धभावंदर्शयति उद्वीक्षतीति ७ स्वाभीष्टोदयकरगुणविशिष्टत्वेनस्तौति यज्ञेशेति यज्ञपुरुषअ
च्युतइत्यनेनगुणांतराणिसमुच्चिनोति । तानिकानीतितत्राह तीर्थपादेत्यादितीर्थस्यशास्त्रस्यश्रवःश्रवणंयाभ्यांतेतीर्थश्रवसीतेचश्रवणेचेति । तीर्थश्रवःश्रवणेतमंगलयतीतितीर्थश्रवःश्रवणमंग
लं तच्चनामधेयंनामयस्यसतथा तस्यसंबुद्धिस्तीर्थश्रवःश्रवणमंगलनामधेय । आपन्नस्यलोकस्यवृजिनंदुःखंतस्योपशमनार्थंपरिहारार्थंमुदयोऽवतारोयस्यसतथा । तस्यसंबुद्धिस्तथा कृधिकुरु अव

भगवान्परितुष्टस्तेवरानाशुविधास्यति ॥ ६२ ॥ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेव्रतोपदेशोनामपंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्ता
सादितीराजन्स्वभर्त्राकश्यपेनवै ॥ अन्वतिष्ठद्व्रतमिदंद्वादशाहमतंद्रिता १ चिंतयत्येकयाबुद्ध्याभगवंतमधोक्षजम् ॥ प्रगृह्येंद्रियदुष्टाश्वान्मनसाबु
द्धिसारथिः २ मनश्चैकाग्रयाबुद्ध्याभगवत्यखिलात्मनि ॥ वासुदेवेसमाधायचचारहपयोव्रतम् ३ तस्याःप्रादुरभूत्तातभगवानादिपूरुषः ॥ पीतवासा
श्चतुर्बाहुःशंखचक्रगदाधरः ४ तंनेत्रगोचरंवीक्ष्यसहसोत्थायसादरम् ॥ ननामभुविकायेनदंडवत्प्रीतिविह्वला ५ सोत्थायबद्धांजलिरीडितुंस्थि
तानोत्सेहआनंदजलाकुलेक्षणा ॥ बभूवतूष्णींपुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्युत्सवगात्रवेपथुः ६ प्रीत्याशनैर्गद्गदयागिराहरिंतुष्टावसादेव्यदितिःकु
रूद्वह ॥ उद्वीक्षतीसापिबतीवचक्षुषारमापतिंयज्ञपतिंजगत्पतिम् ७ अदितिरुवाच ॥ यज्ञेशयज्ञपुरुषाच्युततीर्थपादतीर्थश्रवःश्रवणमंगलनामधेय ॥
आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाद्यशंनःकृधीशभगवन्नवसन्ननाथ ८ विश्वायविश्वभवनस्थितिसंयमायस्वैरंगृहीतपुरुशक्तिगुणायभूम्ने ॥ स्वस्थायश
श्वदुपबृंहितपूर्णबोधव्यापादितात्मतमसेहरयेनमस्ते ९ आयुःपरंवपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मीर्द्यौर्भूरसाःसकलयोगगुणास्त्रिवर्गः ॥ ज्ञानंचकेवलमनंतभवंतितु
ष्टात्त्वत्तोनृणांकिमुपसन्नजनाधिनाशः १० श्रीशुकउवाच ॥ अदित्यैवंस्तुतोराजन्भगवान्पुष्करेक्षणः ॥ क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामितिहोवाचभारत ११
श्रीभगवानुवाच ॥ देवमातर्भवत्यामेविज्ञातंचिरकांक्षितम् ॥ यत्सपत्नैर्हृतश्रीणांबाधितानांस्वधामतः १२ तान्विनिर्जित्यसमरेदुर्मदानसुरर्षभान् ॥
प्रतिलब्धजयश्रीभिःपुत्रैरिच्छस्युपासितुम् १३ इंद्रज्येष्ठैश्वतनयैर्हतानांयुधिविद्विषाम् ॥ स्त्रियोरुदंतीरासाद्यद्रष्टुमिच्छसिदुःखिताः १४

सन्ननाथक्षीणजनरक्षक ८ विश्वनाम्नेविश्वस्यभवनस्थितिसंहारायस्मात्ससतथातस्मै स्वैरंस्वेच्छया गुणाःसत्वादयः व्यापादितात्मतमसेविनाशिताज्ञानाय ९ परमायुर्द्विपरार्धावसा
नलक्षणंचयच्चतदादयोनृणांतुष्टात्त्वत्तोभवंतियत्तस्मादुपसन्नजनाधिनाशःकिम् । शरणागतजनमनोदुःखनाशोभवतीतिकिंवक्तव्यं योगगुणोऽणिमादिः १० ११ भवत्याःसपत्नैःस्वर्गाद्बा
धितानांउच्चाटितानांहृतश्रीणांआकृष्टसंपदांपुत्राणामर्थेयच्चिरंकांक्षितंतन्मयाविज्ञातमित्यन्वयः १२ किंतदितितत्राह तान्विनिर्जित्येति उपासितुंमामितिशेषः १३ इदंचाकांक्षितमित्या
ह इंद्रेति इंद्रःज्येष्ठोयेषांतेतथातैः १४

१५ नैतत्क्षिप्रसाध्यमित्याह प्रायइति कुतोत्राह यत्तइति अनुकूलैरीश्वरविप्रैर्गुप्तारक्षिताइतियत्तस्मात्तत्रतेषु १६ तर्ह्युपायाभावादुपरमएवश्रेयानितितत्राह अथेति ममसकाशान्ममव्रतचर्यया वा श्रद्धानुरूपमितिक्रियाविशेषणं ममार्चनमन्यथाफलराहित्येनगंतुंनार्हतियथाश्रद्धातथाफलहेतुकत्वात् पुरुषार्थलक्षणफलस्यनिमित्तत्वात्कप्रत्ययः स्वार्थमतिसाधयाति १७ १८ उपाधावउ पास्व अपत्यंअपत्यत्वेन १९ परस्मैशत्रवे २० २१ २२ किमवबुद्धमितितत्राह प्रविष्टमिति २३ २४ २५ पृश्निर्गर्भोयस्यसतथातस्मै वेदगर्भायसद्योजन्मशक्तये त्रीणिपृष्ठानिवैकुंठादीनियस्य

आत्मजान्सुसमृद्धान्स्वान्प्रत्याहृतयशःश्रियः ॥ नाकपृष्ठमाधिष्ठायक्रीडतोद्रष्टुमिच्छसि १५ प्रायोधुनातेसुरयूथनाथाअवारणीयाइतिदेविमेमतिः ॥ यत्तेनुकूलेश्वरविप्रगुप्तानविक्रमस्तत्रसुखंददाति १६ अथाप्युपायोममदेविचिंत्यःसंतोषितस्यव्रतचर्ययाते ॥ ममार्चनंनार्हतिगंतुमन्यथाश्रद्धानुरूपंफलहेतुकत्वात् १७ त्वयार्चितश्चाहमपत्यगुप्तयेपयोव्रतेनानुगुणंसमीडितः ॥ स्वांशेनपुत्रत्वमुपेत्यतेसुतान्पातास्मिमारीचतपस्यवस्थितः १८ उपाधावपतिंभद्रेप्रजापतिमकल्मषम् ॥ मांचभावयतेपत्यमेवंरूपमवस्थितम् १९ नैतत्परस्माआख्येयंदेवगुह्यंकथंचन ॥ सर्वंसंपद्यतेदेविदेवगुह्यंसुसंवृतात् २० ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एतावदुक्त्वाभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ अदितिर्दुर्लभंलब्ध्वाहरेर्जन्मात्मनिप्रभोः २१ उपाधावत्पतिंभक्त्यापरयाकृतकृत्यवत् ॥ सवैसमाधियोगेनकश्यपस्तदबुध्यत २२ प्रविष्टमात्मनिहरेरंशंह्यवितथेक्षणः ॥ सोदित्यांवीर्यमाधत्ततपसाचिरसंचितम् २३ समाहितमनाराजन्दारुण्यग्निंयथानिलः ॥ अदित्यांनिहितंगर्भंभगवंतंसनातनम् २४ हिरण्यगर्भोविज्ञायसमीडेगुह्यनामभिः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ जयोरुगायभगवन्नुरुक्रमनमोस्तुते ॥ नमोब्रह्मण्यदेवायत्रिगुणायनमोस्तुते २५ पृश्निगर्भायदेवायवेदगर्भायवेधसे ॥ त्रिगुणायत्रिपृष्ठायशिपिविष्टायविष्णवे २६ त्वमादिरंतोभुवनस्यमध्यमनंतशक्तिंपुरुषंयमाहुः ॥ कालोभवानाक्षिपतीशविश्वंस्रोतोयथांभःपतितंगभीरम् २७ त्वंवैप्रजानांस्थिरजंगमानांप्रजापतीनामसिसंप्रविष्टः ॥ दिवौकसांदेवदिवश्च्युतानांपरायणंनौरिवमज्जतोप्सु २८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेआदितिवरदानंनामषोडशोध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्थंविरिंचिस्तुतकर्मवीर्यःप्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम् ॥ चतुर्भुजःशंखगदाब्जचक्रःपिशंगवासानलिनायतेक्षणः १ श्यामावदातोझषराजकुंडलत्विषोल्लसच्छ्रीवदनांबुजःपुमान् ॥ श्रीवत्सवक्षावलयांगदोल्लसत्किरीटकांचीगुणचारुनूपुरः २ मधुव्रतव्रातविघुष्टयास्वयाविराजितश्रीवनमालयाहरिः ॥ प्रजापतेर्वेश्मतमःस्वरोचिषाविनाशयन्कंठनिविष्टकौस्तुभः ३ दिशःप्रसेदुःसलिलाशयास्तदाप्रजाःप्रहृष्टाऋतवोगुणान्विताः ॥ द्यौरंतरिक्षंक्षितिरग्निजिह्वागावोद्विजाःसंजहृषुर्नगाश्च ४ श्रोणायांश्रवणद्वादश्यांमुहूर्तेऽभिजितिप्रभुः ॥ सर्वेनक्षत्रताराद्याश्चक्रुस्तज्जन्मदक्षिणम् ५ द्वादश्यांसवितातिष्ठन्मध्यंदिनगतोनृप ॥ विजयानामसाप्रोक्तायस्यांजन्मविदुर्हरेः ६

सतथातस्मै २६ गभीरंस्रोतोनदी आक्षिपतितीरंप्रतिनयाति २७ २८ इतिश्रीभा०अष्टमस्कंधेवि०टी०षोडशोध्यायः ॥१६॥ अमृतभूःमुक्ताश्रयोविष्णुः १ झषराजोमत्स्यश्रेष्ठःमकरस्तदाकारकुंडलत्विषा २ वेश्मतमःगृहांधकारः ३ सलिलाशयाःह्रदाःअग्निजिह्वादेवाः ४ श्रोणायांश्रावणेमासि अभिजितिमध्यंदिने ५ श्रवणद्वादश्यामतिष्ठत्तदासाद्वादशीविजयानाम अनेनसंज्ञांतरंविधीयते ६

शस्त्रादयोनेदुरतिशेषः ७ ८ सुपर्णाःभुजगोत्तमाश्च ९ १० ११ यत्स्वभावतोव्यक्तवदव्यक्तमेवतद्वपुरनुकंपया विभूषणायुधैर्व्यक्तंभाति हरिस्तादृशंवपुरधारयत् यद्वपुरव्यक्तवद्भातिहरिस्तद्वपुर्विभूष णायुधैर्व्यक्तमधारयदितिवा । सएवदिव्यगतिरनभिभूतज्ञानोहरिस्तेनाविभूषणायुधविशिष्टेनरूपेणपित्रोःसंपश्यतोसतोर्वामनोबटुर्बभूवेत्यन्वयः । मूलरूपावताररूपयोरभेदज्ञापनायैवमुच्यतेयथानटइति

शंखदुंदुभयोभेर्योमृदंगपणवानकाः ॥ चित्रवादित्रतूर्याणांनिर्घोषस्तुमुलोभवत् ७ प्रीताश्चाप्सरसोनृत्यन्गंधर्वपतयोजगुः ॥ तुष्टुवुर्मुनयोदेवामनवःपि
तरोग्नयः ८ सिद्धविद्याधरगणाःसकिंपुरुषकिन्नराः ॥ चारणायक्षरक्षांसिसुपर्णभुजगोत्तमाः ९ गायंतोभिप्रशंसंतोनृत्यंतोविबुधानराः ॥ आदित्याआ
श्रमपदंकुसुमैःसमवाकिरन् १० दृष्ट्वादितिस्तंनिजगर्भसंभवंपरंपुमांसंमुदमापविस्मिता ॥ गृहीतदेहंनिजयोगमाययाप्रजापतिश्चाहजयेतिविस्मितः
११ यत्तद्वपुर्भातिविभूषणायुधैरव्यक्तचिद्व्यक्तमधारयद्धरिः ॥ बभूवतेनैवसवामनोबटुःसंपश्यतोर्दिव्यगतिर्यथानटः १२ तंबटुंवामनंदृष्ट्वामोदमानामह
र्षयःकर्माणिकारयामासुःपुरस्कृत्यप्रजापतिम् १३ तस्योपनीयमानस्यसावित्रींसवितात्रवीत् ॥ बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रंमेखलांकश्यपोददौ १४ ददौ
कृष्णाजिनंभूमिर्दंडंसोमोवनस्पतिः ॥ कौपीनाच्छादनंमाताद्यौश्छत्रंजगतःपतेः १५ कमंडलुंवेदगर्भःकुशान्सप्तर्षयोददुः ॥ अक्षमालांमहाराजसरस्वत्य
क्षयात्मनः १५ तस्माइत्युपनीतायाययक्षराट्पात्रिकामदात् ॥ भिक्षांभगवतीसाक्षादुमादादंबिकासती १७ सब्रह्मवर्चसेनैवसभांसंभावितोबटुः ॥
ब्रह्मर्षिगणसंजुष्टामन्वरोचतमारिषः ॥ समिद्धमाहितंवह्निंकृत्वापरिसमूहनम् ॥ परिस्तीर्यसमभ्यर्च्यसमिद्भिरजुहोद्द्विजः १९ श्रुत्वाश्वमेधैर्यजमानमूर्जितंब
लिंभृगूणामुपकल्पितैस्ततः ॥ जगामतत्राखिलसारसंभृतोभारेणगांसन्नमयन्पदेपदे २० तंनर्मदायास्तटउत्तरेबलेर्यज्ञर्त्विजस्तेभृगुवत्ससंज्ञिके ॥ प्र
वर्तयंतोभृगवःक्रतूत्तमंव्यचक्षतारादुदितंयथारविम् २१ तऋत्विजोयजमानःसदस्याहतत्विषोवामनतेजसानृप ॥ सूर्यःकिमायात्यथबाविभावसुःसनत्कु
मारोत्रदिदृक्षयाक्रतोः २२ इत्थंसशिष्येषुभृगुष्वनेकधावितर्क्यमाणोभगवान्सवामनः ॥ सदंडछत्रंसजलंकमंडलुंविवेशबिभ्रद्धयमेधवाटम् २३
मौंज्यामेखलयावीतमुपवीताजिनोत्तरम् । जटिलंवामनंविप्रंमायामाणवकंहरिम् २४ प्रविष्टंवीक्ष्यभृगवःसशिष्यास्तेसहाग्निभिः ॥ प्रत्यगृह्ण
न्समुत्थायसंक्षिप्तास्तस्यतेजसा २५ यजमानःप्रमुदितोदर्शनीयंमनोरमम् ॥ रूपानुरूपावयवंतस्माआसनमाहरत् २६ स्वागतेनाभिनंद्याथपादौभग
वतोबलिः ॥ अवनिज्यार्चयामासमुक्तसंगंमनोरमम् २७ तत्पादशौचंकलिकल्मषापहंसधर्मविन्मूर्ध्न्यदधात्सुमंगलम् ॥ यद्देवदेवोगिरिशश्चंद्रमौलि
र्दधारमूर्ध्नापरयाचभक्त्या २८ बलिरुवाच ॥ स्वागतंतेनमस्तुभ्यंब्रह्मन्किंकरवामते ॥ ब्रह्मर्षीणांतपःसाक्षान्मन्येत्वार्यवपुर्धरम् २९

तदभिप्रायेण १२ १३ १४ १५ १६ पात्रिकाभिक्षापात्रंउमा उमेतिसस्यविशेषव्यावृत्त्यर्थंअंबिकेति १७ सभांप्राप्यात्यरोचतसभामरोचयदितिवा मारिषःपूज्यः १८ १९ भृगूणामुपकल्पितैःअश्वमेधैः यजमानंयष्टारंबलिंश्रुत्वातत्रजगाम अखिलसारैर्गुणैःसंभृतःपूर्णः भारेणगरिम्णा २० भृगुवत्सेतिसंज्ञायस्यसतथातस्मिन् २१ २२वाटंशालां २३ आवीतंपरिवृतं २४ २५ २६ २७ २८ २९

३० तनुभिःरेणुभिःकोमलैर्वा ३१ प्रतीच्छगृहाण ३२ ३३ इतिश्रीभागवते अष्टमस्कंधेवि०टी०सप्तदशोध्यायः ॥१७॥ अनेनाध्यायद्वयेनबलेर्भक्तिविशेषंदर्शयति इतीति इतिशब्देनहरेर्माहात्म्यसूचकंवाक्यमुक्तमितिसूचयति १ जनदेवनृप सांपरायेपितामहःप्रमाणम् २ सर्वेस्तुतिप्रसन्नाएवाभीष्टंकुर्वंतीत्यतस्तत्स्त्रिविधप्रकारंवचनंवक्ति नहीति यःपुमानितिप्रत्येकमभिसंबध्यते प्रत्याख्यातानास्तीतिवक्ता अदाता ३ तीर्थेपात्रेअर्थिनाघनंयुद्धंचार्थ्यमानेनपराङ्मुखाअमनस्विनइत्येतद्विशेषणद्वयंयथायोग्यंसंबंधितव्यं अमनस्विनोहीनमनस्कायद्यस्मात् उद्भातिउत्कृष्टतयाद्योतते उडुपश्चंद्रः ४ ५ कृच्छ्रेणेतिमोहवचनं कृतःकृतिनस्तान्श्रयतेयत्तेनपराक्रमेणेत्यर्थइतिवा । क्ष्मायाःभूमेःउद्धारेउद्धरणकालेकृच्छ्रेणागतेप्राप्तेसतिभूरितरस्ववीर्यपराक्रममनुस्मरन्नपि आत्मानंजयिनंतदानीमेवात्मज

अद्यनःपितरस्तृप्ताअद्यनःपावितंकुलम् ॥ अद्यस्विष्टःक्रतुरयंयद्भवानागतोगृहान् ३० अद्याग्नयोमेसुहुतायथाविधिद्विजात्मजत्वच्चरणावनेजनैः ॥ हतांहसोवार्भिरियंचभूमिरह्वापुनीतातनुभिःपदैस्तव ३१ यद्यद्वटोवांछसितत्प्रतीच्छमेत्वामर्थिनंविप्रसुतानुतर्कये ॥ गांकांचनंगुणवद्वाथधाममृष्टंतथान्नमुतवाविप्रकन्याम् ३२ ग्रामान्समृद्धांस्तुरगान्गजान्वारथांस्तथार्हत्तमसंप्रतीच्छ ३३ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेसप्तदशोध्यायः ॥ १७ ॥ ॥छ॥

श्रीशुकउवाच ॥ इतिवैरोचनेर्वाक्यंधर्मयुक्तंससूनृतम् ॥ निशम्यभगवान्प्रीतःप्रतिनंद्येदमब्रवीत् १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वचस्तवैतज्जनदेवसूनृतंकुलोचितंधर्मयुतंयशस्करम् ॥ यस्यप्रमाणंभृगवःसांपरायेपितामहःकुलवृद्धःप्रशांतः २ नह्येतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्वःकृपणःपुमान् ॥ प्रत्याख्यातापतिश्रुत्ययोवाऽदाताद्विजातये ३ नसंतितीर्थेयुधिवार्थिनार्थिताःपराङ्मुखायेत्वमनस्विनोनृप ॥ युष्मत्कुलेयद्यशसामलेनप्रह्लादउद्भातियथोडुपःखे ४ यतोजातोहिरण्याक्षश्चरन्नेकइमांमहीम् ॥ प्रतिवीरंदिग्विजयेनाविंदतगदायुधः ५ यंविनिर्जित्यकृच्छ्रेणविष्णुःक्ष्मोद्धारआगते ॥ नात्मानंजयिनंमेनेतद्वीर्यंभूर्यनुस्मरन् ६ निशम्यतद्वधंभ्राताहिरण्यकशिपुःपुरा ॥ हंतुंभ्रातृहणंक्रुद्धोजगामनिलयंहरेः ७ तमायांतंसमालोक्यशूलपाणिंकृतांतवत् ॥ चिंतयामासकालज्ञोविष्णुर्मायाविनांवरः ८ यतोयतोहंतत्रासौमृत्युःप्राणभृतामिव ॥ अतोहमस्यहृदयंप्रवेक्ष्यामिपराग्दृशः ९ एवंसनिश्चित्यरिपोःशरीरंमायावतोनिर्विविशेसुरेंद्र ॥ श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्मदेहस्तद्घ्राणरंध्रेणविविग्नचेताः १० सतन्निकेतंपरिमृश्यशून्यमपश्यमानःकुपितोननाद ॥ क्ष्मांद्यांदिशःखंविवरान्समुद्रान्विष्णुंविचिन्वन्नददर्शवीरः ११ अपश्यन्नितिहोवाचमयान्विष्टमिदंजगत् ॥ भ्रातृहामेगतोनूनंयतोनावर्ततेपुमान् १२ वैरानुबंधएतावानामृत्योरिहदेहिनाम् ॥ अज्ञानप्रभवोमन्युरहंमानोपबृंहितः १३ पिताप्रह्लादपुत्रस्तेतद्विद्वान्द्विजवत्सलः ॥ स्वमायुर्द्विजलिंगेभ्योदेवेभ्योदात्सयाचितः १४

यंनमेनेकिंतुनित्यजयिनंमेनइत्यर्थः यद्वा क्ष्मायाउद्धारोयेनसतथासविष्णुर्नापरमपुरुषोयंविनिर्जित्यतत्स्वकीयंवीर्यंतद्भूर्यनंतमनुस्मरन्नात्मानंजयिनंजयशीलोपेतंमेनइति ६ ७ मायाविनांज्ञानिनांवरः मोक्षादिवरदाता ८ पराग्दृशःबाह्यदृष्टेःपरांचिखानिव्यतृणोदितिश्रुतेः परंदूरमंचतीतिपराग्दूरस्थंवस्तु पश्यतिइतिपराग्दृक्तस्यदूरस्थवस्तुदर्शिनइत्यर्थइतिवा ९ तद्घ्राणरंध्रेणतस्यघ्राणद्वारेण १० निकेतंजगतामितिशेषः तस्यहरेर्वैकुंठंपरिमृश्येतिवा ११ यतोगतस्ततः १२ क्रोधहेतुकोवैरानुबंधइत्याह अज्ञानेति १३ प्रह्लादस्ययःपुत्रःसतवपिताविरोचनः तान्द्विजरूपिणोदेवान्विद्वान्द्विजानांलिंगंवेषोयेषांतेतथा तेभ्योदेवेभ्यःस्वमायुरदादित्यन्वयः १४

किंच यद्ब्राह्मणैरनुष्ठितंतन्ममाभीष्टमितिप्रकटनायभवानप्याचरतीत्याह भवानिति आचरितानुष्ठाता अन्यैराजादिभिः १५ यस्मात्त्वंपुण्यवतांकुलेजातोधर्मकर्त्तातस्मात् पदानीतिबहुवचनोक्त्याभी
तिर्माभूदित्याह त्रीणीति तेषांचमहत्वेनभयशंकातदवस्थेतितत्राह संमितानीति १६ इतोपिमहत्तरंकामंवद स्वदास्यामीतितत्राह नेति वदान्यादानशीलात् । राजप्रतिग्रहाचदोषोनस्यात्किंने
त्याह नेति यावताप्रतिग्रहेणस्वप्रयोजनंसिद्ध्यतितावतःप्रतिग्रहात्आदानात् अजीविष्यान्निमान्नखादन्निति श्रुतेः विद्वान्प्रतिग्रहदोषदहनपटुज्ञानवान् १७ अवृद्धसंमताःकुतोत्राह त्वमिति बुद्धिवै
शद्येबालत्वमप्रयोजकमत्राह बालिशेति जडमतिःस्वप्रयोजनंज्ञातुंनशक्यतइत्यर्थः १८ कथमेतदवगतमत्राह मांवचोभिरिति अबुद्धिमान्दाशुषंदानशीलंबुद्धिमानितिव्यतिरेकोवा १९ कुतो
मामपहससीतितत्राह नपुमानिति २० यदुक्तंवृत्तिकरींभूमिंप्रतिगृहाणेतितदजितेंद्रियंप्रतिव्यर्थमित्याशयेनाह श्रीभगवानिति अजितेंद्रियमलंबुद्धिरहितंपुरुषमितिशेषः २१ एतदेवोपपादय

भवानाचरिताधर्मानास्थितान्गृहमेधिभिः ॥ ब्राह्मणैःपूर्वजैःशूरैरन्यैश्चोद्दामकीर्तिभिः १५ तस्मात्त्वत्तोमहीमीषद्वृणेहंवरदर्षभ ॥ पदानित्रीणिदैत्येंद्र
संमितानिपदामम १६ नान्यंतेकामयेराजन्वदान्याज्जगदीश्वरात् ॥ नैनःप्राप्नोतिवैविद्वान्यावदर्थप्रतिग्रहात् १७ बलिरुवाच ॥ अहोब्राह्मणदाया
दवाचस्तेऽवृद्धसंमताः ॥ त्वंबालोबालिशमतिःस्वार्थंप्रत्यबुधोयथा १८ मांवचोभिःसमाराध्यलोकानामेकमीश्वरम् ॥ पदत्रयंवृणीतेयोबुद्धिमानिवदा
शुषम् १९ नपुमान्मामनुव्रज्यभूयोयाचितुमर्हति ॥ तस्माद्वृत्तिकरींभूमिंबटोकामंप्रतीच्छमे २० श्रीभगवानुवाच ॥ यावंतोविषयाःप्रेष्ठास्त्रिलोक्या
मजितेंद्रियम् ॥ नशक्नुवंतितेसर्वेप्रतिपूरयितुंनृप २१ त्रिभिःक्रमैरसंतुष्टोद्वीपेनापिनपूर्यते ॥ नववर्षसमेतेनसप्तद्वीपवरेच्छया २२ सप्तद्वीपाधिपतयोनृपावै
न्यगदादयः ॥ अर्थैःकामैर्गतानांतंतृष्णायाइतिनःश्रुतम् २३ यदृच्छयोपपन्नेनसंतुष्टोवर्ततेसुखम् ॥ नासंतुष्टस्त्रिभिर्लोकैरजितात्मोपसादितैः २४ पुंसोयं
संसृतेर्हेतुरसंतोषोर्थकामयोः ॥ यदृच्छयोपपन्नेनसंतोषोमुक्तयेस्मृतः २५ यदृच्छालाभतुष्टस्यतेजोविप्रस्यवर्धते ॥ तत्प्रशाम्यत्यसंतोषादंभसेवाशुशुक्ष
णिः २६ तस्मात्त्रीणिपदान्येववृणेत्वद्वरदर्षभात् ॥ एतावतैवसिद्धोहंवित्तंयावत्प्रयोजनम् २७ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्तःसहसन्नाहवांछितंप्रतिगृह्यता
म् ॥ वामनायमहींदातुंजग्राहजलभाजनम् २८ विष्णवेक्ष्मांप्रदास्यंतमुशनाअसुरेश्वरम् ॥ जानंश्चिकीर्षितंविष्णोःशिष्यंप्राहविदांवरः २९ उशनाउ
वाच ॥ एषवैरोचनेसाक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः ॥ कश्यपाददितेर्जातोदेवानांकार्यसाधकः ३० प्रतिश्रुतंत्वयैतस्मैयदनर्थमजानता ॥ नसाधुमन्येदैत्या
नांमहानुपगतोनयः ३१

ति त्रिभिरिति ननदीद्वीपोत्रकथ्यतइत्याह
नवेति कुतोत्राह सप्तेति २२ नैतावतापिपूर्तिरित्याह सप्तेति अंतमवसानम् अर्थैःकामैःअर्थसंपादितकामैर्वा २३ संतोषशब्दाभिप्रायंवदन्नलंबुद्धिरेवसुखसाधनमित्याह यदृच्छयेति व्यतिरेकमा
ह नासंतुष्टइति उपसादितैरवाप्तैःसुखंनवर्त्ततइतिपूर्वेणान्वयः २४ इतोपिसंतोषएवापाद्यः सुखहेतुत्वादन्यस्यानर्थहेतुत्वाच्चेत्याह पुंसइति अर्थकामयोरसंतोषः २५ तेजोबलादिकं तेजोबले
प्रभावेचज्योतिष्यर्चिषिरेतसि नवनीतेनलेधर्मेदानेहस्तिमदेपिचेति तत्तेजः आशुशुक्षणिःअग्निः आशुशुक्षणिरेकंभ्रौयजनेथाश्रुतीबलेइति २६ यतःसंतुष्टोहंतस्माद्यावत्प्रयोजनंविसंस्वीकुर्यामितिशे
षः २७ २८ उशनाविदुषागुरुणाशिष्यायहितोपदेशःकर्तव्यइतिशिक्षयन्नाह । विष्णवइति २९ ३० बंधनाद्यनर्थमजानतात्वयाएतस्मैवामनायप्रतिज्ञातंयत्तत्साधुनमन्यइत्यन्वयः कुतो
त्राह दैत्यानामिविमनयोर्दुःखहेतुरनीतिः ३१

तदुपपादयति एषइति विश्वकायः३२ ३३ त्रिपदक्रमणप्रकारंस्पष्टयति क्रमतइति तार्तीयस्यतृतीयपदस्य ३४ प्रतिश्रुतमदातुः निष्ठांतंप्रतिश्रुतदानपर्यंतंनरकंदुःखंमन्ये नरकमेवोप
पादयति प्रतिश्रुतस्येति ३५ तस्यतवदानं कुतोनप्रशंसंतीतितत्राह येनेति वृत्तिर्जीवनंविपद्यतेनश्यतीतियेनतस्मादेतिशेषः । संभावितस्यचाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यतइतिस्मृतेर्वृत्ति
र्जीवनसाधनंवानष्टंस्यात्तन्नाशेकिंछिन्नमत्राह दानमिति ३६ अर्थायकोशवृद्ध्येक्रियादिव्यवहारायवा ३७ किमन्यत्त्वदुक्तेःप्रमाणमित्याशंक्यबह्वृचांवाक्यंप्रमाणमित्याह अत्रापीति बह्वृ
चैःऋग्वेदिभिःकिंतद्गीतमित्यर्थतःप्रतीकयति सत्यमिति ओमितियत्प्रोक्तंअर्थिनंप्रतितत्सत्यंतथेतिसंवेदनीयामित्यर्थः नेतियदाहअर्थिनंप्रतितदनृतं हिशब्दउभयोर्विरोधमाह ३८ कुतोत्राह
सत्यमिति पुष्पमेवफलंयस्यतत्पुष्पफलं जीवतःप्राणधारकस्यात्माख्यवृक्षस्यसत्यंपुष्फलंविंद्यात् पुष्पंचफलंचपुष्पफलमितिवा यथाऽशुष्कस्यवृक्षस्यपुष्पफलेस्यातांतथात्मनः सत्यलक्षणेपुष्पफलेविं
द्यादित्यर्थः तदुक्तं पुष्पंहिफलंवाचःसत्यंवदतीतिआत्मवृक्षेऽजीवतिशुष्कलक्षणमरणेसतितत्सत्यलक्षणंपुष्पफलंनस्यात् आत्मनःआत्मवृक्षस्यअनृतंसर्वस्वादानलक्षणंमूलंस्थितिकारणं अथैतन्मूलंवा

एषतेस्थानमैश्वर्यंश्रियंतेजोयशःश्रुतम् ॥ दास्यत्याच्छिद्यशक्रायमायामाणवकोहरिः ३२ त्रिभिःक्रमैरिमाँल्लोकान्विश्वकायःक्रमिष्यति ॥ सर्वस्वंविष्ण
वेदत्वामूढवर्तिष्यसेकथम् ३३ क्रमतोगांपदैकेनद्वितीयेनदिवंविभो ॥ खंचकायेनमहतातार्तीयस्यकुतोगतिः ३४ निष्ठांतेनरकंमन्येह्यप्रदातुःप्रतिश्रुतम् ॥
प्रतिश्रुतस्ययोनीशःप्रतिपादयितुंभवान् ३५ नतद्दानंप्रशंसंतियेनवृत्तिर्विपद्यते ॥ दानंयज्ञस्तपःकर्मलोकेवृत्तिमतोयतः ३६ धर्मायशसेऽर्थायका
मायस्वजनायच ॥ पंचधाविभजन्वित्तमिहामुत्रचमोदते ३७ अत्रापिबह्वृचैर्गीतंशृणुष्वासुरसत्तम ॥ सत्यमोमितियत्प्रोक्तंयन्नेत्याहानृतंहितत् ३८
सत्यंपुष्पफलंविद्यादात्मवृक्षस्यजीवतः ॥ वृक्षेजीवतितन्नस्यादनृतंमूलमात्मनः ३९ तद्यथावृक्षउन्मूलःशुष्यत्युद्वर्ततेचिरात् ॥ एवंनष्टानृतःसद्यआत्मा
शुष्येन्नसंशयः ४० पराग्रिक्तमपूर्णंवाअक्षरंयत्तदोमिति ॥ यत्किंचोमितिब्रूयात्तेनरिष्येतवैपुमान् ४१ भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्नालंकामेभ्यआत्मने ॥ अथै
तत्पूर्णमभ्यात्मंयच्चनेत्यनृतंवचः ४२

चायदनृतमितिच ३९ विपक्षेबाधकमाह तद्यथेति तद्यथातथोदाहरिष्यामः उन्मूलःउत्खातशिफःवृक्षःशुष्यति अचिरादुद्वर्त्ततेनश्यतिच एवंनष्टानृतःनष्टमूलः सद्यस्तत्क्षणमेवशुष्येत्शुष्यातिनश्यति
तद्यथावृक्षआविर्मूलःशुष्यतिसउद्वर्त्ततएवमेवानृतंवदन्नाविर्मूलमात्मानंकरोतिसशुष्यतिसउद्वर्तते तस्मादनृतंनवदेदितिच ४० यत्तदोमित्यक्षरमेतदपूर्णंसर्वस्वंपराक्परविषयंरिक्तंपृथक्कृतंअर्थिनंस
र्वस्वंदत्तमित्यर्थस्यवाचकंवदेदित्यर्थःपराग्वाएतद्रिक्तमक्षरंयदेतदोमितिच फलितमाह तदिति तत्तस्मात्पुमान्यत्किंचस्वजीवनातिरिक्तंधनंओंदास्यामीतिब्रूयात्ब्रवीतिसनरिष्येतवैननश्यतीत्यन्वयः
तद्यत्किंचोमित्याहात्रैवास्मैतद्रिच्यतइतिरिच्यतेसंपन्नोभवतीत्यर्थः ४१ तात्पर्यादुक्तंबाधकांतरेणद्रढयति भिक्षवइति भिक्षवेयाचमानायसर्वमोंकुर्वन्सर्वस्वंददन्कामेभ्योविषयाणांदत्त्वादात्मनेनालं २३
आत्मनोभोज्याभावेनपर्याप्तोनभवतिनष्टोभवतीत्यर्थःअथतस्मान्नेत्यनृतंयद्वचएतदभ्यात्मंआत्मानंप्रतिपूर्णसर्वस्वादानेस्वजीवनंसंपन्नंभवतीत्यर्थः अतिथिंप्रतिसर्वंनदास्यामीतिब्रूयात्तर्हिआत्मानंपूर्णंसर्वं
स्वंजीवनंसमृद्धंभवतीतिपूर्वेणसंबंधःपूर्णसप्तकम् ४२

किंच नेत्यतिथिंप्रतिब्रूयादितियोगाविभागःकर्तव्यः तथाहि अतिथिंप्रतिकिंचननदास्यामीतिब्रूयात्तर्हिसदुष्कीर्तिश्चसन्मृतोजीवन्मृतश्च भवातिएतदुक्तंभवाति याचकायसर्वस्वदानेस्वजीवनाशःकिंचिद
प्यदानेचअदृष्टविरोधेनदुष्कीर्त्याजीवन्मृतत्वंस्यात्तस्माद्यावद्विहितंकर्तव्यमिति सयत्सर्वमोंकुर्याद्रिच्यादात्मानंसकामेभ्योनालंस्यादथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयन्नेतिब्रूयात्पापिकास्यकीर्तिर्जायेत सैनंतत्रैव
हन्यात्तस्मात्कालएवदद्यात्कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोति तयोर्मिथुनात्प्रजायतेभूयान्भवतियोवैतांवाचंवेदेति। आत्मानंरिंच्यात्शून्यंकुर्यात् ननुप्रतिश्रुताप्रदानेमहान्दोषःस्यादित्याशंक्यैषन
स्यादित्याह स्त्रीष्विति नर्मेनर्माणिहिंसायांत्रैवर्णिकविषयायां नस्त्रीषुराजन्नविवाहकालेप्राणात्ययेसर्वधनापहारइत्यादिसिद्धमेतत् ४३ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेवि०कृ०टी०अष्टादशोध्यायः ॥१८॥ भ
क्तिविधानार्थंत्रिविक्रमावतारमाहात्म्यंवक्तुमस्मिन्नध्याये तत्रादौबलेःसत्यसंधानिश्चयमाह बलिरिति १ योदानादिधर्मार्थादिकंस्वजीवनसाधनंनबाधेतननश्यतिसोयंगृहस्थानांधर्मःइतियदुक्तंतत्स
त्यंअबाधितमित्यन्वयः २ तथैवानुष्ठेयोधर्मइतिनेत्साहसइति योददामीतिप्रतिज्ञायास्थितःसोहंअस्याचक्षेनदास्यामीतिनिषेधंकरोमीति कुतःप्राह्रादिःकितवोधूर्तः ३ ४ ५ ननुवित्तलोभाभा

सर्वंनेत्यर्थिनंब्रूयात्सदुष्कीर्तिश्वसन्मृतः ॥ स्त्रीषुनर्मविवाहेचवृत्त्यर्थेप्राणसंकटे ॥ गोब्राह्मणार्थेहिंसायां नानृतंस्याज्जुगुप्सितम् ४३ इतिश्रीभागवतेअ
ष्टमस्कंधेअष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ बलिरेवंगृहपतिःकुलाचार्येणभाषितः ॥ तूष्णींभूत्वाक्षणंराजन्नुवाचावहितोगुरुम् १ ब
लिरुवाच ॥ सत्यंभगवताप्रोक्तंधर्मोयंगृहमेधिनां ॥ अर्थंकामंयशोवृत्तंयोनबाधेतकर्हिचित् २ सचाहंवित्तलोभेनप्रत्याचक्षेकथंद्विजम् ॥ प्रतिश्रुत्यद
दामीतिप्राह्लादिःकितवोयथा ३ नह्यसत्यात्परोधर्मइतिहोवाचभूरियम् ॥ सर्वंवोढुमलंमन्येऋतेऽलीकपरंनरम् ४ नाहंबिभेमिनिरयान्नाधर्म्यादसु
खार्णवात् ॥ नस्थानच्यवनान्मृत्योर्यथाविप्रप्रलोभनात् ५ यद्यद्धास्यतिलोकेस्मिन्संपरेतोधरादिकम् ॥ तस्यत्यागेनिमित्तंकिंविप्रस्तुष्येततेनचेत्
६ श्रेयःकुर्वंतिभूतानांसाधवोदुस्त्यजासुभिः ॥ दध्यङ्शिबिप्रभृतयःकोविकल्पोधरादिषु ७ यैरियंबुभुजेब्रह्मन्दैत्येंद्रैरनिवर्तिभिः ॥ तेषांकालोग्रसी
ल्लोकान्नयशोधिगतंभुवि ८ सुलभायुधिविप्रर्षेह्यनिवृत्तास्तनुत्यजः ॥ नतथातीर्थआयातेश्रद्धयायेधनत्यजः ९

वेस्वजीवनहानिःस्यादित्याशंक्यदानेनविप्रालंबुद्धिरेवप्रयोजिकानान्येत्याशयेनाह तस्येति यत्प्रतिश्रुतंतेनवित्तेनविप्रोयदितुष्येततर्हितस्यवित्तस्यात्यागेअदानेनिमित्तंकारणंकिंनकिमपि ६ स्व
जीवनंकारणंचेन्नेत्याह श्रेयइति केतेसाधवइतितत्राह दध्यङिति दध्यङाथर्वणोदेवेभ्यःस्वदेहंशिबिःकपोताय ततःप्रकृतेकिंतत्राह कोविकल्पइति दित्सितेषुधरादिषुविकल्पःदास्यामिनवेति
संशयःकःनकोपीत्यर्थः ७ सतिविभवेर्थिनिचप्राप्तेलोभाददातॄणामैहिकामुष्मिकसुखंनसेत्स्यतीत्याशयेनाह यैरियमिति अनिवर्तिभिःयुद्धइतिशेषः कालोपमःस्वर्गादिलोकानग्रसीत्ग्रस्तवान्
येलोकदानशीलानांसतानाप्नोतिपुष्कलानितिस्मृतिसिद्धलोकानसंतीत्यर्थः ८ पात्राभावान्नदास्यंतितास्मिन्सातिदातारःसुलभाइतितत्राह यथायुधियुद्धादानिवृत्तास्तनुत्यजःशरीरत्यागिनःसुलभा
स्तथातीर्थेपात्रेप्राप्तेश्रद्धयाधनत्यजः धनदातारोनसुलभाइत्यन्वयः तीर्थंमंत्राद्युपाध्यायेशास्त्रेष्वंभसिपावने पात्रोपायावतारेषुस्त्रीपुष्पेयोनियज्ञयोरितियादवः पराचिरुच्छीर्षावनृजुस्तइंद्रायज्वा
नोयज्वभिःस्पर्धमानाइति ९

ननुसर्वस्वदानेस्वजीवनहानिलक्षणक्लेशःस्यादितियदुक्तंतत्राह मनस्विनइति अर्थकामाययाचमानायकामितार्थदानेनोपनयोग्रहंप्रतिप्रस्थापनंयत्तेनदुर्गतिर्दारिद्र्यलक्षणनाशोभवतीतियत्तत्कारुणिक
स्यमनस्विनउदारस्यशोभनमिहामुत्रसुखसाधनंस्यात् भवादृशांब्रह्मविदांसर्वस्वदानात्क्लेशःसुखहेतुरिति किंपुनःकिमुवक्तव्यं फलितमाह ततइति १० अयंबटुरपियःकश्चननभवतीतिदर्शयन्स्वस्यह
रिविषयंज्ञानंसूचयन्नाह यजंतीतिक्रतुभिःसंकल्पैःसप्ततंतुसंज्ञैर्वा ११ ब्रह्मतनुंब्राह्मणंबटुं १२ जिहासतित्यक्तुमिच्छति मामां एनांगां १३ अश्राद्धितंअश्रद्धयोपेतंप्रहितः प्रेरितः सत्यसंधंसत्यप्रतिज्ञं १४
१५ १६ जालकैःकुडमलैःकृतामालास्याअस्तीतिजालकमालिनीजालकंकोरकंकलिकाकुडमलमुकुलानितुल्यानीतिहलायुधः अपांभृतंपूर्णंजलंअवनेजनीप्रक्षालनमिच्छंती १७ १८ आर्यंज्ञानि

मनस्विनःकारुणिकस्यशोभनंयदर्थकामोपनयेनदुर्गतिः ॥ कुतःपुनर्ब्रह्मविदांभवादृशांततोबटोरस्यददामिवांछितम् १० यजंतियज्ञक्रतुभिर्यमादृता
भवंतआम्नायविधानकोविदाः ॥ सएषविष्णुर्वरदोस्तुवापरोदास्याम्यमुष्मैक्षितिमीप्सितांमुने ११ यद्यप्यसावधर्मेणमांबध्नीयादनागसम् ॥ तथाप्ये
नंनहिंसिष्येभीतंब्रह्मतनुंरिपुम् १२ एषवाउत्तमश्लोकोनजिहासतियद्यशः ॥ हत्वामैनांहरेद्युद्धेशयीतानिहतोमया १३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवमश्राद्धि
तंशिष्यमनादेशकरंगुरुः ॥ शशापदैवप्रहितःसत्यसंधंमनस्विनम् १४ दृढंपंडितमान्यज्ञस्तब्धोस्यस्मदुपेक्षया ॥ मच्छासनातिगोयस्त्वमचिराद्भ्रश्यसे
श्रियः १५ एवंशप्तःस्वगुरुणासत्यान्नचलितोमहान् ॥ वामनायददावेतामर्चित्वोदकपूर्वकम् १६ विंध्यावलिस्तदागत्यपत्नीजालकमालिनी ॥ आनि
न्येकलशंहैममवनेजन्यपांभृतम् १७ यजमानःस्वयंतस्यश्रीमत्पादयुगंमुदा ॥ अवनिज्यावहन्मूर्ध्नितदपोविश्वपावनीः १८ तदासुरेंद्रंदिविदेवतागणा
गंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः ॥ तत्कर्मसर्वेभिगृणंतआर्जवंप्रसूनवर्षैर्ववृषुर्मुदान्विताः १९ नेदुर्मुहुर्दुंदुभयःसहस्रशोगंधर्वकिंपूरुषकिन्नराजगुः ॥ मनस्विना
नेनकृतंसुदुष्करंविद्वानदाद्यद्रिपवेजगत्त्रयम् २० तद्वामनंरूपमवर्धताद्भुतंहरेरनंतस्यगुणत्रयात्मकम् ॥ भूःखंदिशोद्यौर्विवराःपयोधयस्तिर्यङ्नृदेवाऋष
योयदासन् २१ कायेबलिस्तस्यमहाविभूतेःसहर्त्विगाचार्यसदस्यएतत् ॥ ददर्शविश्वंत्रिगुणंगुणात्मकेभूतेंद्रियार्थाशयजीवयुक्तम् २२ रसामचष्टांघ्रि
तलेथपादयोर्महींमहीध्रान्पुरुषस्यजंघयोः ॥ पतत्त्रिणोजानुनिविश्वमूर्तेरूर्वोर्गणंमरुतामिंद्रसेनः २३ संध्यांविभोर्वाससिगुह्यऐक्षत्प्रजापतीन्जघनेस्वा
त्ममुख्यम् ॥ नाभ्यांनभःकुक्षिषुसप्तसिंधूनुरुक्रमस्योरसिऋक्षमालाम् २४ हृद्यंगधर्मंस्तनयोर्मुरारेर्ऋतंचसत्यंचमनस्यथेंदुम् ॥ श्रियंचवक्षस्यरविंदह
स्तांकंठेचसामानिसमस्तरेफान् २५ इंद्रप्रधानानमरान्भुजेषुतत्कर्णयोःककुभोद्यौश्चमूर्ध्नि ॥ केशेषुमेघाञ्छ्वसनंनासिकायामक्ष्णोश्चसूर्यंवदनेचवह्निम् २६ २४

नैभसुरेंद्रम् १९ विद्वान्दानफलंशत्रुरितिवा स्वजातिरिपवेवामनायजगत्त्रयमदादितियत्तस्मादनेनमनस्विनाबलिनासुदुष्करंकृतमित्युक्ताजगुः २० भूखा इयोर्यास्मन् रूपेआसन्सावकाशंस्थिताःत
द्वामनमपुनरंद्रूपमवर्धतेत्यन्वयः गुणत्रयस्यात्माकृतिर्येनतत्तथातत् आत्माजीवेकृतौदेहेस्वभावेपरमात्मनि यत्नेधैर्येमतौबातेप्यासुःसूकरमूषकाविविति यादवः २१ अर्थाःशब्दादयःआशयोमनोबुद्धि
र्वा २२ महीध्रान्पर्वतान् इंद्रसेनोबलिः २३ स्वात्ममुख्यंभृत्येषुमुख्यं ऋक्षमालांनक्षत्रपंक्तिम् २४ समस्तरेफान्सर्वशब्दान् २५ २६

रसेरसनायांमन्युंक्रोधाभिमानिनंदेवं २७ रेतसउद्भूतं २८ २९ ३० वैद्याधरोविद्याधरसंबंधी ३१ ३२ कियत्पर्यंतमवर्धतेतितत्राह क्षितिमिति ३३ ३४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवि०टी० एकोनविंशोध्यायः ॥ १२ ॥ सर्वस्वापहरणेपिभगवद्भक्तस्याण्वपिमनोदुःखंनस्यादितिदर्शयितुमुत्तराध्यायारंभः तत्रादौब्रह्मणोतिथेरागमनेपादार्चनादिगार्हस्थ्यधर्मप्रदर्शनप्रकारंवक्ति सतमिति हतास्वधाम्नःसत्यनाम्नोद्युतिर्यस्यसतथा नखेंदुभिर्हरेरितिशेषः आवृतःपरिवारैरितिशेषः अभ्यगात्पाददेशमितिशेषः १ २ यस्यहरेःस्मरणानुभावःनिरंतरोपास्तिप्रभावस्तस्मात् । अनुभावःप्रभावेस्या

वाण्यांचछंदांसिरसेजलेशंभ्रुवोर्निषेधंचविधिंचपक्ष्मसु ॥ अहश्चरात्रिंचपरस्यपुंसोमन्युंललाटेधरएवलोभम् २७ स्पर्शेचकामंनृपरेतसोंभः पृष्ठेत्वधर्मं क्रमणेषुयज्ञम् ॥ छायासुमृत्युंहसितेचमायांतनूरुहेष्वौषधिवीरुधश्च २८ नदाश्चनाडीषुशिलानखेषुबुद्धावजंदेवगणानृषींश्च ॥ प्राणेषुगात्रेस्थिरजंगमा निक्षणार्धमात्रेणविवृद्धमूर्तेः २९ सर्वात्मनीदंभुवनंनिरीक्ष्यसर्वेऽसुराःकश्मलमापुरंग ॥ सुदर्शनंचक्रमसह्यतेजोधनुश्चशार्ङ्गंस्तनयित्नुघोषम् ३० पर्ज न्यघोषोजलजःपांचजन्यःकौमोदकीविष्णुगदातरस्विनी ॥ वैद्याधरोसिःशतचंद्रयुक्तस्तूणोत्तमावक्षयसायकौच ३१ सुनंदमुख्याउपतस्थुरीशंपार्ष दमुख्याःसहलोकपालाः ॥ स्फुरत्किरीटांगदमीनकुंडलश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलांबरैः ३२ मधुव्रतस्रग्वनमालयावृतोरराजराजन्भगवानुरुक्रमः ॥ क्षि तिंपदैकेनबलेर्विचक्रमेनभःशरीरेणदिशश्चबाहुभिः ३३ पदंद्वितीयंक्रमतस्त्रिविष्टपंनवैतृतीयस्यतदीयमण्वपि ॥ उरुक्रमस्यांघ्रिरुपर्यधोदिवोमहर्जना भ्यांतपसःपरंगतः ३४ ॥ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेएकोनविंशोध्यायः ॥ १९ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ सतंसमीक्ष्याब्जभवोनखेंदुभिर्हतस्वधामद्युतिरावृतो भ्यगात् ॥ मरीचिमिश्राऋषयोबृहद्व्रताःसनंदनाद्यानरदेवयोगिनः १ वेदोपवेदानियमायमान्वितास्तर्केतिहासांगपुराणसंहिताः ॥ येवापरेयोगसमीरदीपि तज्ञानाग्निनारंधितकर्मकल्मषाः २ ववंदिरेयत्स्मरणानुभावतःस्वायंभुवंधामगताअकर्मकम् ॥ अथांघ्रयेप्रोन्नमितायविष्णोरुपाहरत्पद्मभवोर्हणादिकम् ३ समर्च्यभक्त्याभ्यगृणाच्छुचिश्रवायन्नाभिपंकेरुहसंभवःस्वयम् ४ धातुःकमंडलुजलंतदुरुक्रमस्यपादावनेजनपवित्रतयानरेंद्र ॥ स्वर्धुन्यभून्नभसिसापत तीनिमार्ष्टिलोकत्रयंभगवतोविशदेवकीर्तिः ५ ब्रह्मादयोलोकनाथाःस्वनाथायसमादृताः ॥ सानुगाबलिमाजह्रुःसंक्षिप्तात्मभूतये ६ तोयैःसमर्हणैः स्रग्भिर्दिव्यगंधानुलेपनैः ॥ धूपैर्दीपैःसुरभिभिर्लाजाक्षतफलांकुरैः ७ स्तवनैर्जयशब्दैश्चकीर्तिभिर्नियमांकितैः ॥ नृत्तवादित्रगीतैश्चशंखदुंदुभिनिः स्वनैः ८ जांबवानृक्षराजस्तुभेरीशब्दैर्मनोजवः ॥ विजयंदिक्षुसर्वासुमहोत्सवमघोषयत् ९ महींसर्वांहृतांदृष्ट्वात्रिपदव्याजयाच्ञया ॥ ऊचुःस्वभर्तुर सुरादीक्षितस्यात्यमर्षिताः १० नवाअयंब्रह्मबंधुर्विष्णुर्मायाविनांवरः ॥ द्विजरूपप्रतिच्छन्नोदेवकार्यंचिकीर्षति ११ न्निश्चयेभावसूचकइतियादवः ।

स्वायंभुवंस्वयंभुवोब्रह्मणोविद्यमानंधामगृहंसत्यलोकंगताःमरीचिप्रधानास्तस्यअकर्मणाज्ञानेनाप्राप्यंयत्तत्पदंववंदिरइत्यन्वयः ३ यस्यहरेस्तस्यविष्णोस्तत्कमंडलुजलंस्वर्धुनीस्वर्गगानदीअभूत् निमार्ष्टिशुद्धंकरोति ४ ५ असंक्षिप्तासंकोचरहिता अपरिमितात्मभूतिःस्वरूपश्रीर्येनसतथा तस्मैभूतिःश्रीर्जन्मभस्मानिइतिच ६ ७ ८ ९ १० अयंब्रह्मबंधुर्नवैकिंस्विद्विष्णुः ११

भा०अ० १२ १३ १४ १५ १६ १७ स्वांस्वांस्वस्यप्राप्तांअसुरसेनां १८ १९ २० पौरुषैःपुरुषकारैः २१ २२ २३ २४ २५ रसांरसातलं २६ विराट्पक्षिराट्क्रतोःसौत्येहानिक्रतोःसोमपानदिवसे २७ वि०अ०
२८ २९ ३० पदत्रयमितंभूरमिताऽतःकथंतृतीयमुपकल्पयेत्युच्यतइतितत्राह यावदिति ३१ अस्तुभूमेरियत्तातथापिलक्षणशास्त्रलक्षितपदस्याणुत्वेनतन्मितत्वेनकिमनुपपन्नमित्याशंक्येदंपदमलौ
२५ किकमित्याशयेनापूर्तिमाह पदेति ३२ आत्मनाप्रतिश्रुतंस्ववित्तमदातुस्तवयतोनष्टप्रातिज्ञस्तस्मात् ३३ किंच यःप्रतिश्रुतंनपूरयतितस्यस्वर्गमाप्नवानीतिमनोरथोमृषाभवति प्रतिश्रुतैकदेशदाने २०

अनेनयाचमानेनशत्रुणावटुरूपिणा ॥ सर्वस्वंनोहृतंभर्तुर्न्यस्तदंडस्यबर्हिषि १२ सत्यव्रतस्यसततंदीक्षितस्याविशेषतः ॥ नानृतंभाषितुंशक्यंब्रह्मण्य
स्यदयावतः १३ तस्मादस्यवधोधर्मोभर्तुःशुश्रूषणंचनः ॥ इत्यायुधानिजगृहुर्बलेरनुचरासुराः १४ तेसर्वेवामनंहंतुंशूलपट्टिशपाणयः ॥ अनिच्छतो
बलेराजन्प्राद्रवन्जातमन्यवः १५ तानभिद्रवतोदृष्ट्वादितिजानीकपान्नृप ॥ प्रहस्यानुचराविष्णोःप्रत्यषेधन्नुदायुधाः १६ नंदःसुनंदोथजयोविजयःप्रब
लोबलः ॥ कुमुदःकुमुदाक्षश्चविष्वक्सेनःपतत्रिराट् १७ जयंतःश्रुतदेवश्चपुष्पदंतोथसात्वतः ॥ सर्वेनागायुतप्राणाःस्वांस्वांतेजघ्नुरासुरीम् १८ हन्यमा
नान्स्वकान्दृष्ट्वापुरुषानुचरैर्बलिः ॥ वारयामाससंरब्धान्काव्यशापमनुस्मरन् १९ हेविप्रचित्तेहेराहोहेहेतेश्रूयतांवचः ॥ मायुध्यतनिवर्तध्वंननःकालोय
मर्थकृत् २० यःप्रभुःसर्वभूतानांसुखदुःखोपपत्तये ॥ तंनातिवर्तितुंदैत्याःपौरुषैरीश्वरःपुमान् २१ योनोभवायप्रागासीदभवायदिवौकसाम् ॥ सएवभ
गवानद्यवर्ततेतद्विपर्ययः २२ बलेनसचिवैर्बुद्ध्यादुर्गमंत्रौषधादिभिः ॥ सामादिभिरुपायैश्चकालंनात्येतिवैजनः २३ भवद्भिर्निर्जिताह्येतेबहुशोनुचराह
रेः ॥ दैवरुद्धास्तएवाद्ययुधिजित्वानदंतिनः २४ एतान्वयंविजेष्यामोयदिदैवंप्रसीदति ॥ तस्मात्कालंप्रतीक्षध्वंयोनोर्थत्वायकल्पते २५ ॥ श्रीशुकउ
वाच ॥ पत्युर्निगदितंश्रुत्वादैत्यदानवयूथपाः ॥ रसांनिर्विविशूराजन्विष्णुपार्षदताडिताः २६ अथतार्क्ष्यसुतोज्ञात्वाविराड्विभुचिकीर्षितम् ॥ बबंध
वारुणैःपाशैर्बलिंसौत्येहनिक्रतोः २७ हाहाकारोमहानासीद्रोदस्योःसर्वतोदिशम् ॥ गृह्यमाणेसुरपतौविष्णुनाप्रभविष्णुना २८ तंबद्धंवारुणैःपाशैर्भ
गवानाहवामनः ॥ नष्टश्रियंस्थिरप्रज्ञमुदारयशसंनृप २९ पदानित्रीणिदत्तानिभूमेर्मह्यंत्वयासुर ॥ द्वाभ्यांक्रांतामहीसर्वातृतीयमुपकल्पय ३०
यावत्तपत्यसौगोभिर्यावदिंदुःसहोडुभिः ॥ यावद्वर्षतिपर्जन्यस्तावतीभूरियंतव ३१ पदैकेनमयाक्रांतोभूर्लोकोविवरैःसह ॥ स्वर्लोकस्तुद्वितीयेनपश्य
तस्तेमयात्मना ३२ प्रतिश्रुतमदातुस्तेनिरयेवासइष्यते ॥ विशत्वंनिरयंतस्माद्गुरुणाचानुमोदितः ३३ विप्रायप्रतियोश्रुत्यनतदर्पयतेक्वचित् ॥ वृथा
मनोरथस्तस्यदूरंस्वर्गात्पतत्यधः ३४ विप्रलब्धोददामीतित्वयाहंचाढ्यमानिना ॥ तद्व्यलीकफलंभुंक्ष्वनिरयंकतिचित्समाः ३५ ॥ ॥ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेविंशोध्यायः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ २५

नापिमनोरथःस्यादितिचेत्सत्यंतत्फलंस्वर्गमाप्नोति पुनस्ततोऽदानदोषेणनिकृष्टांतिरश्चांयोनिमाप्नोतीत्याह दूरमिति अधःपतित्वादूरंयातीत्यर्थः ३४ प्रतिश्रुतैकदेशदानात्फलप्राप्तिःस्यादित्यभ्युपगम्य
चेदमुक्तं तवतदपिनस्यात्किंतुनिरयनिवासएवविप्रलंभदोषादित्याह विप्रलब्धइतितत्तस्माद्व्यालीककफलमनृतफलं ३५ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेवि०कृ०टी०विंशोध्यायः ॥ २० ॥

बलिःस्वात्मनोलीकंप्रकारांतरेणपरिहर्तुमाह एवमिति १ प्रलंभनंवंचकफलम् । विप्रलंभमंकथंनभवेदितितत्राह पदमिति २ स्वात्मनोऽह्रीलक्षणसामग्रीमाह बिभेमीति ३ अभिन्नात्मत्वंदर्शयति पुंसा
मिति ४ पारोक्ष्यंसाक्षात्कारमंतरेणतस्यमदस्यभ्रंशोयेनतत्तथा ५ ततोवैरानुबंधेनवैरयुतस्नेहेन ६ ७ ननुकुतोन्यथाद्यभावइत्याशंक्यश्रुतप्रह्लादमाहात्म्यानुस्मरणादित्याशयेनाह पितामहइति साधुरि
तिवादःसाधुवादःस्तुतिलक्षणःविचित्रवैशसंनानाहिंसनंत्वमेवपरमोयस्यसतथा ८ श्रीप्रह्लादःकयाचर्ययाअतिप्रियदेहादिकमुत्सृज्य श्रीहरिचरणैकशरणमापेतितत्राह किमिति योयेनात्मनादेहेनमुदं
जहातितद्वियोगलक्षणमरणेनेतिशेषःतस्यपुंसःतेनदेहेनाकिंनकिमपिप्रयोजनमित्यर्थःरिक्थहारैःपितृधनस्वीकारयोग्यैरेभिरायुषोव्ययोनाशइतियत्तस्माद्दुर्जनसंगाद्भीतःस्वपक्षोऽसुरजनः तस्यनाशकस्य

श्रीशुकउवाच ॥ एवंविप्रकृतोराजन्बलिर्भगवतासुरः ॥ भिद्यमानोप्यभिन्नात्माप्रत्याहाविक्लवंवचः १ बलिरुवाच ॥ यद्युत्तमश्लोकभवान्ममेरितंव
चोव्यलीकंसुरर्षभमन्यसे ॥ करोम्यृतंतन्नभवेत्प्रलंभनंपदंतृतीयंकुरुशीर्ष्णिमेनिजम् २ बिभेमिनाहंनिरयात्पदच्युतोनपाशबंधाद्व्यसनाद्दुरत्ययात् ॥
नैवार्थकृच्छ्राद्भवतोविनिग्रहादसाधुवादाद्भृशमुद्विजेयथा ३ पुंसांश्लाघ्यतमंमन्येदंडमर्हत्तमार्पितम् ॥ यंनमातापिताभ्रातासुहृदश्चादिशंतिहि ४
त्वंनूनमसुराणांनःपारोक्ष्यंपरमोगुरुः ॥ योनोनेकमदांधानांतद्भ्रंशंचक्षुरादिशः ५ यस्मिन्वैरानुबंधेनरूढेनविबुधेतराः ॥ बहवोलेभिरेसिद्धिंयामेहै
कांतयोगिनः ६ तेनाहंनिगृहीतोस्मिभवताभूरिकर्मणा ॥ बद्धश्चवारुणैःपाशैर्नव्रीडेनचविव्यथे ७ पितामहोमेभवदीयसंमतःप्रह्लादआविष्कृत
साधुवादः ॥ भवद्विपक्षेणविचित्रवैशसंसंप्रापितस्त्वत्परमःस्वपित्रा ८ किमात्मनानेनजहातियोमुदंकिंरिक्थहारैःस्वजनाख्यदस्युभिः ॥ किंजाय
यासंसृतिहेतुभूतयामर्त्यस्यगेहैःकिमिहायुषोव्ययः ९ इत्थंसनिश्चित्यपितामहोमहानगाधबोधोभवतःपादपद्मम् ॥ ध्रुवंप्रपेदेह्यकुतोभयंजनाद्भीतः
स्वपक्षक्षपणस्यसत्तमः १० अथाहमप्यात्मरिपोरतवांतिकंदैवेननीतःप्रसभंत्याजितश्रीः ॥ इदंकृतांतांतिकवर्तिजीवितंययाध्रुवंस्तब्धमतिर्नबुध्यते ११
श्रीशुकउवाच ॥ तस्येत्थंभाषमाणस्यप्रह्लादोभगवत्प्रियः ॥ आजगामकुरुश्रेष्ठराकापतिरिवोत्थितः १२ तमिंद्रसेनःस्वपितामहंश्रियाविराजमानंनलि
नायतेक्षणम् ॥ प्रांशुंपिशंगांबरमंजनत्विषंप्रलंबबाहुंसुभगंसमैक्षत १३ तस्मैबलिर्वारुणपाशयंत्रितःसमर्हणंनोपजहारपूर्ववत् ॥ ननाममूर्ध्नाश्रुविलोल
लोचनःसव्रीडनीचीनमुखोबभूवह १४ सतत्रहासीनमुदीक्ष्यसत्पतिंसुनंदनंदाद्यनुगैरुपासितम् ॥ उपेत्यभूमौतरसामहामनानाममूर्ध्नापुलकाश्रुविह्व
लः १५ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ त्वयैवदत्तंपदमैंद्रमूर्जितंहृतंत्वयैवाद्यतथैवशोभनम् ॥ मन्येमहानस्यकृतोप्यनुग्रहोविभ्रंशितोयच्छ्रियआत्ममोहनात् १६

९ १० ममाप्ययमेवनिश्चयइतिभावेनाह अथेति असुरजातित्वान्ममशत्रुभूतस्य । त्वयात्याजितराज्यश्रीः बुभूषुणेयंश्रीर्बलादपित्याज्याअन्यथानर्थयोगएवेतिभावेनाह इदमिति ययाश्रियास्तब्ध
मतिःकृतांतांतिकवर्त्तीदंजीवितंनजानातीत्यन्वयः ११ शुकःप्रह्लादस्यभक्त्यतिशयंदर्शयितुंबलेःस्तवनेनभगवद्भक्तिविशेषमाज्ञायागमनमितितदागमनमाह शुकइति १२ प्रांशुमुन्नतम् १३ सव्री
डत्वेननीचीनमर्वाचीनंमुखंयस्यसतथा १४ १५ आत्मनोमोहहेतुभूतयाश्रियाविभ्रंशितोविगलितइतियदयंमहाननुग्रहोस्यकृतइतिमन्ये ततस्मात्कःपुमानात्मनोगतिंयथावदभिचक्षीतनकोपि यथात्मनः
स्वस्यगतिंसर्वत्रस्वातंत्र्यलक्षणामभिचष्टेतथाकःपरमात्मनोगतिंस्थितिंस्वातंत्र्यलक्षणांपश्यति श्रीमदांधत्वान्नपश्यतीतिवा १६

१७ १८ स्वभर्तृगर्वोद्रेकंकटाक्षीकृत्यभगवंतंसमीडे क्रीडार्थमिति तेत्वयेदंत्रिजगदात्मनःक्रीडार्थंकृतामितिसांगीरंतंकेचित् क्रीडार्थंसृष्टिरित्येकइतिश्रुतेः हेईशतत्रापरेकुधियोऽसुरप्रकृतयः आत्मनः
स्वाम्यंकुर्युः वयमस्यस्वामिनइतिजल्पंतिजल्पंकुर्वंति तत्रापितुशब्दोमहाविशेषंप्रकाशयति तेनतवस्वाम्यस्यनकामपिहानिमापादयंतिइत्याह कर्तुरिति त्वयाऽवरोपितोविचालितोहंकर्त्तेतिविवा
२६ दोयेषांतेतथा अतएवत्यक्तलज्जास्तेकुधियोस्यजगतःकर्त्तुःप्रभोराधिपतेस्तवकिमावहंति नकिमपिहानिंकुर्वंतीत्यर्थः समर्थेधिपतौप्रभुरितिच १९ २० २१ २२ बंधनादिकमासुरजन्मदो २१
षापहरणायत्वयाकृतंनतुद्वेषादन्यथातववैषम्यनैर्घृण्येस्यातांनतद्युक्तमित्याशयेनाह यत्पादयोरीति नविक्लवमनाःसर्वस्वदानादप्यहीनमनाः २३ यद्यपिब्रह्माभगवदभिप्रायंवेत्तितथापीतरेषांतज्ज्ञा
पनायस्वाभिप्रायंवक्ति ब्रह्मन्निति ब्रह्मन्प्रजापतेयन्मदःयद्वित्तनिमित्तमदः २४ नानायोनिम्यउत्तमत्वेनमदोद्रेकहेतोरपिपुरुषयोनेर्यद्दच्छयामत्तोमदनुग्रहीतस्यपुंसोमदोनैवोत्पद्यतइत्याह यदा

यथाहिविद्वानपिमुह्यतेजनस्तत्कोभिचष्टेगतिमात्मनोयथा ॥ तस्मैनमस्तेजगदीश्वरायवैनारायणायाखिललोकसाक्षिणे १७ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ बद्धं
वीक्ष्यपतिंसाध्वीतत्पत्नीभयविह्वला ॥ प्रांजलिःप्रणतोपेंद्रंबभाषेवाङ्मुखीनृप १८ ॥ विंध्यावलिरुवाच ॥ क्रीडार्थमात्मनइदंत्रिजगत्कृतंतेस्वाम्यंतु
तत्रकुधियोपरईशकुर्युः ॥ कर्तुःप्रभोस्तवकिमस्यतआवहंतित्यक्तह्रियस्त्वदवरोपितकर्तृवादाः १९ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ तस्यानुशृण्वतोराजन्प्रह्लादस्य
कृतांजलेः ॥ हिरण्यगर्भोभगवानुवाचमधुसूदनम् २० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भूतभावनभूतेशदेवदेवजगन्मय ॥ मुंचैनंहृतसर्वस्वंनायमर्हतिनिग्रहम् २१
कृत्स्नातेऽनेनदत्ताभूर्लोकाःकर्मार्जिताश्चये ॥ निवेदितंचसर्वस्वमात्माविक्लवयाधिया २२ यत्पादयोरशठधीःसलिलंप्रदाय दूर्वांकुरैरपिविधायसतींसप
र्याम् ॥ अप्युत्तमांगतिमसौभजतेत्रिलोकींदत्वानविक्लवमनाःकथमार्त्तिमृच्छेत् २३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ब्रह्मन्यमनुगृह्णामितद्विशोविधुनोम्यहम् ॥
यन्मदःपुरुषस्तब्धोलोकंमांचावमन्यते २४ यदाकदाचिज्जीवात्मासंसरन्निजकर्मभिः ॥ नानायोनिष्वनीशोयंपौरुषींगतिमाव्रजेत् २५ जन्मकर्मवयो
रूपविद्यैश्वर्यधनादिभिः ॥ यद्यस्यनभवेत्स्तंभस्तत्रायंमदनुग्रहः २६ मानस्तंभनिमित्तानांजन्मादीनांसमंततः ॥ सर्वश्रेयःप्रतीपानांहंतमुह्येन्नमत्परः
२८ एषदानवदैत्यानामग्रणीःकीर्तिवर्धनः ॥ अजैषीदजयांमायांसीदन्नपिनमुह्यति २८ क्षीणर्द्धिश्च्युतःस्थानात्क्षिप्तोबद्धश्चशत्रुभिः ॥ ज्ञातिभिश्चपरित्य
क्तोयातनामनुयापितः २९ गुरुणाभर्त्सितःशप्तोजहौसत्यंनसुव्रतः ॥ छलैरुक्तोमयाधर्मोनायंत्यजतिसत्यवाक् ३० एवंमेप्रापितःस्थानंदुष्प्रापममरैर
पि ॥ सावर्णेरंतरस्यायंभवितेंद्रोमदाश्रयः ३१

कदाचिदिति अयंजीवात्मानिजकर्मभिर्नानायोनिषुसंसरन्कदाचिद्दैववशात्पौरुषींगतिमाव्रजेत् २५ तत्रपौरुषगतौयद्यस्यजीवात्मनोमदर्चनादौस्तंभस्तंद्रीलक्षणानभवेत्तर्ह्ययंमदनुग्रहःमत्कटाक्षपा
तलक्षणइतिज्ञातव्यम् २६ स्वभक्तलक्षणमाह मानस्तंभेति पंचम्यर्थेजन्मादीनामितिषष्ठी २७ एवंलक्षणदर्शनायदवीयान्मार्गोनगंतव्यःकिंत्वत्रैवेतिभावेनाह एषदानवेति अजयां अजे २६
यां नजयोयस्याःसाजयेति २८ यातनांतीव्रवेदनाम् २९ सत्यत्यागनिमित्तक्षीणत्वादिकंप्राप्तोपिसत्यंनत्यक्तवानित्यन्वयः ३० भववास्यैकिमनुग्रहतेत्वद्रक्तायेतितत्राह एवमिति किंत
त्स्थानमत्राह सावर्णेरिति ३१

तर्हितावत्पर्यंतमाशयोद्रेकवदेवंविधंक्लेशमनुभूयस्थीयतांकिंतत्राह तावत्सुतलमिति तत्रान्येषामपिक्लेशानुभवोनास्त्विकिंपुनरस्येतिभावेनवक्ति यत्राधयइति ३२ उपसर्गाउपद्रवाः भवदाज्ञामंतरेणेमंक
थंगमिष्यामीतिशंकामाभूदित्याह इंद्रसेनेति ३३ मृतवदेकःकथंगमिष्यामीत्यतउक्तं ज्ञातिभिरिति स्वर्गस्थैरर्थ्यंचेत्स्पर्द्धयालोकेशामामुपद्रविष्यंतीतितत्राह नत्वामिति ३४ राज्यंत्यक्त्वागतस्यतव
शासनेवयंनतिष्ठामइतितिष्ठतांदंडमाह त्वच्छासनेति किंबहुनोक्तेनसर्वतोभद्रंक्षावज्ञंतवास्तीत्याह सर्वतइति ३५ नकेवलंसन्निधानविशेषाद्रक्ष्यामिकिंतुप्रत्यक्षतएवेत्यतउक्तं तत्रमामिति तत्राप्ययमन
र्थस्तदवस्थएवदानवादीनांसंसर्गादितिचशंकामाभूदित्याह तत्रदानवेति ३६ सद्यःकुंठइत्येकंपदंसद्यःकुंठःछेदोयस्यसतथाभवनंक्ष्यतीति विनंक्ष्यतीतिपाठेनिर्मूलोभविष्यतीत्यर्थः ३७ इ०भा०अष्टमस्कं
धेवि०टी०एकविंशोध्यायः ॥२१॥ भगवतिभक्तिमतःपुरुषस्यकिमपिदुःसाध्यंनास्तीत्येतत्प्रपंच्यतेस्मिन्नध्याये तत्रबलेर्हर्याज्ञाकरणंवक्तुमाह इत्युक्तवंतमिति भक्तेरुत्कलउद्रेकोयस्यसतथा १ समुद्यतःऊ

तावत्सुतलमध्यास्तांविश्वकर्मविनिर्मितम् ॥ यत्राधयोव्याधयश्चक्लमस्तंद्रीपराभवः ३२ नोपसर्गानिवसतांसंभवंतिममेच्छया ॥ इंद्रसेनमहाराजया
हिभोभद्रमस्तुते ३३ सुतलंस्वर्गिभिःप्राथ्र्यंज्ञातिभिःपरिवारितः ॥ नत्वामभिभविष्यंतिलोकेशाःकिमुतापरे ३४ त्वच्छासनातिगान्दैत्यान्चक्रंमेसू
दयिष्यति ॥ रक्षिष्येसर्वतोहंत्वांसानुगंसपरिच्छदम् ३५ सदासान्निहितंवीरतत्रमांद्रक्ष्यतेभवान् ॥ तत्रदानवदैत्यानांसंगात्तेभावआसुरः ३६ दृष्ट्वाम
दनुभावंवैसद्यःकुंठोविनंक्ष्यति ३७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेबलिविमोक्षणंनामएकविंशोध्यायः ॥२१॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्तवंतंपुरुषंपुरा
तनंमहानुभावोखिलसाधुसंमतः ॥ बद्धांजलिर्बाष्पकलाकुलेक्षणोभक्त्युत्कलोगद्गदयागिराब्रवीत् १ बलिरुवाच ॥ अहोप्रसादोस्यकृतःसमुद्यतःप्रपन्न
भक्तार्थविधौसमाहितः ॥ यल्लोकपालैस्तदनुग्रहोमरैरलब्धपूर्वोपसदेऽसुरेर्पितः २ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्त्वाहरिमानम्यब्रह्माणंसभवंततः ॥ विवेशसु
तलंप्रीतोबलिर्मुक्तःसहासुरैः ३ एवमिंद्रायभगवान्प्रीत्यानीयत्रिविष्टपम् ॥ पूरयित्वादितेःकाममशासत्सकलंजगत् ४ लब्धप्रसादनिर्मुक्तंपौत्रंवंशधरं
बलिम् ॥ निशाम्यभक्तिप्रवणःप्रह्लादइदमब्रवीत् ५ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ ॥ नेमंविरिंचोलभतेप्रसादंनश्रीर्नशर्वःकिमुतापरेते ॥ यन्नोसुराणाम
सिदुर्गपालोविश्वाभिवंद्यैरभिवंदितांघ्रिः ६ यत्पादपद्ममकरंदनिषेवणेनब्रह्मादयःशरणदाश्नुवतेविभूतीः ॥ कस्माद्वयंकुसृतयःखलयोनयस्तेदाक्षिण्यदृ
ष्टिपदवींभवतःप्रणीताः ७

र्ध्वंवर्धमानस्यास्यतवप्रसादोअहो कुतोविस्मयइत्यतउक्तं कृतइति स्वेनेतिशेषः इतोपिविस्मयइत्याह प्रपन्नइति समाहितःएकाग्रीकृतोन्यत्रानवसरदुस्थइत्यर्थः त्वमपितेष्वेकःकिंनस्यादित्यतआत्मा
नंधिक्करोति यल्लोकेति असुरजातावप्यपसदेअधमेअलब्धपूर्वइतियथायोग्यमितिज्ञातव्यं २ ३ ४ लब्धप्रसादश्चनिर्मुक्तश्चतं ५ विश्वाभिवंद्यैर्ब्रह्मादिभिरभिवंदितांघ्रिःश्रीकांतोसुराणामपिनोदुर्गपालो
द्वारपालश्चासीदिति यदिमंप्रसादंविरिंचादिभिर्नलभ्यतेइत्यन्वयः ६ कुसृतयःकुत्सितमार्गास्तत्रहेतुमाह खलयोनयइति तस्यतेतवकस्माद्धेतोर्दाक्षिण्यदृष्टिपदवींप्रणीताःभक्तानुकंपित्वमंतरेणोविशेषः
यमेवैषवृणुतेतेनलभ्यइतिश्रुतेः ७

भवत्स्वरूपत्वादाहितमपिलोकविलक्षणामितिभावेनाह चित्रमिति तवचित्रंनानाविधमीहितंचेष्टितमहो अहोहिहाविस्मयइतियादवःतत्कथमितितत्राह विषमेति विषमस्वभावोसिभक्तप्रियोसिकल्प
तरुस्वभावोसियत्तस्माद्विस्मयःसमदृशोविषमस्वभावत्वंसर्वात्मनोभक्तप्रियत्वेनकल्पतरुस्वभावत्वंचविस्मयहेतुरित्यर्थः ८ बलिप्रह्लादयोर्भगवद्भक्तत्वेपिबलेर्बंधनादिदुःखमभूत्तत्किंनिमित्तमितिशंकाब
 लिरप्यसुरावेशात्स्तुवन्नपिजनार्दनम् आक्षिपत्यंतराप्रह्लादोनेत्यभक्तिमानित्यनेनपरिहर्तव्या आक्षेपफलंदुःखमित्यर्थः ९ १० ११ १२ १३ कर्मवितन्वतोस्ययत्तद्ब्रह्मभिर्ब्राह्मणैर्दृष्टं
निरूपितंकर्मसुवैषम्यमंतरायोपहतिःयथासमंविहितफलप्रदत्वेनसमर्थंभवेत्तथातवशिष्यस्यबलेः कर्मणोवैषम्यलक्षणमपराधंसंतनुपरिहृतंकुरु कर्मरंध्रंसमुन्नतंकुरुवा छिद्रंरंध्रापराधयोरित्यभिधानंब्र

चित्रंतवेहितमहोमितयोगमायालीलाविसृष्टभुवनस्यविशारदस्य ॥ सर्वात्मनःसमदृशोविषमस्वभावोभक्तप्रियोयदसिकल्पतरुस्वभावः ८ श्रीभगवा
नुवाच ॥ वत्सप्रह्लादभद्रंतेप्रयाहिसुतलालयम् ॥ मोदमानःस्वपौत्रेणज्ञातीनांसुखमावह ९ नित्यंद्रष्टासिमांतत्रगदापाणिमवस्थितम् ॥ मद्दर्शनमहाह्ला
दध्वस्तकर्मनिबंधनः १० श्रीशुकउवाच ॥ आज्ञांभगवतोराजन्प्रह्लादोबलिनासह ॥ बाढमित्यमलप्रज्ञोमूर्ध्न्याधायकृतांजलिः ११ परिक्रम्यादिपुरुषं
सर्वासुरचमूपतिः ॥ प्रणतस्तदनुज्ञातःप्रविवेशमहाबिलम् १२ अथाहोशनसंराजन्हरिर्नारायणोंतिके ॥ आसीनमृत्विजांमध्येसदसिब्रह्मवादिनाम्
१३ ब्रह्मन्संतनुशिष्यस्यकर्मच्छिद्रंवितन्वतः ॥ यत्तत्कर्मसुवैषम्यंब्रह्मदृष्टंसमंभवेत् १४ शुक्रउवाच ॥ कुतस्तत्कर्मवैषम्यंयस्यकर्मेश्वरोभवान् ॥ यज्ञेशो
यज्ञपुरुषःसर्वभावेनपूजितः १५ मंत्रतस्तंततश्छिद्रंदेशकालार्हवस्तुतः ॥ सर्वंकरोतिनिश्छिद्रमनुसंकीर्तनंतव १६ तथापिवदतोभूमन्करिष्याम्यनुशासनम् ॥
एतच्छ्रेयःपरंपुंसांयत्तवाज्ञानुपालनम् १७ अभिनंद्यहरेराज्ञामुशनाभगवानिति ॥ यज्ञच्छिद्रंसमाधत्तबलेर्विप्रर्षिभिःसह १८ एवंबलेर्महींराजन्भिक्षित्वा
वामनोहरिः ॥ ददौभ्रात्रेमहेंद्रायत्रिदिवंयत्परैर्हृतम् १९ प्रजापतिपतिर्ब्रह्मादेवर्षिपितृभूमिपैः ॥ दक्षभृग्वंगिरोमुख्यैःकुमारेणभवेनच २० कश्यप
स्यादितेःप्रीत्यैसर्वभूतभवायच ॥ लोकानांलोकपालानामकरोद्वामनंपतिम् २१ वेदानांसर्वदेवानांधर्मस्ययशसःश्रियः ॥ मंगलानांव्रतानांचकल्पंस्व
र्गापवर्गयोः २२ उपेंद्रंकल्पयांचक्रेपतिंसर्वविभूतये ॥ तदासर्वाणिभूतानिभृशंमुमुदिरेनृप २३ ततस्त्विंद्रःपुरस्कृत्यदेवयानेनवामनम् ॥ लोकपालै
र्दिवंनिन्येब्रह्मणाचानुमोदितः २४ प्राप्यत्रिभुवनंचेंद्रउपेंद्रभुजपालितम् ॥ श्रियापरमयाजुष्टोमुमुदेगतसाध्वसः २५ ब्रह्माशर्वःकुमारश्चभृग्वाद्यामुन
योनृप ॥ पितरःसर्वभूतानिसिद्धावैमानिकाश्चये २६ सुमहत्कर्मतद्विष्णोर्गायंतःपरमाद्भुतम् ॥ धिष्ण्यानिस्वानितेजग्मुरदितिंचशशंसिरे २७ सर्वमे
तन्मयाख्यातंभवतःकुलनंदन ॥ उरुक्रमस्यचरितंश्रोतॄणामघमोचनम् २८

ह्मणादृष्टंवा १४ सतिछिद्रेतत्परिहारस्तदेवनास्ति अस्तिचेदपितवनामसंकीर्तनंनिश्छिद्रंकरोतीतिवक्तुंयुशनेत्याह शुक्रइति यज्ञपुरुषोभवान्यस्यबलेःकर्मेश्वरःकुतःयज्ञेशइति अनेनसर्वयज्ञस्वामित्वंतव
विद्यतेकिमुतैतद्यज्ञस्वामित्वंबलेस्त्वद्भक्तत्वादितिसूचितं तस्यबलेःकर्मवैषम्यंकुतोहेतोःस्यादित्यन्वयः सर्वभावेनसर्वदानेनपूजितइत्यस्माच्च १५ तवानुसंकीर्तनंमंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रंसर्वदेशकालोचितव
स्तुतोयथातथानिश्छिद्रंपूर्णंकरोतीत्यन्वयः १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ ततःबलियज्ञशालायाः २४ २५ २६ २७ २८

ब्रह्मादिमहिमातिरिक्तमहिमत्वेमुरारेश्चरितस्यसंसाराख्याघसंघातविघातदक्षत्वंघटतामपितत्कथमित्याशंक्यप्रमाणपूर्वकंतदाह पारंमहिम्नइतिविष्णोर्नुकंवीर्याणिप्रवोचं नतेविष्णोजायमानोनजातइति
मंत्रदृग्वेदद्रष्टाऋषिरित्याह यस्यपुरुषस्ययोमर्त्यःपार्थिवानिरजांसिपार्थिवपरमाणून्विममेमानंकरोत्यपि छंदसिव्यत्ययोबहुलमितिवचनाल्लुडर्थेलिट्जातोजायमानःउतजनिष्यमाणोवासमर्थःमाहि
म्नःपारंसमाप्तिउपैतिकिंनैवोपैतीत्यन्वयःपुरुषःकइतितत्राह मुरारिरिति सयदुतिलकइतिनेत्याह उरुविक्रमतइति उरुमहद्यथाभवतितथेतिक्रियाविशेषणंकविरप्यतिक्रांतदर्श्यपीतिवा २९
यस्तस्याद्भुतकर्मणोदेवदेवस्यहरेरवतारानुचरितंशृण्वन्वर्ततेसपरांगतिंवैकुंठाख्यांयातीत्यन्वयः ३० अन्यविषयकर्मसमयेपिकीर्त्यमानामिदंभगवत्कर्मपूर्णफलप्रदंकरोतीत्याह क्रियमाणइति अथ
मंगलेदैवप्रभृतिकर्मणिक्रियमाणेसतीदमवतारानुचरितंयत्रयत्रकर्मणिकीर्त्येततेषांपुंसांतत्तत्कर्मसुकृतंपूर्णफलदानसमर्थंविदुर्ज्ञानिनइतिशेषः३१ इतिश्रीभागवतेअष्टमस्कंधेवि०टी०द्वाविंशोध्यायः॥२२॥

पारंमहिम्नउरुविक्रमतोमुरारेर्यःपार्थिवान्यपिकविर्विममेरजांसि ॥ किंजायमानउतजातउपैतिमर्त्यइत्याहमंत्रदृगृषिःपुरुषस्ययस्य २९ यइदंदेवदेवस्यह
रेरद्भुतकर्मणः ॥ अवतारानुचरितंशृण्वन्यातिपरांगतिम् ३० क्रियमाणेकर्मणीदंदैवेपित्र्येथमानवे ॥ यत्रयत्रानुकीर्त्येततत्तेषांसुकृतंविदुः ३१ ॥ इति
श्रीभागवतेअष्टमस्कंधेद्वाविंशोध्यायः ॥२२॥ राजोवाच ॥ भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिहरेरद्भुतकर्मणः ॥ अवतारकथामाद्यांमायामत्स्यविडंबनाम् १ यद
र्थमदधद्रूपंमात्स्यंलोकजुगुप्सितम् ॥ तमःप्रकृतिदुर्मर्षंकर्मग्रस्तइवेश्वरः २ एतन्नोभगवन्सर्वंयथावद्वक्तुमर्हसि ॥ उत्तमश्लोकचरितंसर्वलोकसुखावहम्
३ सूतउवाच ॥ इत्युक्तोविष्णुरातेनभगवान्बादरायणिः ॥ उवाचचरितंविष्णोर्मत्स्यरूपेणयत्कृतम् ४ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ गोविप्रसुरसाधूनांछंदसा
मपिचेश्वरः ॥ रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्तेधर्मस्यार्थस्यचैवहि ५ उच्चावचेषुभूतेषुचरन्वायुरिवेश्वरः ॥ नोच्चावचत्वंभजतेनिर्गुणत्वाद्धियोगुणैः ६ आसीदती
तकल्पांतेब्राह्मोनैमित्तिकोलयः ॥ समुद्रोपप्लुतास्तत्रलोकाभूरादयोनघ ७ कालेनागतनिद्रस्यधातुःशिशयिषोर्बली ॥ मुखतोनिःसृतान्वेदान्हयग्रीवोंति
केहरत् ८ ज्ञात्वातद्दानवेंद्रस्यहयग्रीवस्यचेष्टितम् ॥ दधारशफरीरूपंभगवान्हरिरीश्वरः ९ तत्रराजऋषिःकश्चिन्नाम्नासत्यव्रतोमहान् ॥ नारायणपरोतप्य
तपस्तत्सलिलाशये १०योसावस्मिन्महाकल्पेतनयःसविवस्वतः ॥ श्राद्धदेवइतिख्यातोमनुत्वेहरिणार्पितः ११ एकदाकृतमालायांकुर्वतोजलतर्पणम् ॥
तस्यांजल्युदकेकाचिच्छफर्येकाभ्यपद्यत १२

अंशिज्ञानवदंशज्ञानमपिमुक्तिसाधनंगुणाद्यविशेषादितिदर्शनायमत्स्यावतारचरितमनुवर्तयत्यस्मिन्नध्याये तत्रश्रुतवामनावतारचरितसुधापानाद्वितृष्णइवपुनरपिराजादशावताराणामादित्वेनमत्स्या
वतारमाहात्म्यंश्रोतुंपृच्छतिराजेति मायागत्स्यस्यविडंबनंयस्यांसातथा १ कथंजुगुप्सितमभूदितितत्राह तमःप्रकृतीति तमःस्वभावोयस्यसतथा दुर्मर्षंसोढुमशक्यं कर्मग्रस्तोजीवः २ लोकजुगु
प्सितंचेत्किमितिवक्तव्यमत्राह उत्तमेति ३ ४ ५ ननूच्चावचेषुसुरनरादिसंज्ञेषुभोगायतनशरीरेषुवर्तमानस्यहरेरिंद्रियगुणैरवलेपोपिसंभाव्यतेदेवदत्तवदितितत्राह उच्चावचेष्विति धीशब्देनेंद्रियाण्यु
पलक्षयति ६ आदितएववक्तुमुपक्रमते आसीदिति समुद्रैरुपप्लुताआलीनाः ७ अंतिकेविदूरतः ८ ९ १० कोसौसत्यव्रतइतितत्राह योसाविति ११ १२

अंजलितोयेन १३ १४ सःमनुःशफर्याःरक्षणार्थाय १५ १६ अलब्धात्मावकाशमितिक्रियाविशेषणम् १७ १८ उदंचनंमणिकयं हस्तत्रयंव्यामत्रयम् १९ पदंस्थानम् २० तत्सरोवरंआत्मनाश
रीरेणावृत्यव्याप्य २१ अविदासिनिअगाधेअभिवसेतौवा २२ अनंतरंकिमकरोदितितत्राह इत्युक्तइति जलाशयेन्हदे असंमितमसमानंसंमितंसमानंवा २३ २४ २५ एवंविधंवीर्यंयस्यसःएवंवीर्यः
अह्नायझटिति व्यानशेव्याप्तः २६ विशेषसंबंधित्वात्मारंज्ञानंतदयमंयस्यसतथा ज्ञानाश्रयःकश्चिच्चेतनएवनारायणः किंनस्यादित्यतःसाक्षाद्धरिरितितुरीयमूर्तिः २७ २८ पदर्थंयत्प्रयोजनायभवतादौ

सत्यव्रतोंजलिगतांसहतोयेनभारत ॥ उत्ससर्जनदीतोयेशफरींद्रविडेश्वरः १३ तमाहसातिकरुणंमहाकारुणिकंनृपम् ॥ यादोभ्योज्ञातिघातिभ्योदी
नांमांदीनवत्सल ॥ कथंविसृजसेराजन्भीतामस्मिन्सरिज्जले १४ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ सआत्मनोनुग्रहार्थंप्रीत्यामत्स्यवपुर्धरम् ॥ अजानन्रक्षणार्था
यशफर्याःसमनोदधे १५ तस्यादीनतरंवाक्यमाश्रुत्यसमहीपतिः ॥ कलशाप्सुनिधायैनांदयालुर्निन्यआश्रमम् १६ सातुतत्रैकरात्रेणवर्धमानाकमंड
लौ ॥ अलब्ध्वात्मावकाशंवाइदमाहमहीपतिम् १७ नाहंकमंडलावस्मिन्कृच्छ्रंवस्तुमिहोत्सहे ॥ कल्पयौकःसुविपुलंयत्राहंनिवसेसुखम् १८ सएनां
ततआदायन्यधादौदंचनोदके ॥ तत्रक्षिप्तामुहूर्तेनहस्तत्रयमवर्धत १९ नमएतदलंराजन्सुखंवस्तुमुदंचनम् ॥ पृथुदेहिपदंमह्यंयत्त्वाहंशरणंगता २०
श्रीशुकउवाच ॥ ततआदायसाराज्ञाक्षिप्ताराजन्सरोवरे ॥ तदावृत्यात्मनासर्वंमहामीनोन्ववर्धत २१ ॥ मीनउवाच ॥ नैतन्मेस्वस्तयेराजन्नुदकंसलि
लौकसः ॥ निधेहिरक्षायोगेनहृदेमामविदासिनि २२ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्तःसोनयन्मत्स्यंतत्रतत्राविदासिनि ॥ जलाशयेसंमितंतंसमुद्रेप्राक्षिप
ज्झषम् २३ क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिहमांमकरादयः ॥ अदंत्यतिबलावीरमांनेहोत्स्रष्टुमर्हसि २४ एवंविमोहितस्तेनवदतावल्गुभारतीम् ॥ तमाहको
भवानस्मान्मत्स्यरूपेणमोहयन् २५ नैवंवीर्योजलचरोदृष्टोस्माभिःश्रुतोपिवा ॥ योभवान्योजनशतमह्नाभ्यव्यानशेसरः २६ नूनंत्वंभगवान्साक्षाद्धरि
र्नारायणोव्ययः ॥ अनुग्रहायभूतानांधत्सेरूपंजलौकसाम् २७ नमस्तेपुरुषश्रेष्ठस्थित्युत्पत्त्यप्ययेश्वर ॥ भक्तानांनःप्रपन्नानांमुख्योह्यात्मगतिर्विभो
२८ सर्वेलीलावतारास्तेभूतानांभूतिहेतवे ॥ ज्ञातुमिच्छाम्यदोरूपंयदर्थंभवताधृतम् २९ नतेरविंदाक्षपदोपसर्पणंमृषाभवेत्सर्वसुहृत्प्रियात्मनः ॥
यथेतरेषांपृथगात्मनांसतामदीदृशोयद्वपुरद्भुतंहिनः ३०

मत्स्यरूपंधृतंतत्प्रयोजनपूर्वकंज्ञातुमिच्छामीत्यन्वयः २९ अहंत्वत्स्वरूपज्ञानेयोग्यइत्याह नतइति हेअरविंदाक्षयथापृथगात्मनांभिन्नविषयबुद्धीनांइतरेषांतेतवपदोपसर्पणंमुधावृथाभवेत्तदप्यनेवंवि
न्महत्पुण्यंकर्मकरोति तद्धास्यांततःक्षीयतइतिश्रुतिरतएवपृथगित्युक्तं सतांतथानस्यात्तत्रहेतुमाह अदीदृशइति तवाद्भुतंनोऽस्माकंइतरमत्स्यविलक्षणत्वाद्धा अर्थंयद्वपुःडुवप्बीजसंतानइतिधातोः
जगदुत्पादनसमर्थंरूपंअदीदृशःदर्शितवानिति हियस्मात्संतएतद्रूपज्ञानेयोग्याइत्यर्थःतवविषमस्वभावत्वात्तथात्वमितिनेत्याह सर्वेति ३०

विषयसुखप्रेरकत्वात्प्रियःतदेतत्प्रेयमितिश्रुतेः ३१ अद्यतनादह्नऊर्ध्वंसप्तमेहनिनिमंक्ष्यतिनिमग्नंभविष्यति अप्ययांभोधौप्रलयसमुद्रे ३२ संवर्तांभसिलयजले उपस्थास्यतिसमीपमागमिष्यति ३३ सर्वैः
सत्वैःप्राणिभिःउपबृंहितः पूरितः ३४ निरालोकेतमःप्रायेऋषीणांवर्चसाप्रकाशेनैवनान्येन ३५ दोधूयमानांइतस्ततोत्यंतंकंप्यमानांनिबध्नीहिनिबंधनंमहाहिनापाशेन ३६ ब्राह्मीब्रह्मसंबंधिनी ३७ तव
सम्यक्प्रश्नैःहृदिविवृतंस्पष्टीकृतंमयानुगृहीतंमदीयंब्रह्मेतिशब्दितंमहिमानंज्ञास्यसि ३८ अन्ववैक्षतप्रतीक्ष्यस्थितः ३९ ४० ४१ ४२ अविनाशंविनाशविरोधिजीवानांशंसुखंअविनाशंसुखयुक्तंपदंविधास्य
तीतिवा ४३ ४४ वरत्रेणपाशेनमधुवन्मधुसंसारंसूदितवानितिमधुसूदनःतम् ४५ अनाद्यविद्योपहतात्मसंवित्परमात्मज्ञानंयेषांतेतथासाविद्यामूलंकारणंयस्यसतन्मूलःसचसंसारस्तन्मूलसंसारस्तस्मिन्प

इतिब्रुवाणंनृपतिंजगत्पतिःसत्यव्रतंमत्स्यवपुर्युगक्षये ॥ विहर्तुकामःप्रलयार्णवेब्रवीच्चिकीर्षितंकांतजनप्रियःप्रभुः ३१ श्रीभगवानुवाच ॥ सप्तमेद्यत
नादूर्ध्वमहन्येतदरिंदम ॥ निमंक्ष्यत्यप्ययांभोधौत्रैलोक्यंभूर्भुवादिकम् ३२ त्रिलोक्यांलीयमानायांसंवर्तांभसिवैतदा ॥ उपस्थास्यतिनौःकाचिद्विशा
लात्वांमयेरिता ३३ त्वंतावदौषधीःसर्वाबीजान्युच्चावचानिच ॥ सप्तर्षिभिःपरिवृतःसर्वसत्वोपबृंहितः ३४ आरुह्यबृहतींनावंविचरिष्यस्यविक्लवः ॥ ए
कार्णवेनिरालोकेऋषीणामेववर्चसा ३५ दोधूयमानांतांनावंसमीरेणबलीयसा ॥ उपस्थितस्यमेशृंगेनिबध्नीहिमहाहिना ३६ अहंत्वामृषिभिःसाकंस
हनावमुदन्वति ॥ विकर्षन्विचरिष्यामियावद्ब्राह्मीनिशाप्रभो ३७ मदीयंमहिमानंचपरंब्रह्मेतिशब्दितम् ॥ वेत्स्यस्यनुगृहीतंमेसंप्रश्नैर्विवृतंहृदि ३८ श्रीशु
कउवाच ॥ इत्थमादिश्यराजानंहरिरंतरधीयत ॥ सोन्ववैक्षततंकालंयंहृषीकेशआदिशत् ३९ आस्तीर्यदर्भान्प्राक्कूलान्राजर्षिःप्रागुदङ्मुखः ॥ निष
सादहरेःपादौचिंतयन्मत्स्यरूपिणः ४० ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्लावयन्महीम् ॥ वर्धमानोमहामेघैर्वर्षद्भिःसमदृश्यत ४१ ध्यायन्भगवदादेशंददृशेनाव
मागतम् ॥ तामारुरोहविप्रेंद्रैरादायौषधिवीरुधः ४२ तमूचुर्मुनयःप्रीतंराजन्ध्यायस्वकेशवम् ॥ सवैनःसंकटादस्मादविनाशंविधास्यति ४३ सोनु
ध्यातस्ततोराज्ञाप्रादुरासीन्महार्णवे ॥ एकशृंगधरोमत्स्योहैमोनियुतयोजनः ४४ निबध्यनावंतच्छृंगेयथोक्तोहरिणापुरा ॥ वरत्रेणाहिनातुष्टस्तुष्टावम
धुसूदनम् ४५ राजोवाच ॥ अनाद्यविद्योपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिश्रमातुराः ॥ यदृच्छयेहोपसृतायमाप्नुयुर्विमुक्तिदोनःपरमोगुरुर्भवान् ४६
जनोबुधोयंनिजकर्मबंधनःसुखेच्छयाकर्मसमीहतेऽसुखम् ॥ यत्सेवयातांविधुनोत्यसन्मतिंग्रंथिंविभिंद्याद्धृदयेसनोगुरुः ४७

रिश्रमस्ततोआतुराःक्लिष्टाःयदृच्छयापूर्वजन्मार्जितपुण्याभिमुखीभूतदेवेच्छयाइहलोकेविशिष्टजन्मोपसृताः पुरुषाःयमाप्नुयुः सपरमोगुरुर्भवान्नोविमुक्तिदोस्त्वित्यन्वयः ४६ कर्मनिर्मूलनंभगवत्सेवनमे
वेत्याह जनइति आत्मीयकर्मणाबंधनंयस्यसतथाअयमबुधोजनः सुखमाप्नवानीतीच्छयाकर्मसमीहतेततोसुखंदुःखमाप्नोतिइतियत्ततोबुधोजनोयस्येश्वरस्यसेवयाकर्मविषयामसन्मतिं विधुनोति अतः
कर्मनिर्मूलनंचाप्नोतिगुरुर्ज्ञानोपदेष्टासनोहृदयेस्थितांग्रंथिंकर्मपाशकृतांभिंद्यादित्यन्वयः ४७

एषपुमान्यत्सेवयाआत्मनस्तमोलक्षणंमलंविजह्याज्जहातिनिजंवर्णपरमात्मगतिंआनंदस्वरूपंचभजेतभजते कथमिव अग्निदाहलक्षणसेवयारुद्ररोदनंहिरण्यंस्वमलंदशविधंजह्यात्जहातिनिजवर्णशास्त्रसि
द्धंस्वरूपंभजतियथातथेत्यर्थः किंच सजीवःपुनरव्ययोऽसंवृतः आवरणरहितोभवति व्येञ्संवरणइतिधातोःगुरोर्गुरुःसपरमोनोमुक्तिदोभूयादित्यन्वयः ईशः मुक्तिदानसमर्थःईर्लक्ष्मीःतस्याःशंयस्मा
त्सइतिवाजातरूपंश्रीमुकुटंहिरण्यंरुद्ररोदनमित्यभिधानं सगभवानव्ययइतिवा ४८ अन्येदेवाःअन्येगुरवोजनाश्चस्वयंसमेतामिलिताःपुंसःयस्यहरेःप्रसादायुतभागलेशंकर्तुंनप्रभवंतितदनुग्रहमंतरेणे
तिशेषः अहंतंत्वामीश्वरंशरणंयामीत्यन्वयः ४९ यथांधस्यपुंसःसचक्षुर्दृष्टिमानग्रणीः अग्रतोगंताकृतःयथाचाविदुषोजनस्यबुधोजनोगुरुःकृतःशास्त्रविशारदैरितिशेषः तथासुगतिंबुभुत्सतांबोद्धु
मिच्छतांनोर्थदृक्पुरुषार्थद्रष्टासर्वदृशांसर्वेंद्रियाणांसमीक्षणःसाक्षीत्वंगुरुर्वृतःज्ञानोपदेशकत्वेनेतिशेषःअचक्षुरितिपाठेअयमर्थः त्वामंतरेणेतरेषांगुरुत्वंपुरुषार्थानुपयोगिसम्यग्ज्ञानहीनत्वादित्याह
अचक्षुरितियथांधस्याचक्षुर्षोधोग्रणीःकृतोभवतितथाऽविदुषोजनस्याबुधएवंगुरुर्भवति अंधेनैवनीयमानायथांधाःउभावप्यश्रुतग्रंथाउभावपिजडात्मकावित्यादिश्रुतिस्मृतिभ्यःत्वंचार्थदृक्शिष्यस्या
पेक्षितपुरुषार्थदर्शीकुतःदर्शनसाधनत्वेनदृशोपींद्रियाणितेषांसाक्षित्वादस्माकंगुरुत्वेनवृतइति ५० एतदेवविवृणोति जनइति जनोजननाद्यभिमानीतादृशस्यजनस्यासतींगतिंइहामुत्रचोरुफलदंज्ञा
नमादिशति यथायेनज्ञानेनदुरत्ययंतमःनित्यदुःखात्मकमंधंतमःप्राप्नोति तादृशमितिशेषः यथेतिपाठेयथोपदिष्टेनदुरत्ययंतमःप्राप्येततथोपदिशति नसन्नासन्नसदसदित्याद्याकारेणेत्यर्थः अंधंतमःप्रवि

यत्सेवयाग्नेरिवरुद्ररोदनंपुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः॥भजेतवर्णंनिजमेषसोव्ययोभूयात्सईशःपरमोगुरुर्गुरोः ४८ नयत्प्रसादायुतभागलेशमन्येचदेवागु
रवोजनाःस्वयम् ॥ कर्तुंसमेताःप्रभवंतिपुंसस्तमीश्वरंत्वांशरणंप्रपद्ये ४९ सचक्षुरंधस्ययथाग्रणीःकृतस्तथाजनस्याविदुषोबुधोगुरुः ॥ त्वमर्थदृक्सर्वदृ
शांसमीक्षणोवृतोगुरुर्नःसुगतिंबुभुत्सताम् ५० जनोजनस्यादिशतेऽसतींगतिंतथाप्रपद्येतदुरत्ययंतमः ॥ त्वमव्ययंज्ञानममोघमंजसाप्रपद्यतेयेनजनो
निजंपदम् ५१ त्वंसर्वलोकस्यसुहृत्प्रियेश्वरोह्यात्मागुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः॥ तथापिलोकोनभवंतमंधधीर्जानातिसंतंहृदिबद्धकामः ५२ तंत्वामहंदेववरंवरे
ण्यंप्रपद्यईशंप्रतिबोधनाय ॥ भिंध्यर्थदीपैर्भगवन्वचोभिर्ग्रंथींहृदय्यांविवृणुस्वमोकः ५३

शंतीतिश्रुतेः ज्ञानस्यसत्वेद्वैतभंगइतितत्राह त्वमिति जनोयेनज्ञानेननिजंपदंनिर्दोषत्वेनत्वद्रूपसदृशंसच्चिदानंदलक्षणमंजसाअव्यवधानेनप्रपद्येतयच्चाव्ययमक्षयंयच्चामोघमव्यभिचारितय
फलसमर्पकंत्वंतदेवज्ञानमादिशसीत्यन्वयः ५१ इतोपित्वदुपदिष्टज्ञानमेवापेक्षितपुरुषार्थसाधनंनान्यत् अनिमित्तबंधुत्वादिगुणपूर्णत्वेनसिद्धत्वेनवंचनाशंकानास्पदत्वादित्याशयेनाह त्वमिति
सुहृत्प्रत्युपकारशून्यःप्रियश्चेश्वरश्चविषयसुखस्यापीश्वरइतिवा आत्मापूर्णानंदःगुरुर्ज्ञानोपदेष्टा जानातीतिज्ञानं अभीष्टसिद्धिरपेक्षितपुरुषार्थसाधकः लोकः सुहृत्त्वादिगुणवंतंकुतोनजानातीति
तत्राह तथापीति यद्यप्यनिमित्तबंधुस्तथापिलोकोभवंतंनजानातिकुतःअंधधीःनष्टज्ञानत्वात् ज्ञाननाशःकस्मादित्यतउक्तंहृदीति दूरस्थत्वान्नतज्ज्ञानमित्यतउक्तंसंतमिति हृदीत्येतदुभयत्रयो
ज्यं ५२ इदानींस्वार्थंप्रकाशयति तंत्वामिति प्रतिबोधनायत्वत्स्वरूपविषयज्ञानायाहंयोज्ञानोपदेष्टृत्वादिगुणोपेतस्तंत्वांशरणंप्रपद्यइत्यन्वयः देवोत्तमत्वादयमेवशरण्यइतिभावेनोक्तं देववरमिति
सौंदर्यादिगुणभावेनत्वद्भक्तिरुदेतीतिभावेनोक्तंवरेण्यमिति उक्तगुणाअन्यत्रव्यभिचारिणोनेत्याह ईशमिति अन्यथेश्वरत्वानुपपत्तिःहृदय्यांअहंकारसंभूतांग्रंथिमर्थस्यदीपकैःप्रकाशकैःमन्मनाभ
वमद्भक्तोमद्याजीमांनमस्कुरुइत्यादिलक्षणवचोभिः किंचस्वमोकःस्वस्वरूपंस्वाश्रमंवैकुंठंवाविवृणुप्रकाशयेत्यन्वयः ओकसीमंदिराश्रयावितिच ५३

५४ सांख्ययोगक्रियावतींज्ञानभक्तिकर्मयोगवतीं पुराणसंहितामब्रवीत् इदंश्रद्धेयमितिभावेनोक्तमात्मगुह्यमिति आचार्यैरतुतेगतिंवक्तेतिवदुपदिष्टैव शिष्टंनास्तीत्यतउक्तमशेषतइति ५५ नावि जलयाने ५६ प्रलयानामपायेअतीतेसति ततःउत्थितायवेधसेब्रह्मणेप्रत्याहरत् दैत्याहृतांस्तान्ज्ञात्वाप्रत्याहृत्यदत्तवानित्यर्थः ५७ ५८ ५९ संवादस्यपापहरत्वे अवतारकथाकीर्त्तनेनाकिं प्रयोजनमत्राह अवतारमिति अस्तुश्रवणफलं कीर्त्तनेनकिंफलमित्यतोत्राह अवतारमिति ६० बुद्धिसंग्रहार्थमवतारकथांसंकलय्यकथयाति प्रलयेति सुप्तशक्तेर्विषयोपरतेंद्रियशक्तेः कार्यानभि

इत्युक्तवंतंनृपतिंभगवानादिपूरुषः ॥ मत्स्यरूपीमहांभोधौविहरंस्तत्त्वमब्रवीत् ५४ पुराणसंहितांदिव्यांसांख्ययोगक्रियावतीं ॥ सत्यव्रतस्यराजर्षेरात्म
गुह्यमशेषतः ५५ अश्रौषीदृषिभिःसाकमात्मतत्त्वमसंशयम् ॥ नाव्यासीनोभगवताप्रोक्तंब्रह्मसनातनम् ५६ अतीतेप्रलयापायउत्थितायचवेधसे ॥ हत्वा
सुरंहयग्रीवंवेदान्प्रत्याहरद्धरिः ५७ सतुसत्यव्रतोराजाज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ विष्णोःप्रसादात्कल्पेस्मिन्नासीद्वैवस्वतोमनुः ५८ सत्यव्रतस्यराजर्षेर्मायामत्स्य
स्यशार्ङ्गिणः ॥ संवादंमहदाख्यातंश्रुत्वामुच्येतकिल्बिषात् ५९ अवतारंहरेर्योमुंकीर्त्तयेदन्वहंनरः ॥ संकल्पास्तस्यसिद्ध्यंतिसयातिपरमांगतिम् ६०
प्रलयपयसिधातुःसुप्तशक्तेर्मुखेभ्यःश्रुतिगणमुपनीतंप्रत्युपादत्तहत्वा ॥ दितिजमकथयद्यब्रह्मसत्यव्रतायतमहमखिलहेतुंजिह्ममीनंनतोस्मि ६१ इ
तिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायामष्टमस्कंधेमत्स्यचरितोपाख्यानेत्रयोविंशोध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

मुखीभूतप्रकृतिशक्तेर्वा अपनीतंनिःसृतंदैत्येननीतं जिह्ममीनंमायामत्स्यं अनंतशक्तिर्भगवान्मत्स्यरूपीजनार्दनः क्रीडार्थंयाचयामासस्वयंसत्यव्रतंनृपमित्यनेनतमाह सातिकरुणंमहाकारुणिक मित्यादिनाविक्रीडितमितिज्ञातव्यं ॥ पदरत्नावलिर्नामअष्टमस्कंधसंगता ॥ प्रीत्यैमत्स्यात्मनोविष्णोरस्तुनिर्दोषवर्ष्मणः ६१ ॥ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायामष्टमस्कंधेटीकायां विजयध्वजतीर्थभट्टारककृतौमत्स्यावतारेत्रयोविंशोध्यायः ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमःस्कंधः समाप्तः ॥